

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia wtorek, 12 lutego 2019 r.

Poz. 747

UCHWAŁA NR IV/25/2019 RADY MIEJSKIEJ W BYTOWIE

z dnia 23 stycznia 2019 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Bytów na lata 2019 – 2022”

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, 2245) **uchwała się, co następuje:**

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami gminy Bytów na lata 2019 – 2022”, pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku, Delegatura

w Słupsku.

§ 2. Gminny program opieki nad zabytkami, o którym mowa w § 1 stanowi **załącznik** do niniejszej uchwały.

§ 3. Wykonanie Uchwały powierza się burmistrzowi Bytowa.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Bytowie

Jan Treder

Załącznik
do uchwały Nr IV/25/2019
Rady Miejskiej w Bytowie
z dnia 23.01.2019 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BYTÓW NA LATA 2019 - 2022

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	25
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	25
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	33
5.2.1. Charakterystyka gminy	33
5.2.2. Historia gminy Bytów	40
5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne	49
5.3.1. Dziedzictwo niematerialne	59
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	64
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	65
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	66
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	67
5.6. Zabytki archeologiczne	81
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT	95
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	98
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	103
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	105
9.1. Dotacje	106
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	110
9.3. Środki europejskie	112
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków	115
11. Bibliografia	119
12. Spis tabel	120

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Bytów (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Bytów. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miejską. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad Zabytkami gminy Bytów na lata 2009 - 2012, który został przyjęty uchwałą nr XXXIII/260/2009 Rady Miejskiej w Bytowie z dnia 25 marca 2009 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych

znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym

(o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:
 - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do

rejestr, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomości. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

• **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2018 r. poz. 10).

• **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

• **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

• **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

• **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań**

konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

• **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia.**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).**

• **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).**

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

• **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.).** Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

• **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.)** mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa

narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2018 - 2021. Obowiązujące dotychczasowe programy zakończyły się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2018 - 2021 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez

Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie

potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016 - 2019, Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 - 2020, Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”, Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014 - 2020, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030;
- **powiatowym:** Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego Powiatu Bytowskiego w latach 2015 - 2022, Powiatowy Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowej dla Powiatu Bytowskiego, Program opieki nad zabytkami powiatu bytowskiego na lata 2017 - 2020.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016 - 2019**

Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016 - 2019 został przyjęty uchwałą nr 274/XXVI/16 przez Sejmik Województwa Pomorskiego z dnia 26 września 2016 r. Samorząd Województwa Pomorskiego w 2007 r. rozpoczął realizację Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007 - 2010, a następnie Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011 - 2014.

Program jest podstawowym dokumentem określającym politykę samorządu województwa w sferze sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Zawarty w programie układ priorytetów stanowi kontynuację programów z 2007 i 2011 r. Został on rozszerzony o Priorytet 4 dedykowany zabytkom stanowiącym mienie i własność Samorządu Województwa Pomorskiego (w tym instytucje kultury, jednostki zdrowia, itp.) oraz podnoszeniu kompetencji osób zarządzających tym zasobem.

Cel Programu: Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu.

W Programie wyznaczono 4 priorytety, dla których ustalono kierunki, działania, podmioty realizujące oraz źródła finansowania:

Priorytet 1: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI.

Priorytet 2: ZACHOWANIE KULTUROWEGO DZIEDZICTWA MORSKIEGO I RZECZNEGO.

Priorytet 3: BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Priorytet 4: OPIEKA NAD ZABYTKAMI STANOWIĄCYMI MIENIE I WŁASNOŚĆ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.

- **Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020**

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 została przyjęta uchwałą nr 458/XXII/12 przez Sejmik Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 r.

W Strategii nakreślono wizję województwa pomorskiego w roku 2020, zgodnie z którą Pomorskie 2020 to region trwałego wzrostu, w którym uruchamiane i wykorzystywane są zróżnicowane potencjały terytorialne dla wzmocnienia i równoważenia procesów rozwojowych, który osiągnął unikatową pozycję dzięki m.in. racjonalnemu zarządzaniu zasobami środowiska.

Za jedno z wyzwań strategicznych dla regionu uznano stymulowanie aktywności społecznej i budowę regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, tradycji morskich i solidarnościowych, a także wzrost kompetencji mieszkańców, które warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Kolejne wyzwania to konieczność lepszego zarządzania przestrzenią, aby zmniejszyć negatywny wpływ działalności człowieka na środowisko przyrodnicze, poprawa bezpieczeństwa powodziowego, a także optymalne wykorzystanie potencjałów terytorialnych (przyrodniczego, krajobrazowego, kulturowego i gospodarczego) dla zapewnienia wysokiej jakości życia.

W Strategii wskazano 3 cele strategiczne uszczegółowione poprzez 10 celów operacyjnych oraz 35 kierunków działań.

W ramach celu strategicznego 1. Nowoczesna gospodarka jednym z celów operacyjnych uznano 3. Unikatową ofertę turystyczną i kulturalną. Jego realizacja odbywać się będzie w ramach dwóch kierunków działań: 1.3.1. Rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych oraz 1.3.2. Stworzenie rozpoznawalnej, wysokiej jakości oferty kulturalnej.

Zobowiązaniem Samorządu Województwa Pomorskiego będzie rozwój regionalnych sieciowych produktów turystycznych obejmujących m.in. małe porty morskie, mariny, szlaki rowerowe i kajakowe oraz śródlądowe drogi wodne, a także unikatowe dziedzictwo regionalne i ofertę kulturalną.

Oczekiwanyimi efektami mają być:

- całoroczna, kompleksowa i atrakcyjna oferta turystyczna i kulturalna regionu obejmująca także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych o randze krajowej;
- unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony;
- wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych;
- silna współpraca pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej.

• **Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej - „Pomorska Podróż”**

Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż” został przyjęty uchwałą nr 912/272/13 przez Zarząd Województwa Pomorskiego dnia 1 sierpnia 2013 r., zmieniony uchwałą nr 1080/286/13 z dnia 24 września 2013 r.

Program jest jednym z sześciu zasadniczych narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020. Wśród najważniejszych wyzwań wymieniono zachowanie

dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę opracowania całorocznej, sieciowej i kompleksowej oferty turystycznej oraz kulturalnej.

Zagadnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały ujęte w ramach Celu szczegółowego 1 Zachowanie i turystyczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego i naturalnego, któremu przypisano Priorytet 1.1 Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego wraz z Działaniem 1.1.1. Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych. Jako zakres interwencji Działania 1.1.1. wskazano ratowanie i otoczenie ochroną charakterystycznej zabudowy w tym założeń parkowych oraz cennych układów ruralistycznych i urbanistycznych, tworzenie parków kulturowych oraz przywrócenie wartości obiektom i zespołom zabytkowym, m.in. poprzez nadanie im nowych funkcji służących celom turystycznym i kulturalnym, przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych.

• Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014 - 2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014 - 2020 Zarząd Województwa Pomorskiego uchwałą nr 196/20/15 z dnia 3 marca 2015 r. przyjął Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014 - 2020 (RPO) zatwierdzony decyzją C(2015) 908 przez Komisję Europejską w dniu 12 lutego 2015 r.

RPO skupia się na 10 celach tematycznych (CT) i 30 priorytetach inwestycyjnych (PI), które obejmują zagadnienia z zakresu gospodarki, edukacji, aktywności zawodowej i społecznej, obszarów o nie w pełni uruchomionych potencjałach, transportu, energii oraz środowiska. W ramach celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych wydzielono 11 Osi Priorytetowych (OP). Wśród nich znalazła się OP 8 - Konwersja, która skupiać się będzie na kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich oraz zrównoważonym wykorzystaniu regionalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. W ramach tej osi przewiduje się realizację działań w ramach PI 9b i 6c. Interwencja w ramach Osi dotyczyć będzie przede wszystkim kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich oraz wykorzystania i rozwoju endogenicznych potencjałów obszarów problemowych wynikających ze specyficznych uwarunkowań i zasobów przyrodniczych, przestrzennych i kulturowych.

W ramach PI 9b realizowane będzie wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich. Interwencja w zakresie kompleksowej rewitalizacji dotyczyć będzie nadawania i przywracania funkcji społecznych zdegradowanym obszarom w miastach, wyznaczonym w oparciu o kryteria przestrzenne, ekonomiczne i społeczne uwzględniające stopień nasilenia problemów społecznych, związanych w szczególności z izolacją materialną i społeczną mieszkańców. Realizowane w ujęciu kompleksowym przedsięwzięcia, wynikające z lokalnych programów rewitalizacji, będą obejmowały w szczególności wspieranie integracji społeczno-zawodowej mieszkańców zdegradowanych obszarów miejskich, rewaloryzację, modernizację i adaptację istniejącej zabudowy, zagospodarowanie przestrzeni publicznych oraz dostosowanie budynków do funkcji społecznych, gospodarczych, rekreacyjnych, kulturalnych i edukacyjnych. Preferowane będą projekty zlokalizowane w: (...) obszarach strategicznych rozwoju funkcji

metropolitalnych lub w ich bezpośrednim otoczeniu, tj. Gdańsku (...) zgodnie z ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego. Beneficjentami będą jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, instytucje pomocy i integracji społecznej, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, przedsiębiorcy, instytucje edukacyjne, szkoły wyższe, instytucje rynku pracy, kluby sportowe, wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe, towarzystwa budownictwa społecznego, podmioty wdrażające instrumenty finansowe.

W ramach PI 6c realizowana będzie ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia obejmujące ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym, poprzez m.in. prace rehabilitacyjne i modernizacyjne służące nadaniu im nowych funkcji (usług turystyki lub kultury), przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych, jak również wdrażanie nowych form zarządzania (tworzenie parków kulturowych). Ponadto interwencją objęte zostaną projekty ukierunkowane na podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków. Wsparciem objęte będą również projekty umożliwiające bezpieczną eksploatację zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, w tym w zakresie dokumentowania, popularyzacji, inwentaryzacji i udostępniania zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno - komunikacyjnych. Wspierane będą także działania służące podniesieniu atrakcyjności walorów dziedzictwa naturalnego, o charakterze sieciowym, koordynowane przez samorząd województwa, będące efektem trwałej współpracy wielu podmiotów (w tym gospodarczych) oraz społecznej akceptacji, polegające na rozwoju infrastruktury turystycznej, w tym infrastruktury żeglarskiej, szlaków rowerowych i kajakowych oraz tras turystycznych o charakterze regionalnym i ponadregionalnym.

W zakresie dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenia jakości przestrzeni publicznych preferowane będą projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno - rekreacyjnym środowiska kulturowego. Beneficjentami będą jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, instytucje edukacyjne, szkoły wyższe, instytucje finansowe, przedsiębiorcy (w tym organizatorzy turystyczni), kościoły i związki wyznaniowe, parki narodowe, PGL Lasy Państwowe, kluby sportowe, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej, urzędy morskie, operatorzy elektrowni wodnych, ROT/LOT.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 został przyjęty uchwałą nr 318/XXXX/16 przez Sejmik Województwa Pomorskiego dnia 29 grudnia 2016 r., wszedł w życie z dniem 1.03.2017 r.

Plan jest opracowaniem o charakterze regionalnym, stanowi integralny element szeroko pojętego planowania strategicznego w zakresie przestrzennej koordynacji działań. Dzięki zintegrowanemu systemowi planowania zapewniona jest odpowiednia korelacja planu z koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju oraz ze strategią rozwoju województwa. Ustalenia planu nie stanowią prawa miejscowego i tym samym nie naruszają autonomii gmin w zakresie gospodarki przestrzennej, umożliwiają jednak ubieganie się o środki finansowe regionalne, krajowe i unijne na realizację zadań celu publicznego.

Kierunek polityki przestrzennego zagospodarowania województwa wyznaczono w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego: K.3.2. Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym.

Polityka przestrzenna wyznaczona w kierunku 3.2. Koncentruje się na:

- Zachowaniu, ochronie tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocji zasobów i walorów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych.
- Rewaloryzacji zdegradowanych przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych.
- Rozwijaniu i promowaniu szlaków kulturowych ukształtowanych w oparciu o zasoby kulturowe.

Zasady zagospodarowania przestrzennego, określające sposób realizacji kierunku 3.2.:

3.2.1. Zasada harmonijnego kształtowania zagospodarowania przestrzennego obszarów i obiektów o wartościach kulturowych i krajobrazowych oraz ich otoczenia, w szczególności wpisanych do rejestru oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, ustanowionych pomników historii i parków kulturowych.

3.2.2. Zasada ochrony walorów widokowych, w tym panoram oraz przedpoli ekspozycyjnych zabytkowych wsi i miast, obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej stanowiących dominanty architektoniczne.

3.2.3. Zasada ochrony dziedzictwa archeologicznego i udostępniania stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową dla celów dydaktycznych, naukowych i turystycznych, poprzez np. tworzenie parków kulturowych dziedzictwa archeologicznego.

3.2.4. Zasada kształtowania w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego sieci szlaków kulturowych, wyposażonych w odpowiednią infrastrukturę towarzyszącą oraz rozpoznawalny w przestrzeni system identyfikacji wizualnej.

3.2.5. Zasada kształtowania otoczenia obiektów dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej w sposób kreujący przestrzeń publiczną integrującą mieszkańców, z uwzględnieniem i poszanowaniem wartości kulturowych i krajobrazowych.

3.2.6. Zasada stosowania tradycyjnych dla poszczególnych części regionu form architektury wiejskiej (w zakresie bryły, kształtu dachu, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych).

3.2.7. Zasada zachowania wartościowych drewnianych obiektów dziedzictwa kulturowego in situ, a w sytuacjach, które tego wymagają, przenoszenia najwartościowszych obiektów do parków lub muzeów etnograficznych.

3.2.8. Zasada obejmowania ochroną planistyczną w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków oraz wartościowych obiektów historyczno - kulturowych nie objętych dotychczas żadną prawną formą ochrony.

3.2.9. Zasada określania w treści studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, obszarów i obiektów o wysokich wartościach kulturowych, proponowanych w Planie do objęcia ochroną w postaci pomników historii i parków kulturowych. Brak woli określenia tych obszarów wymaga indywidualnego uzasadnienia w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

3.2.10. Zasada uwzględniania w gminnych dokumentach planistycznych programów opieki nad zabytkami, sporządzanych w oparciu o aktualne gminne ewidencje zabytków, a w przypadku braku programów opieki nad zabytkami i ewidencji gminnej, uwzględnianie ewidencji wojewódzkiej.

• **Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego Powiatu Bytowskiego w latach 2015 - 2022**

Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego Powiatu Bytowskiego w latach 2015 - 2022 została przyjęta Uchwałą nr IX/65/2015 przez Radę Powiatu Bytowskiego z dnia 25 czerwca 2015 r. Jest to aktualizacja Strategii, która obowiązywała w latach 2007 - 2015.

Strategia uwzględnia regionalne i krajowe uwarunkowania, które mogą oddziaływać na dynamikę osiągania celów strategicznych i realizacji działań. W strategii określono strategiczną misję powiatu tj. Powiat bytowski w 2022 r. to rejon rozwiniętej gospodarki i turystyki, opartej na zasobach kapitału ludzkiego i społecznego, środowiska naturalnego i wieloetnicznego dziedzictwa kulturowego.

Struktura celów i priorytetów Strategii:

Cel strategiczny - Poprawa jakości życia mieszkańców Powiatu Bytowskiego.

Cel Operacyjny 1: Poprawa dostępu do infrastruktury publicznej i do zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Priorytet I: Infrastruktura.

Cel Operacyjny 2: Wzrost jakości kapitału ludzkiego.

Priorytet II: Kapitał ludzki.

Cel operacyjny 3: Wzrost jakości kapitału społecznego.

Priorytet III: Kapitał Społeczny.

Cel strategiczny 4: Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej.

Priorytet IV: Gospodarka.

W ramach priorytetów określono poszczególne kierunki działań. Dla programu opieki nad zabytkami najważniejszy kierunek działania określono w priorytecie III - wdrażanie projektów kulturalno - edukacyjnych, realizowanych na terenie powiatu i województwa, mających na celu prezentację walorów środowiska naturalnego i kulturowego powiatu

(w tym ostatnim przypadku zwłaszcza w odniesieniu do wielokulturowości i silnego poczucia tożsamości lokalnej).

Z przeprowadzonej diagnozy Powiatu Bytowskiego zdefiniowane zostały następujące wnioski:

- Unikalne walory przyrodniczo - krajobrazowe, w tym m.in. duża lesistość, stan rzek oraz jeziora lobeliowe na terenie Powiatu szansą na rozwój lokalnych, a nawet regionalnych, sieciowych produktów turystycznych.
- Duży potencjał kulturowy (bogactwo kultury materialnej i niematerialnej) stanowi szansę na budowę marki Powiatu Bytowskiego.
- Potencjał w zakresie infrastruktury kulturalnej, wieloetniczne środowisko społeczne oraz czyste środowisko pozwala na rozwój turystyki kwalifikowanej oraz agroturystyki.
- Zbyt niski poziom wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na 1 mieszkańca Powiatu.

• Powiatowy Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowej dla Powiatu Bytowskiego

Powiatowy Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowej dla Powiatu Bytowskiego został zatwierdzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w dniu 17 lutego 2014 r., a przez Wojewodę Pomorskiego dnia 3 marca 2014 r.

Niniejszy plan opracowywany jest na podstawie § 3 ust. 1 pkt. 3 i § 4 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004.212.2153).

Celem Planu jest ochrona dóbr kultury przed następstwami konfliktu zbrojnego, zniszczeniem lub uszkodzeniem, dewastacją, zaginięciem lub wywozem za granicę, a także na zabezpieczeniu im warunków trwałego istnienia, opracowaniu naukowej dokumentacji, ewidencji i rejestracji oraz na ich konserwację lub odbudowę.

• Program opieki nad zabytkami powiatu bytowskiego na lata 2017 - 2020

Program opieki nad zabytkami powiatu bytowskiego na lata 2017 - 2020 został przyjęty uchwałą nr XXIX/234/2017 przez Radę Powiatu Bytowskiego z dnia 26 października 2017 r.

Zadaniem Programu jest określenie priorytetów powiatu w odniesieniu do własnego dziedzictwa kulturowego, z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań, a także wskazanie działań i instrumentów niezbędnych do realizacji tej polityki w okresie czteroletnim. Obowiązek sporządzania takich dokumentów wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wyznaczone cele i zadania Programu opieki nad zabytkami powiatu bytowskiego na lata 2017 - 2020:

Priorytet I: Promocja i edukacja dziedzictwa kulturowego.

Zadania:

- publikacja materiałów promocyjnych (albumy, przewodniki, mapy, pocztówki, kalendarze, itp.);
- organizacja konkursów tematycznych poprzez powiat oraz szkoły, organizacje pozarządowe itp. dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu;
- promowanie działań mających na celu włączenie zagadnień ochrony dóbr kultury w szkolne programy edukacyjne;
- promocja powiatu na stronie www.powiatbytowski.pl oraz www.kaszuby.pl;
- udział powiatu w targach i działaniach promocyjnych zewnętrznych;
- wspieranie działań na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu;
- współdziałanie powiatu z gminami oraz innymi organizacjami w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego powiatu.

Priorytet II: Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Zadania:

- ustalenia organizacyjne dotyczące współdziałania w zakresie realizacji programu;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego w decyzjach oraz innych aktach prawa lokalnego;
- finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub prac budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze powiatu bytowskiego, zgodnie z przyjętą przez Radę Powiatu Bytowskiego uchwałą;
- umieszczanie na zabytkach znaków informacyjnych o ochronie zabytku;
- uzupełnienie dokumentacji fotograficznej do potrzeb publikacji i innych celów promocyjnych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających pozyskiwaniu środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- tworzenie i promowanie szlaków turystycznych;
- współdziałanie powiatu z gminami oraz innymi organizacjami w zakresie ochrony dóbr kultury.

Priorytet III: Rozwój społeczno - gospodarczy.

Zadania:

- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych;
- wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.;
- wspieranie lub współorganizacja imprez promocyjnych w powiecie bytowskim;
- popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

• **Program ochrony środowiska dla Gminy Bytów na lata 2017 - 2020 z perspektywą do roku 2025**

Program ochrony środowiska dla Gminy Bytów na lata 2017 - 2020 z perspektywą do roku 2025 został przyjęty uchwałą nr XXIX/304/2017 Rady Miejskiej w Bytowie dnia 26 kwietnia 2017 r.

Program jest dokumentem, który analizuje istniejący stan poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego oraz przedstawia cele i zadania konieczne do realizacji w latach 2017 - 2025 w poszczególnych obszarach interwencji wyznaczonych przez Ministerstwo Środowiska. Realizacja zaplanowanych zadań ma w efekcie zachować dobry stan środowiska, a tam gdzie konieczna jest poprawa - przedstawić zadania naprawcze.

Wśród najważniejszych form ochrony przyrody powołanych na terenie gminy, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, można zaliczyć:

1. obszary Natura 2000:

- Bytowskie Jeziora Lobeliowe PLH220005,
- Pływające wyspy pod Rekowem PLH220022,
- Lasy Rekowskie PLH220098,
- Dolina Słupi PLH220052,
- Dolina Słupi PLB220002,
- Bory Tucholskie PLB220009.

2. Park Krajobrazowy - Dolina Słupi utworzony w 1981 r. W granicach parku znajduje się północna część gminy Bytów, natomiast w jego otulinie znajduje się pozostały obszar gminy.

3. 6 rezerwatów przyrody, wśród których wyróżnia się:

- rezerwat Gołębia Góra - rezerwat leśno - krajobrazowy,
- Bukowa Góra nad Pysznem - rezerwat leśny,
- Jezioro Głębocko - rezerwat wodno-florystyczny,
- Las nad Jeziorem Mądrzechowskim - rezerwat leśny,
- Mechowiska Czaple- rezerwat torfowiskowy,
- Jezioro Cechyńskie Małe- rezerwat wodny.

4. Użytki ekologiczne na terenie gminy łącznie zajmują powierzchnię 161,89 ha. Są to jeziora i torfowiska. Wśród jezior znalazły się jeziora lobeliowe: Płoczyca, Rekówek, Gubisz. Łącznie jest ich 11.

5. Pomniki przyrody: łącznie na terenie gminy ustanowione są 63 pomniki przyrody w postaci pojedynczych okazów drzew. Wskazane drzewa zostały powołane jako pomniki przyrody dwoma uchwałami Rady Miejskiej: Uchwała Nr XXVIII/224/97 Rady Miejskiej w Bytowie z dnia 30 grudnia 1997 r. w sprawie uznania drzew za pomniki przyrody i Uchwała nr XXI/178/2004 Rady Miejskiej w Bytowie z dnia 20 października 2004 r. w sprawie uznania drzewa za pomnik przyrody.

W wyznaczonych w Programie celach, kierunkach interwencji i zadaniach nie wskazano zadań, które dotyczą zakresu ochrony zabytków.

• Strategia rozwoju gminy Bytów na lata 2015 - 2025

Strategia rozwoju gminy Bytów na lata 2015 - 2025 została przyjęta uchwałą nr XLIII/380/2014 przez Radę Miejską w Bytowie z dnia 17 września 2014 r.

Strategia jest najważniejszym, nadrzędnym dokumentem polityki rozwoju gminy Bytów. Stanowi podstawę wszystkich przyszłych działań podejmowanych na szczeblu lokalnym. Jest także elementem wyjściowym przygotowywania innych planistycznych dokumentów samorządowych.

Wyznaczona w Strategii wizja rozwoju jest pojęciem wielopłaszczyznowym, dlatego też została szerzej zdefiniowana w czterech kluczowych kategoriach:

- przestrzeń i środowisko,
- gospodarka,
- infrastruktura,
- społeczeństwo.

Wizja: Gmina Bytów w 2025 roku to: Subregionalny biegun wzrostu gospodarczego, oferujący mieszkańcom doskonałe warunki do życia i pracy, a przedsiębiorcom do prowadzenia i rozwijania biznesu, a także wykorzystujący wielokulturowość oraz walory architektoniczne i przyrodnicze dla rozwoju turystyki i kultury.

Misja: Wykorzystanie atutów i potencjału gminy do wzmocnienia jej pozycji w regionie, dążenie do zaspakajania potrzeb mieszkańców gminy oraz innych jej interesariuszy, a także stymulowanie rozwoju lokalnej gospodarki przy jednoczesnym uwzględnieniu zasad zrównoważonego wzrostu.

W obszarze wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych gminy Bytów są też cele, które są bezpośrednio związane z ochroną zabytków:

Cel strategiczne :

4. Poprawa wizerunku gminy, ochrona dziedzictwa kulturowego, rozwój kultury i turystyki.

Cele operacyjne:

4.1. Estetyzacja gminy, rewitalizacja przestrzeni publicznych oraz ochrona obiektów i wartości cennych kulturowo i historycznie.

4.2. Zagospodarowanie terenów na potrzeby turystyki i rekreacji.

4.3. Wzmacnianie i poszerzanie oferty kulturalnej i rekreacyjnej gminy.

4.4. Rozwój infrastruktury rekreacyjno - turystycznej.

4.5. Rozbudowa szlaków turystycznych.

4.6. Wzmocnienie instytucji kultury oraz poprawa ich zaplecza infrastrukturalnego.

4.7. Wzrost atrakcyjności turystycznej gminy oraz dostosowanie jej zasobów do potrzeb ruchu turystycznego.

W Strategii omówiono działalność kulturalną na terenie gminy Bytów, w tym wydarzenia kulturalne i instytucje kultury funkcjonujące na terenie gminy, turystykę i bazę turystyczną oraz zabytki.

• Lokalny Program Rewitalizacji Bytowa na lata 2017 - 2023

Lokalny Program Rewitalizacji Bytowa na lata 2017 - 2023 został przyjęty uchwałą nr XXXI/311/2017 Rady Miejskiej w Bytowie z dnia 24.05.2017 r.

Jest to dokument strategiczny skonstruowany został o wytyczne Ministerstwa Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014 - 2020.

Przeprowadzona delimitacja obszarów problemowych oraz analiza zróżnicowania wewnątrzmijskiego Bytowa umożliwiła wskazanie obszaru „Miła”, jako przeznaczonego do realizacji działań rewitalizacyjnych, które pozwoli na przywrócenie atrakcyjności tego obszaru dla mieszkańców, przedsiębiorców, pracujących lub odwiedzających (odbiorców usług dostępnych na tym terenie), z korzyścią dla całej społeczności miasta Bytowa.

Powierzchnia obszaru: 0,49 km² (5,58 % powierzchni miasta)

Charakterystyka obszaru: Obszar „Miła” położony jest w centralnej części Bytowa w bezpośrednim sąsiedztwie śródmieścia i w bliskości terenów przemysłowych oraz obszarów zabudowy mieszkaniowej. Na terenie obszaru przeważa funkcja mieszkaniowa wielorodzinna z udziałem usług publicznych i terenów zielonych (w tym ogródków działkowych). Charakter i wiek zabudowy oraz struktura społeczna wpływają na występowanie problemów infrastrukturalnych i społecznych.

Wizja rozwoju obszaru „Miła”: Mieszkańcy korzystają z rozwiniętej oferty sportowo - rekreacyjnej i kulturalnej, edukacyjnej i kulturalnej w otoczeniu funkcjonalnych przestrzeni miejskich.

Wyznaczony cel główny: Podniesienie jakości życia mieszkańców obszaru „Miła” i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Wśród celów szczegółowych rewitalizacji nie wskazano celów związanych z obszarem zabytków.

• **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego**

Obecnie obowiązujące Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego zostało przyjęte uchwałą nr III/15/2014 Rady Miejskiej w Bytowie z dnia 22 grudnia 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiujący kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy.

W Studium opisano szczegółowo uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Rozdział ten został opracowany na podstawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla gminy Bytów na lata 2009 - 2012 oraz w oparciu o opracowanie pn. „Studium archeologicznej ochrony terenu dla potrzeb studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Bytów” autorstwa Pani mgr Danuty Król. Opisano obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla miasta i gminy Bytów, dokonano charakterystyki dziedzictwa architektonicznego miasta Bytowa, przedstawiono spis obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, stanowiska archeologiczne i zabytkowe cmentarze i parki.

Wśród obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy Bytowa, wskazano obiekty wpisane do rejestru zabytków.

W Studium ochronę zabytków archeologicznych i architektoniczno - archeologicznych określono poprzez wyznaczenie trzech stref ochrony archeologiczno - konserwatorskiej obejmujących stanowiska archeologiczne i architektoniczno - archeologiczne występujące w granicach gminy. Dla stanowisk archeologicznych przyjęto szczegółowe formalno - prawne kierunki ochrony archeologiczno - konserwatorskiej dla stanowisk w strefach:

- strefa W.I. pełnej ochrony archeologiczno - konserwatorskiej,
- strefa W.II. częściowej ochrony archeologiczno - konserwatorskiej,
- strefa W.III. ograniczonej ochrony archeologiczno - konserwatorskiej.

Wyznaczone zasady ochrony krajobrazu kulturowego: Ochronę krajobrazu kulturowego na terenie gminy Bytów uwzględniono przy określaniu struktury obszarów przeznaczonych pod zabudowę, oraz wybranych parametrów i wskaźników zabudowy, kierując się m.in. zasadą koncentracji zabudowy, oraz dążąc do uporządkowania zastanej struktury przestrzennej. Ustalenia podejmowane w ramach sporządzanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego winny kontynuować założenia ochrony krajobrazu kulturowego. Będzie to miało znaczenie szczególnie w przypadku obszarów o spójnym wyrazie architektonicznym, i dominującej jednolitej zabudowie, gdzie ustalenia planów winny wprowadzać nawiązujące do istniejącej zabudowy parametry, w szczególności:

- rodzaj dachu, spadki,
- w uzasadnionych przypadkach kolorystyka i materiały,
- wysokość budynków,
- powierzchnia zabudowy,
- wielkość działek budowlanych,
- linie zabudowy.

W przypadku obszarów o niejednolitej zabudowie, bez wykształconego wyraźnego charakteru, należy ograniczyć się do ustalenia parametrów dotyczących gabarytów obiektów, bez wprowadzania ograniczeń w zakresie wyrazu architektonicznego obiektów (kolorystyki, materiałów, a nawet kształtu dachów jeśli dany obszar jest pod tym względem niejednorodny).

W przypadku obszarów przewidzianych pod zainwestowanie, gdzie brak wyraźnego określenia kontekstu poprzez zabudowę istniejącą (np. niektóre obszary obsługi turystyki), należy dążyć do wprowadzenia spójnych przestrzennie struktur zabudowy, jednak bez konieczności nawiązywania do architektury regionalnej.

Zasady ochrony zabytkowych cmentarzy: w obrębie zabytkowych cmentarzy obowiązuje ochrona układu przestrzennego, alei, układu kwater, ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych nagrobków i innych elementów małej architektury. Zakazuje się zmian układu przestrzennego, likwidacji historycznych elementów małej architektury oraz historycznych nagrobków. Uczytelnienie w przestrzeni obecności cmentarza oraz zadbanie o jego uporządkowanie jest głównym kierunkiem działań. Wszelkie prace prowadzone w obrębie historycznych cmentarzy należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków lub uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie gminy Bytów obowiązują obecnie 22 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (Tabela nr 1).

Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów

LP.	NAZWA PLANU	UCHWAŁA RADY MIEJSKIEJ W BYTOWIE	PUBLIKACJA
1	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla „GDAŃSKA”	NR XXIV/199/97 z 23 kwietnia 1997 r.	Dz. Urz. Woj. Słupskiego 16/1997 z 23 czerwca poz. 88
2	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bytowa dotycząca trasy gazociągu Bytów - Słupsk - Wierszyno - Redzikowo.	Nr XXXII/247/98 z 28 kwietnia 1998 r.	Dz. Urz. Woj. Słupskiego 14/1998 z 18 czerwca poz. 56
3	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dotycząca trasy gazociągu Bytów - Słupsk - Wierszyno - Redzikowo	Nr XXXIV/269/98 z 5 czerwca 1998 r.	Dz. Urz. Woj. Słupskiego 19/1998 z 21 sierpnia poz. 84
4	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bytowa dla działek nr: 160/1, 160/2, 161/1, 161/2, części dz. 129/3 i 150/2, obręb 102 przy ul. Mierostawskiego w Bytowie	Nr XII/107/99 z 15 października 1999 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 120/1999 z 16 listopada poz. 1066
5	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla obszaru działek oznaczonych wg ewidencji gruntów numerami: 196, 353 i 295/2P w Pomysku Małym, dz. 49 w Niezabyszewie i dz. 196 w Ząbinowicach	Nr XXXVI/273/01 z 19 grudnia 2001 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 12/2002 z 20 lutego poz. 216
6	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla działek nr: 73 i 74/4 w Mądrzechowie	Nr XL/293/02 4 kwietnia 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 69/2002 z 15 października poz. 1547
7	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla działki nr 60/3 w Mądrzechowie	Nr XLII/302/02 z 12 czerwca 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 67/2002 z 8 października poz. 1517
8	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla działek nr: 37/1, 37/4, 38, 39, 42/1, 49, 50, 51 i 232 w Mądrzechowie	Nr XLIV/310/02 z 10 lipca 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 68/2002 z 11 października poz. 1531
9	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego strefy równowagi przyrodniczo - krajobrazowej jeziora Jeleń	Nr XLV/313/02 z 17 lipca 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 70/2002 z 18 października poz. 1565
10	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla działek nr: 4 /1, 4/14, 14 i części działki 10 w Mądrzechowie	Nr XLVI 319/02 z 28 sierpnia 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 6/2003 z 10 stycznia poz. 57

11	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów dla strefy równowagi przyrodniczo - krajobrazowej zespołu jezior Płoczyca - Boruja Mała - Boruja Duża	Nr XLVIII/330/02 z 9 października 2002 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 32/2003 z 4 marca poz. 380
12	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów w części działki nr 362 w Niezabyszewie	Nr VI/58/03 z 19 marca 2003 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 81/2003 z 20 czerwca poz. 1329
13	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bytów dla działek nr: 140/1,140/2, 141 w obrębie 101 przy ul. Mierosławskiego w Bytowie	Nr VI/57/03 z 19 marca 2003 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 81/2003 z 20 czerwca poz. 1328
14	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego strefy równowagi przyrodniczo - krajobrazowej jeziora Jeleń dla części działki nr 173/12 w Pomysku Wielkim w obszarze oznaczonym symbolem 82UT	Nr XXXI/242/2009 z 28 stycznia 2009 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 124/2009 z 17 września poz. 2413
15	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Przy Lesie” w Bytowie	Nr XXXVII/298/2009 z 16 września 2009 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 167/2009 z 9 grudnia poz.3213
16	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru pomiędzy ulicami Styp - Rekowskiego a Mierosławskiego z połączeniem komunikacyjnym do ulicy Księdza Domańskiego w Bytowie	Nr XL/324/2009 z 25 listopada 2009 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 28/2010 z 25 lutego poz.480
17	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w obrębie geodezyjnym Sierzno w gminie Bytów „UROCZNE”	Nr XLII/354/2010 z 27 stycznia 2010 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 52/2010 z 12 kwietnia poz. 903
18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego pn.: „Miastecka” dla terenów położonych w obrębie geodezyjnym nr 105 w Bytowie pomiędzy ulicami Miastecka, Leśna i Majora Henryka Sucharskiego	Nr XXVII/357/2014 z dnia 26 lutego 2014 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 2014, poz. 2046 z 4 czerwca 2014
19	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Odcinka trasy napowietrznej linii elektroenergetycznej 2x400 KV relacji Gdańsk Przyjaźń - Żydowo Kierzkowo w gminie Bytów	Nr V/33/2015 z dnia 25 lutego 2015 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 2015, poz. 845 z 18 marca 2015
20	Miejscowy Plan zagospodarowania przestrzennego pn. „Gdańska 1” dla terenów położonych w obrębie geodezyjnym 101 przy ul. Ks. dra Bernarda Sychty w Bytowie	Nr V/34/2015 z dnia 25 lutego 2015 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 2015, poz. 901 z 19 marca 2015

21	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego pn. „Udorpie - Zachód” dla terenów położonych w obrębie geodezyjnym Udorpie	Nr XXV/253/2016 z dnia 22 grudnia 2016 r.	Dz. Urz. Woj. Pomorskiego 2017, poz. 176 z 16 stycznia 2017
22	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego pn. „ Południowa obwodnica Bytowa” dla terenów położonych w obrębach geodezyjnych nr: 102, 104 i 105 w Bytowie oraz w obrębie Udorpie	Nr XXXII/319/2017 z dnia 28 czerwca 2017 r.	

Dodatkowo w trakcie prac planistycznych jest MPZP Śródmieścia Bytowa. Pozostałe planowane procedury planistyczne bądź w trakcie opracowania nie mają wpływu na dziedzictwo kulturowe gminy Bytów.

Szczegółowe informacje dotyczące zapisów MPZP oraz ich rozmieszczenia znajdują się na stronie internetowej: <http://bip.bytow.com.pl/>, zakładka - zagospodarowanie przestrzenne.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

5.2.1. Charakterystyka gminy

• POŁOŻENIE

Bytów jest to gmina miejsko - wiejska usytuowana w zachodniej części województwa pomorskiego, w powiecie bytowskim. Siedzibą władz samorządowych, zarówno na szczeblu gminnym, jak i powiatowym, jest miasto Bytów.

Gmina Bytów zajmuje powierzchnię 197,44 km² i zajmuje 9% powierzchni powiatu. W jej skład wchodzi miasto Bytów (pow. 8,72 km²) oraz 15 sołectw: Dąbie, Gostkowo,

Grzmiąca, Mądrzechowo, Mokrzyń, Niezabyszewo, Płotowo, Pomysk Mały, Pomysk Wielki, Rekowo, Rzepnica, Sierzno, Świątkowo, Udorpie i Ząbinowice.

Od strony zachodniej gmina Bytów graniczy z gminami Tuchomie i Borzytuchom, od północy z gminą Czarna Dąbrówka, od wschodu z gminami Parchowo i Studzienice, a od południa z gminą Lipnica.

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

W podziale fizycznogeograficznym gmina Bytów leży we wschodniej części Pojezierza Bytowskiego, pomiędzy dwiema rozległymi równinami - dennomorenową Równiną Polanowską od północy i sandrową Równiną Charzykowską od południa. Ukształtowanie powierzchni jest rezultatem ostatniego zlodowacenia (bałtyckiego), które ustąpiło z Pomorza około 12 - 13 tys. lat temu. Teren gminy jest usiany pagórkami moreny czołowej, bezodpływowymi zagłębieniami, przecięty doliną rzeki Bytowy (długość rzeki 22,6 km), a od płd. - zach. wyniesiony w postaci Góry Siemierzyckiej (256,4 m n.p.m.). Jest to najwyższej wyniesiona nad poziom morza część Pojezierza Zachodniopomorskiego. Moreny czołowe na terenie gminy Bytów tworzą wał przebiegający z płn. - wsch. na płd. - zach., który wyznacza granicę wododziału. Wody powierzchniowe z północnej części gminy spływają w kierunku morza, natomiast z południowej - do dorzecza Wisły. Na północy gminy przepływa największa rzeka w regionie, Słupia. Drugim ważnym ciekim jest rzeka Bytowa. Pozostałymi ciekami wodnymi są: rzeka Boruja, rzeka Struga, Struga Gostkowo, Struga Niezabyszewo.

Na obszarze gminy Bytów znajdują się tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody:

I. Sieci NATURA 2000:

- Bytowskie Jeziora Lobeliowe PLH220005 - Obszar obejmuje zespół 12 jezior lobeliowych w okolicy Bytowa. Są one rozproszone w krajobrazie morenowym Pojezierza Bytowskiego. Teren pokryty jest mozaiką lasów bukowych i drzewostanów sosnowych, z rozproszonymi wśród nich torfowiskami i płatami borów bagiennych, oraz łąkami i przestrzenią zagospodarowaną rolniczo;
- Pływające wyspy pod Rekowem PLH220022 - Obszar obejmuje dwa torfowiska mszarne przy śródleśnych jeziorach w sąsiadujących ze sobą bezodpływowych zagłębieniach;
- Lasy Rekowskie PLH220098 - Obszar obejmuje kompleks buczyn, borów bagiennych, torfowisk kotłowych, jeziorek dystroficznych, jezior lobeliowych - na północ, wschód i zachód od miejscowości Rekowo, koło Bytowa, a także polanę wsi Płotowo. Na terenie ostoi jest pięć jezior lobeliowych: Duża Boruja, Mała Boruja, Płoczyca, Rekowskie (Rekówek) i Czornik;
- Dolina Słupi PLH220052 - Obszar obejmuje dolinę rzeki Słupi z jej dopływami, od Sulęcyna - do ujścia. Na terenie tym znajdują się liczne zbiorniki wodne różnych typów, torfowiska i inne zbiorowiska nieleśne z cenną roślinnością;
- Dolina Słupi PLB220002 - Obszar obejmuje dorzecze środkowego odcinka rzeki Słupi oraz jej dopływów: Bytowej, Jutrzenki i Skotawy. Charakteryzuje się on urozmaiconym krajobrazem polodowcowym z typowymi formami jeziorami rynnowymi i wytopiskowymi, równinami sandrowymi oraz wzgórzami moren czołowych;

- Bory Tucholskie PLB220009 - Obszar Borów Tucholskich obejmuje wschodnią część makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego. Obszar jest dość jednolitą równiną sandrową, rozciętą dolinami Brdy i Wdy oraz urozmaiconą licznymi jeziorami, oczkami wodnymi i wzniesieniami o charakterze moreny dennej.

II. Park Krajobrazowy Dolina Słupi utworzony został w 1981 r. W granicach Parku znajduje się północna część gminy Bytów, natomiast w jego otulinie znajduje się pozostały obszar gminy. Park Krajobrazowy Dolina Słupi jest parkiem typu dolinnego, ukształtowanym w okresie topnienia lądolodu północnoatlantyckiego, co przyczyniło się do bogactwa form krajobrazu i znacznego zróżnicowania wysokościowego terenu. Znamienną cechą Parku jest jego lesistość, gdyż aż 72 % jego powierzchni zajmują lasy.

III. Rezerваты przyrody - w gminie Bytów ustanowionych jest jak dotąd 6 rezerwatów przyrody, wśród których wyróżnia się:

- rezerwat Gołębia Góra - rezerwat leśno - krajobrazowy, o powierzchni 6,95 ha, usytuowany w okolicach Gostkowa. Utworzony w 1981 r. w celu ochrony cech krajobrazu środkowego biegu rzeki Słupi;

- Bukowa Góra nad Pysznem - rezerwat leśny, o powierzchni 6,18 ha, położony na południowy wschód od wsi Sierzno. Utworzony w 1982 r. w celu ochrony drzewostanu bukowego. Obejmuje teren wzgórz morenowych nad jeziorem Pyszno;

- Jezioro Głębocko - rezerwat wodno - florystyczny, o powierzchni 24,32 ha, położony na południe od wsi Pomysk Wielki. Utworzony w 1976 r. w celu ochrony jeziora lobeliowego wraz z jego reliktową roślinnością;

- Las nad Jeziorem Mądrzechowskim - rezerwat leśny, o powierzchni 25,34 ha, położony ok. 2,5 km na południe od Bytowa. Utworzony w 1998 r. Ochroną objęty jest las mieszany ze starodrzewem na zachodnim zboczu połodowcowej rynny jeziora;

- Mechowiska Czaple - rezerwat torfowiskowy, o powierzchni 9,70 ha. Utworzony w 2008 r., położony w obrębie Parku Krajobrazowego Dolina Słupi. Obejmuje dolinę niewielkiego ciek (dopływu Słupi).

- Jezioro Cechyńskie Małe - rezerwat wodny, o powierzchni 56,17 ha. Celem ochrony przyrody w rezerwacie jest zachowanie jeziora lobeliowego wraz z jego charakterystycznymi biocenozami, w szczególności populacjami cennych gatunków roślin i zwierząt.

IV. Użytki ekologiczne - na terenie gminy łącznie zajmują powierzchnię 161,89 ha. Są to jeziora i torfowiska. Wśród jezior znalazły się jeziora lobeliowe: Płoczyca, Rekówek, Gubisz, Ząbinowickie, Stary Staw, Jeleń, Mała Boruja, Wiejskie, jezioro dystroficzne z pływającymi wyspami - Leniwe oraz dwa torfowiska kotłowe.

IV. Pomniki przyrody - łącznie ustanowione są 63 pomniki przyrody w postaci pojedynczych okazów drzew.

• INSTYTUCJE KULTURY

Gminną placówką wykonującą zadania w zakresie działalności kulturalnej jest **Bytowskie Centrum Kultury (BCK)** zlokalizowane przy ul. Wojska Polskiego 12. BCK jest główną instytucją zajmującą się edukacją kulturalną, impresariatem artystycznym oraz

organizacją życia kulturalno - społecznego miasta. Podstawowym celem działania BCK jest ochrona dziedzictwa kultury, upowszechnianie kultury, aktywizacja społeczno - kulturalna i rekreacyjna mieszkańców gminy, promocja Bytowa i okolicy oraz pozyskiwanie środowiska do aktywnego uczestnictwa w kulturze. W swojej działalności BCK ściśle współpracuje z mieszkańcami, szkołami oraz licznymi stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi.

BCK organizuje różne formy edukacji kulturalnej dla młodzieży i dorosłych. Uczestnicy mogą rozwijać swoje zainteresowania artystyczne podczas zajęć prowadzonych w ramach licznych kół i sekcji zainteresowań, m.in.: sekcji muzycznej, plastycznej, teatralnej, tanecznej, literackiej (klub literacki „WERS”).

Ważne miejsce na kulturalnej mapie Bytowa stanowi również gotycki zamek krzyżacki z przełomu XIV i XV w. Na terenie zamku (przy ul. Zamkowej 2) swoją siedzibę mają m.in.: Biblioteka Miejska, Muzeum Zachodniokaszubskie, Bytowski Ośrodek Informacji Turystycznej, Zarząd Kompleksu Zamkowego oraz Kaszubsko - Pomorskie Bractwo Rycerzy Zamku Bytowskiego.

Biblioteka Miejska

Początki funkcjonowania biblioteki sięgają 1946 r., w którym powołana została w Bytowie Powiatowa Centrala Biblioteczna. Obecnie biblioteka składa się z biblioteki głównej, jednej filii oraz 5 punktów bibliotecznych. Biblioteka jest skomputeryzowana, oferuje dostęp do Internetu, skanera, ksera oraz wydruków komputerowych. Placówka prowadzi szereg działań mających na celu upowszechnienie czytelnictwa - spotkania autorskie, konkursy literackie, lekcje biblioteczne, przeglądy nowości wydawniczych.

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, Filia w Bytowie

Placówka mieści się przy ul. Wąskiej 12 w Bytowie. Jest specjalistyczną i ogólnodostępną biblioteką resortu edukacji. Gromadzi i udostępnia książki z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii i nauk pokrewnych, literaturę piękną i popularnonaukową oraz lektury szkolne. Dysponuje także bogatym zbiorem czasopism naukowych oraz filmów dydaktycznych i popularnonaukowych. Biblioteka organizuje także różnego typu spotkania literackie, konkursy i wystawy.

Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie

Muzeum zostało utworzone na terenie zamku w 1972 r. W skład zamkowego zespołu muzealnego wchodzi 3 budowle: Dom Zakonny, Baszta Młyńska oraz Baszta Prochowa. W muzeum funkcjonują dwa działy: etnograficzny i artystyczno - historyczny, w ramach których zaaranżowano 15 sal wystawowych o łącznej powierzchni ok. 900 m². Zbiory etnograficzne obejmują wartościową, liczącą ok. 4000 eksponatów, kolekcję zabytków kultury materialnej Kaszubów Bytowskich. Dział etnograficzny obejmuje także kolekcje współczesnej sztuki ludowej - prace cenionych kaszubskich artystów, w tym ponad 300 prac Józefa Chełmowskiego. Dział artystyczno - historyczny obejmuje zabytki, pamiątki i dokumenty związane z historią ziemi bytowskiej. Wśród eksponatów znajdują się m.in. wyroby rzemiosł artystycznych, obrazy olejne, szaty liturgiczne, medale, broń i uzbrojenie, wyroby konwisarskie. Wśród kolekcji sztuki sakralnej znalazły się elementy XVII-wiecznego wyposażenia kościoła św. Jerzego w Bytowie (epitafia, chrzcielnica, ławy kolatorskie).

Wieża dawnego kościoła św. Katarzyny - Bytów, Plac św. Katarzyny

Oddział Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego w Bytowie prezentuje ekspozycje stałe o charakterze historycznym. Wystawiane są 3 stałe ekspozycje: „Pradzieje ziemi bytowskiej - archeologiczna opowieść o przeszłości” (prezentuje m.in. broń ze wszystkich epok, ozdoby, ceramikę użytkową i grobową); „Pamiętki przeszłości Bytowa miasta na Pomorzu” (eksponaty związane z rzemiosłem i organizacjami cechowymi, pieniądze, broń i wyroby konwisarskie) oraz „Dzieje kościoła św. Katarzyny w Bytowie” (prezentowana jest m.in. XVIII-wieczna skarbonka, zbiór ornatów, starodruki biblii).

W celu zwiększenia zainteresowania ekspozycją w wieży pokościelnej w dniu 1 stycznia 2013 r. został wprowadzony zintegrowany bilet wstępu umożliwiający zwiedzanie zarówno ekspozycji zamkowych, jak i prezentowanych w oddziale Historii Miasta.

Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie - Płotowo 18

Oddział Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego założony został w 1979 r. Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie prezentuje dokumenty z lat 1918 - 1945, tj. okresu walki Kaszubów o polską kulturę, mowę ojczystą oraz prawa narodowe. W placówce zebrano m.in. dokumenty dotyczące działalności szkół polskich w powiecie bytowskim. Muzeum obok ekspozycji stałych przygotowuje corocznie kilka ekspozycji czasowych prezentujących zbiory etnograficzne, historyczne oraz artystyczne.

• WYDARZENIA KULTURALNE

Na terenie gminy Bytów organizowane są liczne wydarzenia o charakterze kulturalnym i rozrywkowym. Do najważniejszych, cyklicznych imprez można zaliczyć:

- Dni Bytowa - święto miasta organizowane od 1994 r. w miesiącu lipcu. Obejmuje szereg imprez kulturalnych i rekreacyjnych na terenie całego miasta (koncerty, zawody sportowe, przedstawienia teatralne, konkursy);
- Koncerty Kameralne „Muzyka na Zamku” - cykl koncertów muzyki klasycznej organizowanych w miesiącach I-V i X-XII w sali portretowej Muzeum Zachodniokaszubskiego przez Bytowskie Centrum Kultury i Muzeum Zachodnio - Kaszubskie przy współpracy z Akademią Muzyczną w Gdańsku;
- BytOFFsky Festiwal - cykl spotkań artystycznych organizowany we wrześniu na terenie całego miasta (na rynku w Bytowie, w sali widowiskowej BCK, salach Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego, w szkołach, klubach i restauracjach). W ramach festiwalu organizowane są m.in. plenerowe przedstawienia teatralne dla szerokiej publiczności, koncerty, spotkania artystyczne, warsztaty w szkołach, pokazy, spotkania autorskie, seminaria i wystawy;
- Festiwal Piosenki „Wschodami Gwiazd” - festiwal piosenki dla dzieci i młodzieży organizowany w maju przez Bytowskie Centrum Kultury;
- Przegląd Twórczości Kaszubskiej Dzieci i Młodzieży - organizowany przez bytowski oddział Zrzeszenia Kaszubsko - Pomorskiego w miesiącach III - VI. Obejmuje konkursy: recytatorskie, prac plastycznych oraz zespołów wokalnie tanecznych;
- Kaszubska Sobota - impreza poświęcona twórczości ludowej; organizowana w lipcu na dziedzińcu zamku przez Zrzeszenie Kaszubsko - Pomorskie;

- Bytowska Watra - impreza plenerowa poświęcona kulturze ukraińskiej. Odbywa się w lipcu nad jeziorem we wsi Udorpie. Organizatorem jest bytowskie koło Związku Ukraińców w Polsce;
- Jarmark Pomorski - impreza promocyjna kuchni i produktów regionalnych oraz twórców ludowych. Organizowana w lipcu na zamku bytowskim przez Fundację Partnerstwo Dorzecze Słupi oraz Bytowskie Centrum Kultury;
- Pomorski Konkurs Sygnałów i Muzyki Myśliwskiej na Zamku w Bytowie - impreza myśliwska organizowana na Zamku w Bytowie przez Stowarzyszenie Przyjaciół Muzyki i Kultury Łowieckiej, przy udziale Bytowskiego Centrum Kultury.

• TURYSTYKA I REKREACJA

Na atrakcyjność turystyczną gminy Bytów mają wpływ takie czynniki jak: walory przyrodnicze, zabytki, dobrze rozwinięta infrastruktura okołoturystyczna i baza noclegowa oraz atrakcyjne położenie na Kaszubach.

Środowisko naturalne jest jednym z głównych atutów, przyciągającym turystów do gminy Bytów. Tereny atrakcyjne przyrodniczo są systematycznie zagospodarowywane turystycznie i rekreacyjnie przy jednoczesnym poszanowaniu naturalnych elementów przyrody. Turyści mogą nie tylko podziwiać naturę, ale również aktywnie spędzać czas w jej otoczeniu. Jedną z głównych atrakcji turystyczno - rekreacyjnych jest Jezioro Jeleń. Znajduje się w płn. - wsch. części miasta Bytowa i zajmuje powierzchnię blisko 90 ha. Jezioro jest bardzo czyste, więc w okresie letnim pełni rolę kąpieliska. Jezioro zostało zagospodarowane na potrzeby rekreacji w ramach projektu „Wzmocnienie atrakcyjności obszarów zależnych od rybactwa poprzez kompleksowe zagospodarowanie terenu nad Jezioro Jeleń w Bytowie”. Na jeziorze usytuowany jest pomost, wybudowana została także promenada widokowa, plac zabaw, miejsce na ognisko oraz infrastruktura sportowo - rekreacyjna. Jezioro stanowi miejsce spędzania wolnego czasu, a także miejsce organizacji różnych imprez integrujących lokalną społeczność.

Z myślą o pasjonatach przyrody oraz pieszych wędrówek i rowerowych wycieczek, a także amatorów biegania, na terenie gminy Bytów wyznaczone zostały:

I. Ścieżki przyrodnicze:

- „Gołębja Góra” - ścieżka przyrodnicza o długości 3 km, zlokalizowana w Gołębziej Górze, w granicach Parku Krajobrazowego Dolina Słupi; ścieżka prowadzi przez lasy mieszane i sosnowe oraz fragment doliny Słupi;
- „Leśne uroczysko” - ścieżka przyrodnicza o długości 4 km, zlokalizowana w okolicach Pomyska Wielkiego; ścieżka wiedzie przez kompleks jezior dystroficznych oraz borów i brzezin bagiennych;
- „Szlakiem bytowskich jezior lobeliowych” - ścieżka przyrodnicza o długości 6 km, prowadząca przez lasy na południe od Pomyska Wielkiego; ścieżka biegnie w okolicach jezior: Głębozko i Stary Staw;
- „Dąbrowa Rzepnicka” - ścieżka przyrodnicza o długości 2 km zlokalizowana w okolicy jeziora Rzepnica; wiedzie przez morenowe pagórki i doliny wśród drzewostanów liściastych;

- „Las nad jeziorem Mądrzechowskim” - ścieżka o długości 1 km zlokalizowana po zachodniej stronie jeziora; prowadzi przez rezerwat, na terenie którego można podziwiać wielogatunkowy drzewostan liściasty;
- „Szlakiem Otto Smaliana w las” - ścieżka przyrodniczo - historyczna o długości 6 km poświęcona XIX-wiecznemu leśniczemu Otto Smalianowi; wiedzie przez rezerwat „Bukowa Góra nad Pysznem” i nad jeziorem Pyszno w Sołectwie Sierzno;
- „Wśród leśnych jezior i bagien” - ścieżka przyrodnicza o długości 8 km, zlokalizowana w obrębie obszaru Natura 2000 „Pływające wyspy pod Rekowem”; wiedzie przez lasy na wschód od Rekowa, wśród których podziwiać można ekosystemy wodne i bagienne;
- „Atrakcje przyrodnicze okolic Rekowa i Płotowa” - ścieżka przyrodniczo - turystyczna o długości 8 km przebiegająca w okolicach Płotowa i Rekowa. Ścieżka wiedzie przez najwyższe na Pojezierzu Bytowskim wzniesienie morenowe, okolice jeziora lobeliowego Płoczyca oraz torfowiska i lasy.

II. Szlaki turystyczne:

- „Szlak Zwiniętych Torów” - szlak rowerowy o długości 161 km z Miastka przez Tuchomie, Bytów, Kozin, Lębork do Łeby; na terenie gminy Bytów trasa ma długość 24 km, prowadzi od jeziora Długiego w okolicach Niezabyszewa do Soszycy i jest oznaczona kolorem niebieskim;
- „Kraina lasów i jezior” - szlak pieszy niebieski o długości 112 km z Żydowa przez Miastko, Rekowo, Płotowo, Sierzno, Bytów, Pomysk Wielki do Jasienia;
- „Dolina Słupi” - szlak pieszy żółty o długości 95 km z Bytowa przez Gostkowo, Gałąźnię Małą, Dębnicę Kaszubską, Słupsk do Ustki.

III. Trasy joggingowe:

- „Ścieżka zdrowia na terenie Ośrodka Sportu i Rekreacji” - 1,5 km pętla usytuowana w lasku sąsiadującym z Ośrodkiem Sportu i Rekreacji, ale jednocześnie zlokalizowana na obrzeżach miasta; trasa o nawierzchni naturalnej;
- „Niebieskie Stopy Jelenia” - trasa o długości 17 km, rozpoczyna się przy Ośrodku Sportu i Rekreacji i przebiega przez Przyborzyce, Dąbki, Dąbie, Pomysk Wielki, Rzepnicę i kończy się przy ul. Styp - Rekowskiego w Bytowie; trasa o nawierzchni naturalnej (kilka odcinków z nawierzchni asfaltowej);
- „Tajemniczy Szlak Góry Siemierzyckiej” - trasa o długości 6 km biegnąca wzdłuż ścieżki przyrodniczej „Atrakcje przyrodnicze okolic Rekowa”; szlak prowadzi na zachód od Rekowa przez teren urozmaicony licznymi wzgórzami morenowymi, których najwyższym punktem jest Góra Siemierzycka (256 m. n.p.m.);
- „Szlak Dzielnego Rycerza” - trasa o długości 11 km; rozpoczyna się u bram zamku krzyżackiego; przebiega ul. Mierostawskiego, ul. Kazimierza Wielkiego, wzdłuż Jeziora Jeleń, a kończy się na ul. Styp - Rekowskiego.

Przez teren gminy przebiegają również ścieżki i szlaki rowerowe o łącznej długości 41,4 km.

Jedną z atrakcji turystycznych jest utworzona aplikacja mobilna „Od Bałtyku po Kaszuby”. To baza ponad 100 tras turystycznych znajdujących się na terenie województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego. Aplikacja umożliwia przeglądanie tras turystycznych

na jednej mapie, w tym trasy piesze, rowerowe, kajakowe, narciarskie, konne oraz Nordic Walking. Kolor tras w aplikacji odpowiada kolorowi w terenie. Do każdej trasy dołączono ciekawe obiekty, w tym miejsca krajoznawcze, przyrodnicze, gastronomiczne, noclegowe oraz inne atrakcje turystyczne. Dla każdej trasy można zobaczyć aktywny profil wysokościowy. Baza ponad tysiąca obiektów została podzielona na kategorie, każdy z nich posiada także swoją wizytówkę, która zawiera opis, dane teleadresowe oraz położenie. Aplikacja wykorzystuje technologię GPS i działa w trybie offline.

5.2.2. Historia gminy Bytów

I. TEREN GMINY

Jak świadczą znaleziska, pierwsze grupy koczowniczej ludności na terenie obecnej gminy Bytów pojawiały się w środkowej epoce kamiennej. Natomiast ślady osadnicze pochodzą ze środkowego neolitu/młodszej epoki kamiennej (3000 - 1800 lat p.n.e. do IX w. p.n.e.) - o czym świadczą dość bogate znaleziska cmentarzysk, tzw. kultury pucharów lejkowych, m.in. w Niezabyszewie.

We wczesnej epoce żelaza (650 - 125 p.n.e.) na terenie gminy pojawiło się osadnictwo kultury pomorskiej - spadkobierczyni kaszubskiej grupy kultury łużyckiej. Stanowiska osadnicze ludności koncentrowały się głównie w pobliżu jezior oraz nad rzekami ułatwiającymi komunikację. Osady lokowano na glebach urodzajnych, cmentarzyska - na niewielkich wyniesieniach morenowych i stokach nasłonecznionych. Ludność tworzyła wielorodzinne wspólnoty rodowe nie przekraczające czterdziestu osób. W gospodarce dominował chów zwierząt domowych i uprawa roli oraz rybołówstwo i myślistwo. W szczytowej fazie rozwojowej kultury (500 - 400 p.n.e.) pojawiła się ceramika przeznaczona wyłącznie do celów pogrzebowych, czyli tzw. popielnice twarzowe (Bytów, Grzmiąca, Pomysk Wielki, Sierzno, Ugoszcz).

Na szerszą skalę osadnictwo zaczęło rozwijać się od VII - VIII w. W X i XI w. nasiliły się starania państwa polskiego o opanowanie Pomorza, liczne wojny i zabiegi dyplomatyczne, akcje misyjne i reakcje pogańskie. Formowały się struktury kościelne, postępowała ewolucja systemu władzy, rozwój sieci komunikacyjnej i akcji osadniczej. Był to czas gwałtownych przekształceń politycznych, ekonomicznych, religijnych. Między 1105 a 1116 r. całe Pomorze zostało opanowane przez Bolesława Krzywoustego, w którego granicach znalazła się ziemia bytowska - po utworzeniu biskupstwa w Wolinie, następnie w Kamieniu.

W następnym okresie ziemia bytowska, ulokowana między ośrodkiem władzy w Gdańsku, a tworzącymi się strukturami władzy na Pomorzu Zachodnim i Środkowym (słupsko - sławieńskim) znajdowała się naprzemiennie w kręgu oddziaływania zachodniopomorskich i nadwiślańskich ośrodków. W latach 1217 - 1238 księstwo sławieńskie - słupskie podporządkowane zostało władzy książęcej w Gdańsku, Bytów znalazł się w politycznej orbicie miasta - do 1294 r. Potem przez ponad 30 lat kolejno władzę nad Pomorzem sprawowali: książę wielkopolski i król Polski Przemysław II, książę Władysław

Łokietek, królowie czescy Wacław II i Wacław III. W latach 1306 - 1307 słujsko - sławieńską część Pomorza zajęli Brandenburczycy. W 1317 r. margrabia Waldemar przekazał ziemie bytowską, sławieńską, słujską i darłowską książętom wołogojskim Warcisławowi IV i Bogusławowi IV. Lecz już w 1321 r. gród bytowski i okoliczne ziemie podarowane zostały marszałkowi jego dworu, Henningowi Behrowi. Ten (lub jego spadkobiercy) sprzedał je w 1329 r. Krzyżakom. Ziemia bytowska była w tym czasie obszarem peryferyjnym, ubogim, słabo zaludnionym, pozbawionym większych kompleksów własności rycerskiej. Dopiero w ramach państwa krzyżackiego zyskała na znaczeniu - była najdalej na zachód wysuniętą częścią nowego państwa.

Dnia 12 lipca 1346 r. Bytów otrzymał przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Zasadźcami nowego miasta byli sołtysi pochodzenia niemieckiego: Hans Beschorn i Johann Grote, co świadczy, że miasto zdominował żywioł niemiecki. Natomiast regiony wiejskie, z racji nieurodzajnych gleb nieobjęte niemiecką akcją osadniczą, zachowały przewagę rodzimej ludności kaszubskiej. Zakon, przejmując dawną własność książęcą, stał właścicielem ponad połowy wiosek regionu. Znaczna część ziemi pozostawała w rękach drobnego, kaszubskiego rycerstwa. Z czasem część z nich, utrzymując swój status ekonomiczny, który pozwalał na pełnienie służby wojskowej, weszła w skład rycerstwa, z którego wywodziła się znana, barwna kategoria kaszubskich panków. Pozostali, w wyniku kolejnych podziałów własności rodzinnej, ulegli pauperyzacji i spadli do kategorii wolnej lub półwolnej ludności chłopskiej. Kształtowanie się struktury społecznej z liczną i ubogą kategorią wolnych, drobnych rycerzy, przywiązanych do swojego statusu, utrwalało żywioł kaszubski na ziemi bytowskiej.

W wyniku wojen Polski z zakonem krzyżackim (1410 - 1411 i 1454 - 1466) ziemia bytowska w 1526 r., jako lenno Polski, została włączona do Księstwa Pomorskiego. Zachowywała jednak swoją specyfikę wynikającą z odrębności prawno - ustrojowej - od czasów krzyżackich obowiązywało tu prawo chełmińskie, którego nie uznawano w Księstwie. Ponadto, tutejsza szlachta posiadała analogiczne do polskich przywileje, których konsekwentnie broniła, nie podporządkowując się przepisom książęcym. W 1534 r. decyzją książąt wprowadzono luteranizm - jako religię obowiązującą.

Ziemia bytowska pozostawała we władzy książąt pomorskich do śmierci ostatniego z Gryfitów w 1637 r. Wtedy wróciła do Rzeczypospolitej, co zainicjowało proces rekatolizacji. W ciągu zaledwie dwudziestu lat przynależności do Polski katolicy odzyskali część świątyń przejętych wcześniej przez protestantów, a ponadto wiele rodzin szlacheckich powróciło do tego wyznania. To też wyróżniało region z pozostałych części Pomorza Zachodniego. Szczególnie było to widoczne w pld. - wsch. części ziemi bytowskiej w zdecydowanej większości zamieszkałej przez ludność kaszubską.

Połowa XVII w. w regionie była bardzo niespokojna, wojny szwedzkie przyniosły ogromne zniszczenia. Szczególnie ucierpiał Bytów, zwłaszcza zamek, który częściowo uległ zniszczeniu i już nie odzyskał dawnej świetności. W wyniku osłabienia Rzeczypospolitej, w 1657 r., po traktacie bydgoskim ziemia bytowsko - lęborska została ponownie nadana w lenno elektorowi brandenburskiemu z dynastii Hohenzollern. Prawnie stan ten trwał do

1773 r., jednak w praktyce stosunek lenny nie był odnawiany już od początku XVIII w. Przejście pod panowanie elektorów brandenburskich stworzyło odmienne warunki polityczne i administracyjno - prawne. Po 1658 r. zaczęła się walka o zachowanie przywilejów stanowych i odrębności ustrojowej oraz opór przeciwko fiskalnemu uciskowi, który przyczyniał się do upadku gospodarczego. Postępował też proces rozdrobnienia własności szlacheckiej.

W 1773 r. Polska, na mocy traktatu podpisanego w Warszawie między Stanisławem Augustem Poniatowskim a królem Fryderykiem II, zrzekła się praw do lenna lęborsko - bytowskiego. Ziemia bytowska włączona została w obręb państwa pruskiego i pozostawała w jego granicach do 1945 r. Działania władz pruskich doprowadziły do likwidacji jej odrębności ustrojowych i prawnych. W wyniku intensywnej akcji osadniczej realizowanej głównie za czasów Fryderyka II, powstało kilka nowych wsi, a w regionie osiedlała się szlachta pruska i zachodniopomorska. Władze podjęły działania germanizacyjne, wzrastał stały nacisk kościoła ewangelickiego na wypieranie języka polskiego z liturgii. Społeczność kaszubska została zdominowana politycznie, ekonomicznie i kulturowo przez niemiecką. W wyższych warstwach społecznych posługiwano się językiem niemieckim, uznawanym za język awansu społecznego, lecz ludność wiejska nadal mówiła swoją lokalną gwarą. Do końca XVIII w. zdecydowaną większość właścicieli ziemi szlacheckiej stanowili dziedzice o kaszubskiej genealogii, ale proces asymilacji postępował, a wraz z nim procesy militaryzacji i prusyfikacji.

Procesom asymilacyjnym sprzyjała modernizacja, w którą państwo pruskie wkroczyło po wojnach napoleońskich. Wiek XIX był okresem bez spektakularnych wydarzeń politycznych, lecz przyniósł zmiany gospodarczo - społeczne. W wyniku podjętych reform zmieniła się struktura administracyjna. Reformy objęły rolnictwo, szkolnictwo, armię, komunikację. itd. Ich efekty były widoczne także na ziemi bytowskiej. W 1825 r. powstała w Bytowie poczta konna, w 1845 r. wybudowano nową, bitą drogę do Kościerzyny, dzięki czemu Bytów uzyskał dogodne połączenie z Gdańskiem. W późniejszych latach wybudowano lub zmodernizowano drogi do Słupska, Lęborka, Chojnic i Miastka. W 1846 r. powstał powiat bytowski, dwa lata później - sąd. O randze miasta świadczyły też nowe inwestycje - ratusz z 1844 r., browar z 1849 r., przędzalnia - 1857 r., czy seminarium nauczycielskie, które otrzymało nowy budynek w 1859 r. Powolny do tej pory rozwój miasta zaczął przyspieszać w końcu XIX w. i na początku XX w., m.in. dzięki uzyskaniu połączeń kolejowych ze Sławmem (1883 r.), Lęborkiem (1902 r.), Kościerzyną (1907 r.) i Miastkiem (1909 r.). W 1905 r. liczba ludności Bytowa przekroczyła 7000.

Kaszubi na ziemi bytowskiej przetrwali wyłącznie jako katolicy, szczególnie w jej płd. - wsch. części (parafie Ugoszcz, Niezabyszewo). Podziały religijne nie pokrywały się wprost z podziałami językowo - narodowymi. Polską świadomość narodową kształtowała w sobie ludność kaszubska na pograniczu, choć był to proces długotrwały. Dało to o sobie znać wraz z zakończeniem I wojny światowej w trakcie ustalania granic państwowych. Dla zdecydowanej przeważającej w powiecie bytowskim ludności niemieckiej przynależność Bytowa i okolic do państwa niemieckiego była oczywista. Tymczasem spora grupa ludności

kaszubskiej zażądała przyłączenia ziemi bytowskiej do tworzącego się państwa polskiego. W dniu 16 maja 1919 r. odbył się tzw. „Marsz na Bytów” - manifestacja ludności kaszubskiej mająca świadczyć o kaszubskości i polskości powiatu. Tego dnia przebywała w mieście Międzynarodowa Komisja Graniczna. Miejscowi Kaszubi pod przywództwem Jana Styp - Rekowskiego, Antoniego Szroedera i Bernarda Werry przemaszerowali pod budynek landratury, gdzie złożyli memoriał domagając się przyłączenia Bytowa i powiatu do Polski. Postulat niestety nie miał szans na realizację.

Po 1919 r. do prowincji pomorskiej napłynęła duża liczba ludności niemieckiej z byłego zaboru pruskiego, który na mocy traktatu wersalskiego przypadł odrodzonemu państwu polskiemu. Znaczna część zatrzymała się w nadgranicznych powiatach niemieckich, licząc na nietrwały charakter ówczesnej granicy z Polską. Sytuacja ekonomiczna i społeczna była dosyć trudna, stąd znaczny odpływ ludności do lepiej rozwiniętych ośrodków w Niemczech. Zjawisko to najsilniej dotknęło właśnie powiat bytowski. Tendencja emigracyjna została zahamowana po dojściu Hitlera do władzy w 1933 r., gdy poprawiło się położenie ekonomiczne ludności w Niemczech. Pomorze, w tym powiat bytowski, stało się terenem poważnych inwestycji rolnych. Wprowadzono stałe ceny rynkowe oraz taryfy kolejowe faworyzujące przewozy na duże odległości. W powiatach nadgranicznych rolnicy korzystali ze specjalnych ulg przewozowych na niektóre towary, na przykład zboże. Władze niemieckie w ramach akcji „pomocy dla wschodu” przeznaczają duże sumy na ratowanie podupadających gospodarczo wschodnich rejonów Rzeszy. W efekcie przyczyniało się to do wzrostu koniunktury gospodarczej w latach 30. XX w.

W 1945 r. ziemia bytowska wraz z całym Pomorzem została włączona do Polski. Ponad 90% Niemców wysiedlono. Przybywająca na te tereny od kwietnia 1945 r. ludność polska zastała ruiny - efekt działań wojennych. Oprócz Polaków ze wszystkich stron kraju, oraz Kaszubów z sąsiednich regionów, osiedli tu także Ukraińcy przesiedleni w ramach akcji „Wisła”.

II. HISTORIA MIEJSCOWOŚCI GMINY BYTÓW

• Bytów (kaszub. Bětowò; niem. Bütow)

We wczesnym średniowieczu w miejscu miasta istniał gród, wspomniany w kronice Galla Anonima jako castrum nomine Bitom (pocz. XII w.). Znajdował się ok. 500 m. na zach. od dzisiejszego zamku i zwany był „Smolarnią”. Pierwsza wzmianka o miejscowości „Butow” pochodzi z 1321 r. - Bytów stał się własnością zachodniopomorskiego rodu von Behr. W 1329 r. ziemię wraz z miastem i zamkiem kupił Zakon Krzyżacki. W 1335 r. powstała parafia w Bytowie. Miasto zostało lokowane na prawie chełmińskim dnia 12 lipca 1346 r. i otrzymało samorząd wraz z burmistrzem, własne sądownictwo oraz herb, który bez zmian przetrwał do dziś. Była to tzw. lokacja na „surowym korzeniu” - miasto lokowano w pewnym oddaleniu od istniejącej już zabudowy. Pod koniec XIV w. Krzyżacy wzniesli zamek obronny, który stanął na miejscu prymitywnej warowni rodziny von Behr. Rozwijał się handel i rzemiosło, niemniej miasto rozrastało się powoli. W 1495 r. liczyło 230 pełnoletnich obywateli (szacunkowo około 1000 mieszkańców).

W latach 1454 - 1466, w czasie wojny trzynastoletniej, Bytów często zmieniał właścicieli. Ostatecznie król Kazimierz Jagiellończyk przekazał miasto w dożywotnie lenno księciu pomorskiemu Erykowi II. Po jego śmierci Bytów nie wrócił do Polski, dopiero w 1526 r. stał się lennem Polski zarządzanym przez Książąt Pomorskich z dynastii Gryfitów. Po śmierci ostatniego przedstawiciela dynastii w 1637 r., powrócił pod bezpośredni zarząd Polski.

W 1657 r. znalazł się w rękach elektora brandenburskiego z dynastii Hohenzollern, od 1701 r. jako króla Prus. Decyzją sejmu zachodniopomorskiego wzrosły obciążenia podatkowe. Coraz większą rolę odgrywał protestantyzm, w szkołach wprowadzano język niemiecki. W XVIII w. miasto pustoszyły pożary oraz epidemia dżumy. W 1912 r. Polacy stanowili w powiecie bytowskim ok. 15% ludności. W mieście działały jednak polskie organizacje.

W dniu 8 marca 1945 r. miasto zostało zajęte przez Armię Czerwoną. W wyniku działań wojennych ok. 55-65% zabudowy legło w gruzach. Przez cały okres swego istnienia Bytów był miastem wielonarodowościowym - do 1945 r. zamieszkiwali tam Kaszubi, Polacy, Niemcy, a do lat 30. XX w. również Żydzi.

• **Dąbie** (kaszub. Dąbié; niem. Dampen)

Na terenie wsi zlokalizowano cmentarzysko grobów ciałopalnych popielnicowych i jamowych kultury łużyckiej i początków kultury pomorskiej, datowane wstępnie na lata 750 - 550 p.n.e.

Nazwy historyczne: Dammen (1335 r.), Damnen (1335 r., lata 1419 - 1422), Dampmen (1438 r.), Dambye (1416 r.), Dąmbie (1564), Dombie (1686 r.). Wieś lokowana na prawie niemieckim, po raz pierwszy wzmiankowana w 1419 r. W 1560 r. wzmiankowany jest sołtys i 7 kmieci; podobnie w 1658 r. W 1734 we wsi było 12 zagród, w 1780 r. - wolne sołectwo, 7 kmieci, ewangelicki nauczyciel, 23 łany i 18 zagród. W 1850 r. bytowski kupiec Glagan kupił od chłopów siedem gospodarstw, skonsolidował je i sprzedał jako majątek ziemski, który w 1870 r. przejęli Puttkamerowie. Od 1874 r. właścicielem majątku był Meyer, od 1934 r. - jego dwaj spadkobiercy. Po wojnie grunty folwarczne wraz z zespołem budynków dworskich weszły w skład PGR. W 1810 r. we wsi mieszkało 109 mieszkańców, w 1885 r. - 195, w 1905 r. - 266, w 1933 r. - 213 osób. Jednym z ciekawszych obiektów jest murowany zespół folwarczny z XIX w.

• **Gostkowo** (kaszub. Gòstkòwò; niem. Gross Gustkow)

Nazwa miejscowa utworzona od skrótu przezwiskowego Gostek. Wieś znana pod historycznymi nazwami: Gustecowe (1230 r.), Gostkow (1405 r.), Gustkow (1423 r.), Gostkowo (1686 r.).

Wykopaliska wokół wsi dowodzą jej starożytności. Odkryto tu 5 cmentarzysk kultury wschodniopomorskiej, cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i wczesnośredniowiecznego. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1412 r. Była to wieś rycerska, lokowana przez Krzyżaków na prawie niemieckim. Od 1438 r. składała się z dwóch zespołów majątkowych:

Gostkowa Wielkiego (Groß Gustkow) i Gostkowa Małego (Gostkówka - Klein Gustkow). W 1607 r. książę wołogojski Franz I oddał je w lenno rodzinom Vitzow, Puttkamer i Labuhn.

W dokumentach z 1628 r. odnotowany jest dwór lub folwark w Gostkowie Małym, którym zarządzał Peter Pirch. Od 1658 r. obie osady przez kilka stuleci należały kolejno do rodów: von Pirch, Puttkamer, Vitzow, Jarcke, Schurick, Palbitzke i Zirson. Z rodziny Jarcke wywodzi się feldmarszałek Johann David Ludwig Yorck von Wartenburg (1759 - 1830), pruski bohater wojen napoleońskich. W 1791 r. rodzina von Schmude scalała grunty obu majątków. Od 1837 r. Gostkowo Wielkie należało do Puttkamerów, Gostkowo Małe do rodziny Mallotke. W 1928 r. oba majątki połączono w jedną miejscowość Gostkowo. W 1936 r. znów nastąpił podział na: Gostkowo I (dawne Gostkówko) stanowiące własność rodziny Laubmeyer, Gostkowo II - własność rodziny Meschke oraz Gostkowo III - własność rodziny Mallotke. Po II wojnie światowej w Gostkowie I utworzono PGR, a majątki Gostkowo II i III rozparcelowano.

We wsi znajduje się pałac z pocz. XIX w., przebudowany w pocz. XX w., otoczony zabytkowym parkiem krajobrazowym z pocz. XIX w. oraz kuźnia z XIX w. o konstrukcji szkieletowej.

• **Grzmiąca** (kaszb. Grzëmiéńc; niem. Gramenz)

Wieś placowo - ulicowa wzmiankowana w 1387 r. (Gremencz), w 1569 r. - Gramentz, od 1698 r. - jako Grzmiąca. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1387 r. - znajdował się tu młyn wodny. Lokowana przed 1438 r., w którym stanowiła własność krzyżacką i obejmowała 18 łanów oraz młyn. W 1560 i 1572 r. wśród ludności był sołtys i 5 kmieci, działał młyn wodny. W 1596 r. wieś liczyła 20 zagród. W 1780 r.: wolne sołectwo, 5 kmieci, nauczyciel ewangelicki, 19 łanów, 10 zagród. W 1810 r. wieś liczyła 74 mieszkańców, w 1855 r. - 188, w 1895 r. - 200, potem liczba mieszkańców malała, w 1933 r. odnotowano 156 osób. W okresie międzywojennym był tu zakład tkacki obsługujący środowisko wiejskie.

Obecnie wieś zamieszkuje społeczność wielokulturową, w tym ludność kaszubska i ukraińska, wysiedlona w ramach akcji „Wisła”.

• **Mądrzechowo** (kaszub. Mądrzechòwò; niem. Mangwitz)

Wieś wzmiankowana w 1222 r. jako Manderow in Mech. W 1387 r. (Manderkowicz) lokowana na prawie niemieckim. W 1431 r. wymienione jest sołectwo. W 1438 r. wieś Mandrokowicz liczyła 27 łanów. W XVI w. należała do dóbr książęcych, wymieniony jest sołtys, 7 kmieci oraz kilka pustych łanów należących do owczarni w późniejszej Rzepnicy. W 1722 r. używano nazwy Mądrzechowice, niem. Mangwitz.

W 1780 r. wśród mieszkańców znajdował się sołtys, 8 kmieci, nauczyciel ewangelicki, a wieś liczyła 14 zagród. W 1810 r. mieszkało tu 134 mieszkańców, w 1855 r. - 229, w 1905 r. - 409, w 1933 r. - 416 osób.

• **Mokrzyn** (kaszub. Mòkrzëno, Petrzderp; niem. Petersdorf)

Osada wzmiankowana w 1437 r. jako Mokkern. W 1774 r. stanowiła własność Geoga Puttkamera z Ząbienicy. W 1780 r. we wsi znajdował się folwark, młyn wodny i 11 zagród,

wśród których były 4 kmiece. W poł. XIX w. wzniesiono dwór. W 1819 r. wieś liczyła 42 mieszkańców, w 1855 r. - 87, w 1905 r. - 131, w 1933 r. - 140 osób. W 1923 r. miała miejsce parcelacja dóbr.

• **Niezabyszewo** (kaszub. Niezabëszewò; niem. Damsdorf)

Znaleziska monet rzymskich świadczą o dawnym osadnictwie. Wieś wzmiankowana w 1355 r., jako Damesdorff. Od średniowiecza należała do domeny bytowskiej. W 1393 r. otrzymała prawo chełmińskie, erygowano również parafię. W 1409 r. wieś była wizytowana przez Ulricha von Jungingen, który darował dwie marki na kielich dla kościoła. Z 1438 r. pochodzi wzmianka o młynie wodnym (zdeastrowany po 1945 r.), w 1640 r. wymieniana jest cegielnia. Pracownicy cegielni trudnili się wyrobem donic glinianych.

W 1573 r. wieś wzmiankowana jest pod nazwą Njezabiszewo, w 1638 r.: Damesdorff alias Niezaprzew. W 1686 r. w Niezabisewo wzmiankowany jest kościół pw. św. Mikołaja o konstrukcji szkieletowej. W 1857 r. wybudowano nową świątynię z cegły i kamienia, rozbudowaną w 1933 r.

W XVIII w. wieś została zasiedlona przez kolonistów niemieckich, ale nie zatraciła kaszubskiego i katolickiego charakteru. W XIX w. zniszczona przez pożar, mimo to zachował się jej układ przestrzenny bazujący na owalnicy. W czasie kolonizacji fryderycjańskiej Niezabyszewo było dużym ośrodkiem tkactwa, sukiennictwa i hodowli owiec. W poł. XIX w., z zasiłków rządowych wybudowano tu zbór luterński. W 20-leciu międzywojennym Niezabyszewo było znanym ośrodkiem garncarstwa; oprócz ceramiki użytkowej wypalano tu również kafle i elementy drenarskie.

W XIX w. księża z Niezabyszewa położyli wybitne zasługi w krzewieniu polskości wśród tutejszych Kaszubów, lecz w okresie międzywojennym większość rodzin kaszubskich przeniosła się do Polski. W dniu 10 września 1930 r. doszło tu do starcia między polskimi mieszkańcami biorącymi udział w wiecu wyborczym i 40 osobową niemiecką bojówką nazistowską, której przewodził pastor Pecker.

Na ptn. od wsi przebiegała linia kolejowa Bytów-Miastko, wybudowana na pocz. XX w. (obecnie rozebrana).

• **Płotowo** (Wiôldzë Płótowò; niem. Groß Platenheim)

Wieś założona w 1752 r. w ramach akcji osadniczej Fryderyka Wilhelma II; otrzymała nazwę na cześć generała pruskiego Fryderyka von Platten. Osadnikami byli koloniści niemieccy.

W latach międzywojennych wieś była enklawą polskości. Utworzono tu polską szkołę działającą w latach 1929 - 1932, prężnie rozwijał się Związek Polaków w Niemczech (m.in. rodzina Styp - Rekowskich), w 1935 r. zorganizowano tu polskie dożynki dla całego powiatu bytowskiego.

Dworek Styp - Rekowskich wybudowano w 1811 r.; w obejściu znajduje się stodoła z 1728 r. We wsi znajduje się Muzeum Szkoły Polskiej.

• Pomysk Wielki (kaszub. Wiôldzi Pòmësk; niem. Groß Pomeiske)

Osada wzmiankowana w 1178 r. - Pomisk; wg niektórych badaczy nazwa pochodzi z języka pruskiego, nie niemieckiego. W 1310 r. znana jako „villa Pomisko”, w 1342 r. - Pomosco, Pomischow, potem Duże Pomysko (1638 r.), Wielki Pomysk (1651 r.); niem. Gross Pomeisk.

W 1310 r. ziemie te zostały nadane przez margrabiego brandenburskiego klasztorowi cystersów w Oliwie. Przywileje lokacyjne na prawie chełmińskim Pomysk otrzymał w 1370 r. i 1379 r. Wieś powstała na założeniu placowo - ulicowym. W 1381 r. Krzyżacy wykupili część posiadłości opactwa.

Pomysk jest gniazdem rodowym von Pomeiske - rodu, który przybył tu z Pomezanii i otrzymał wieś z nadania w XIV w. (odnotowani są w 1390 r.). XVII w. rozbudowano gospodarstwo folwarczne i powstała owczarnia, do której włączono gospodarstwo sołtysie. Tutejsi chłopcy w XVII w. odprowadzali podatek na „walki z czarownicami”, wykorzystywany w Bytowie do opłacania kata. Pierwszy kościół wybudowano w 1430 r. Obecny neogotycki kościół powstał w 1890 r. We wsi zachowały się domy mieszkalne o konstrukcji szachulcowej z początku XIX w.

• Pyszno (kaszub. Pëszno)

Niewielka osada założona w XVIII w. W XIX w. znajdowała się tu siedziba niewielkiego nadleśnictwa. W pobliżu wsi znajduje się Bukowa Góra - rezerwat obejmujący ponad 200-letni bukowy las. Na szczycie wzgórza znajduje się jedyny w Polsce cmentarz leśników z 2 poł. XIX w. Z Sierzna przez Pyszno do Studzienic prowadzi wąska droga wybudowana w końcu lat 30. XX w., tzw. Hitlerdamm.

• Rekowo (kaszub. Rekòwò; niem. Reckow)

Nazwa wsi wywodzi się zapewne od raków (kaszub. „reki”) występujących w okolicznych jeziorach. Lokacja wsi na prawie niemieckim odnotowana jest w 1437 r. (Rekow) w dokumentach Zakonu Krzyżackiego. Była to wówczas stara osada rycerska, siedlisko kaszubskiej szlachty zagrodowej. Rekowo posiadało w tym czasie 30 łanów ziemi uprawnej.

W 1598 r. wieś wzmiankowana jako Rakowo, w 1619 r. - Recow, w 1686 r. - Rekowo, niem. Reckow. Do XVI i na pocz. XVII w. była własnością panów kaszubskich. W 1615 r. książę pomorski Franciszek I nadał kaszubsko - pomorskiej rodzinie Rekowski (nosili przydomki szlacheckie takie jak: Obrach, Darzek lub Darzen, Gącz, Styp, Wantoch, Wrycz lub Wrycza) 30 łanów ziemi i przywilej wolnego rybołówstwa w zamian za świadczenia przy budowach, pełnienie służby w wyprawach, płacenie pewnych danin.

W 1873 r. w Rekowiu powstała szkoła katolicka. W 2 poł. XIX w. wybudowano kaplicę dla miejscowych ewangelików (obecnie służącą katolikom). W 1888 r. postawiono nowy budynek szkoły. Ze względu na dużą liczbę dzieci, w latach 1907 - 1908 wybudowano drugi budynek szkolny, który stanął w miejscu najstarszego z 1873 r. W latach międzywojennych we wsi znajdował się główny ośrodek polskiej myśli politycznej. W 1925 r. założono tu Koło

Związku Polaków w Niemczech. Dla upamiętnienia walk o polskość tych ziem postawiono obelisk, na którym widnieje napis „Nie rzucim ziemi skąd nasz ród...”.

We wsi, oprócz kaplicy, zachowały się kaszubskie zagrody o konstrukcji zrębowej z XIX w.

- **Rzepnica** (kaszub. Rzepnica; niem. Sepnitz)

Osada powstała w końcu XVI w. jako owczarnia w dobrach książęcych Mądrzechowa. Z czasem rozrosła się do niewielkiej wsi. Na pocz. XX w. przez Rzepnicę poprowadzono linię kolejową z Bytowa do Lęborka, co przyczyniło się do rozwoju osady. Z racji bliskości Bytowa w latach 70. i 80. Rzepnica stała się szybko rozwijającym się osiedlem podmiejskim.

- **Sierzno** (kaszub. Sérzno; niem. Königlich Zerrin)

Wieś pierwszy raz wzmiankowana jako Villa Syreno w 1303 r., w dokumencie potwierdzającym przywilej lokacyjny, następnie jako Sciryšn (1387 r.), Seryn (1438 r.), Serin (1560 r.), Sierzno (1686 r.). Jej założycielami byli mieszczenie gdańscy Janusz i Markwart, którzy w zamian za wykarczowanie obszaru zostali zwolnieni z podatków na kilka lat. W XIV w. wieś znajdowała się w posiadaniu biskupa kujawskiego. W 1809 r. kupił ją Karol Hoffman. Wieś posiada zachowany plan małej owalnicy.

- **Udorpie** (kaszub. Ùdorp; niem. Hygendorf; ukr. Удорп'є)

Wieś założona na obszarze 100 łanów na surowym kamieniu, lokowana w 1346 r. na prawie chełmińskim przez Krzyżaków. W 1438 r. była majątkiem miejskim Bytowa. W 1532 r. posiadała 38 włók ziemi (682,29 ha), mieszkało w niej 15 rodzin chłopskich. We wsi znajdował się folwark miejski, od 1638 r. dzierżawiony.

Pod koniec XVIII w. folwark powiększono kosztem ziemi i gospodarstw należących do chłopów. Wówczas przeważającą ludnością byli w dużej mierze ewangeliccy Kaszubi, którzy - ze względu na wyznanie, ulegli germanizacji w XIX w. W 1780 r. mieszkało we wsi 248 mieszkańców - 245 ewangelików i 3 katolików. Natomiast w 1885 r. liczba ludności wynosiła 494 osoby, w tym 449 ewangelików i 45 katolików.

Ze względu na bliskie położenie Bytowa, wieś była ściśle związana z miastem. W 1900 r. dobra, jako domenę, nabył skarb państwa, a w 1932 r. nastąpiła częściowa parcelacja gruntów. Po I wojnie światowej ludność była w większości niemiecka. Do sołectwa Hygendorf poza samą wsią należały również - Chausseehau oraz Karlsthal. Tę drugą - ze względu na podobne położenie - można identyfikować z Półczynkiem.

Po II wojnie światowej Udorpie zostało zasiedlone Ukraińcami. Do dziś wieś jest znanym ośrodkiem kultury ukraińskiej. Co roku w lipcu odbywa się tu jedyny ukraiński festiwal na Pomorzu - Bytowska Watra.

- **Ząbinowice** (kaszub. Ząbienia; niem. Gersdorf)

Wieś wzmiankowana w 1335 r., jako Sambinow, w 1350 r. - jako Georgesdorf - wzmiankowany jest sołtys. W 1438 r. liczyła 40 łanów. W 1686 r. wzmiankowana, jako Zombinowice, w 1747 r. - Ząbinowice. We wsi zachowany dwór z 1868 r.

W 1628 r. właścicielem majątku byli David i Ernst Pomeiske; wieś liczyła 14 łanów, posiadała młyn i kuźnię. W 1687 r. wzmiankowany jest Klaus Pomeiske i wdowa Walentina

Pomeiske. W 1746 r. majątek kupiony został przez Georga Puttkamera. W 1780 r. wymieniany jest majątek z folwarkiem, 4 gospodarstwa kmiece, kuźnia, nauczyciel ewangelicki, 13 zagród. Od 1713 r. we wsi istniał drugi majątek należący do Martina Pircha, potem został kupiony przez von Puttkamera.

W 1819 r. we wsi mieszkały 73 osoby, w 1855 r. - 234, w 1925 - 347.

5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne¹

Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został w oparciu o następujące uwarunkowania, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:

- słabe warunki glebowe niesprzyjające rozwojowi rolnictwa,
- przygraniczne położenie i wielokulturowość (Kaszubi, Polacy, Niemcy, Żydzi),
- słabo rozwinięta sieć komunikacyjna,
- znaczne zniszczenia wojenne.

Aktywność ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi i położeniem politycznym.

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w gminie Bytów.

I. HISTORYCZNE UKŁADY PRZESTRZENNE

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo - folwarczne, często połączone z parkami, kościoły i cmentarze przykościelne czy inne cmentarze.

• Układ urbanistyczny Bytowa

Ze względu na zróżnicowaną intensywność zabudowy oraz charakter układu urbanistycznego z czytelnym mimo zniekształceń rozplanowaniem lokacyjnym, wyróżniono trzy strefy: strefę centrum, strefę pośrednią, strefę zewnętrzną.

Strefa centrum położona jest niekoncentrycznie w stosunku do całości organizmu miejskiego. Obejmuje lokacyjne miasto średniowieczne zamknięte ulicami: Podzamcze i Szkolną od południa, Śródmiejską od północy; Wojska Polskiego od zachodu, 1 Maja i Sikorskiego od wschodu. Do strefy centrum zalicza się również stare przedmieścia: gdańskie na północnym - wschodzie z ul. Sikorskiego, słupskie na południowym zachodzie z wylotem ul. Wojska Polskiego w Pl. Krofeya i ul. Drzymały. Strefa ta jest najcenniejszym elementem funkcjonalno - przestrzennym w całym organizmie miejskim. Wzdłuż ulic: Wojska Polskiego, Sikorskiego i Drzymały, a także w południowej pierzei rynkowej, jaką jest ul. Jana Pawła II

¹ Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Bytów na Lata 2009 - 2012

zachowały się nieliczne kamienice mieszczańskie z końca XVIII i XIX w. oraz zespoły architektury z XIX i XX w.

Strefa pośrednia otacza strefę centrum od północy, południa i zachodu. Jej granicę od północy stanowi ul. Kochanowskiego, od zachodu ul. Nad Borują, a od wschodu ul. 1 Maja. Charakteryzuje się ona większym chaosem urbanistycznym i mniejszą ilością zachowanych interesujących obiektów architektonicznych. Ciekawe obiekty występują przemiennie z nowymi budynkami lub z obiektami o niewielkich wartościach krajobrazowo - przestrzennych. Np.: zabudowa ulic Młyńskiej, ul. Dworcowej, Kochanowskiego i Ogrodowej.

Strefa zewnętrzna obejmuje dzielnice o ekstensywnej zabudowie i pozostające w jej granicach tereny rolnicze. Od południa stanowią ją obszary za linią kolejową, pomiędzy drogą do Chojnic od zachodu, i drogą do Kościerzyny od wschodu. Od zachodu są to tereny rolnicze, na których zabudowa rozluźniona powstała wzdłuż drogi do Słupska i ul. Szarych Szeregów. Od północy są to tereny zielone i składowe na osi ul. Lęborskiej, a od wschodu zamykają ją morenowe wzgórza między ul. Mierosławskiego i ul. Gdańską. Strefa ta w zasadzie pozbawiona jest interesujących zabytków architektonicznych. Występują w niej zespoły urbanistyczne o jednorodnym wyrazie i swoistym klimacie przestrzennym. Zabudowa tej strefy powstała na ogół w 1 połowie XX w. Jest to: osiedle urzędnicze, osiedle przy ul. Miłej, osiedle przy ul. Wieża Wodna i ul. Bydgoska.

Na współczesny układ przestrzenny miasta wpływ miały następujące tendencje rozwoju:

- układ przestrzenny miasta lokacyjnego;
- budowa zamku krzyżackiego;
- niewielka deformacja układu średniowiecznego wynikająca z nowożytnych - regulacji po pożarach miasta;
- historyczne przedmieścia;
- zagęszczenie zabudowy wraz z rozwojem historycznym;
- zabudowa nowych terenów;
- odbudowa i wprowadzenie nowego ładu przestrzennego po II wojnie światowej.

• Charakterystyka dziedzictwa architektonicznego miasta Bytowa

Z budowli gotyckich w Bytowie zachował się tylko zamek krzyżacki, wzniesiony na przełomie XIV i XV w., wieża kościoła św. Katarzyny z pierwszej połowy XIV w. i kościół św. Jerzego wzniesiony prawdopodobnie w 2 połowie XV w. Dwie średniowieczne bramy miejskie - Gdańska i Słupska, nie przetrwały do naszych czasów. Nie ocalał również wzniesiony w tym okresie ratusz miejski oraz młyny wodne: zamkowy, folusz oraz późniejszy młyn tartaczny.

Rozplanowanie przestrzenne Bytowa w XVII i XVIII w. w zasadzie nie uległo zmianie. Do początku XIX w. Bytów dzielił się na część zamkową (domenialną) i miejską (stare miasto). Po 1630 r. wzdłuż głównych ulic budowano domy jednopiętrowe, zwrócone szczytem do ulicy, obite deskami (od ulicy z cegły) z wąskim przejściem wzdłuż ściany na podwórze, gdzie stały zabudowania gospodarcze o konstrukcji szachulcowej. Na północ od miasta znajdował

się folwark miejski założony na początku XVII w., a w pobliżu Bramy Gdańskiej folusz oraz młyn do mielenia kory dębowej.

W połowie XVIII w. wszystkie budynki w mieście były kryte dachówką. W latach 40. XIX w. zaczęto likwidować nietrwałą zabudowę drewnianą. Powstawały wielorodzinne domy czynszowe. Na Rynku budowano i przebudowywano kamienice mieszczańskie najczęściej dwupiętrowe na pełnej szerokości parceli (czterookienne) z bocznym i równoległym do placu lub ulicy układem szczytów dachów i z wąskimi, co kilka domów przejściami.

Przy głównych ulicach wznoszono do końca XIX w. również zwarte ciągi kamienic w większości dwupiętrowych. Powstawać zaczęły również budynki użyteczności publicznej.

Od przełomu XIX i XX w. zaczęto budować wille. W okresie międzywojennym powstawało również wiele budynków jedno i wielorodzinnych.

Działania wojenne nie oszczędziły Bytowa. Miasto zostało zniszczone w 60%. Po wojnie w Bytowie rozebrano większość zrujnowanych budynków w centrum miasta, a w latach 60. wielorodzinne budownictwo mieszkaniowe weszło na uporządkowane z ruin tereny miasta lokacyjnego. Dlatego też spuścizna architektoniczna miasta przedstawia się dziś skromnie. Miasto odwiedzane jest przez turystów głównie ze względu na imponujący obiekt zamku bytowskiego, który jest zabytkiem najwyższej klasy w skali regionu. Oprócz olbrzymich walorów historyczno - widokowych jest również niepowtarzalnym elementem identyfikującym.

Ukształtowana historycznie zabudowa miasta zajmuje centrum obecnego obszaru administracyjnego. Poza nią i osiedlami budownictwa jedno i wielorodzinnego, niewielkie zespoły zabudowy znajdują się także przy drogach wylotowych. Resztę zajmują tereny zielone.

II. OBIEKTY O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA MIASTA BYTOWA

• Zamek pokrzyżacki z przełomu XIV i XV w. (1398 - 1405)

Zbudowany na planie prostokąta. Posiada trzy baszty okrągłe (Młyńska, Różana i Polna) oraz czworoboczną wieżę Prochową (zniszczona w czasie wojen szwedzkich odbudowana dopiero w okresie międzywojennym). Główny i najstarszy gotycki budynek, tzw. Dom Zakonny (obecnie muzeum) znajduje się w północno - zachodniej części zamku. W latach 1560 - 1570 książęta pomorscy przeprowadzili gruntowną przebudowę warowni. Powstał wówczas Dom Książęcy (obecnie hotel) i nieistniejąca Kancelaria Książęca. Swój wygląd zmieniła także wieża bramna.

W 1623 r. wybudowano Dom Wdów (obecnie biblioteka). Zamek w okresie swej świetności pełnił rolę strażnicy granicznej, siedziby administracji krzyżackiej oraz zajazdu dla rycerstwa zachodnioeuropejskiego podążającego do stolicy państwa krzyżackiego Malborka. Po przebudowie w XVI i XVII w. zamek pełnił funkcję letniej rezydencji książąt zachodniopomorskich - Gryfitów. Po 1930 r. niemieckie władze państwowe przeznaczyły zamek na ośrodek szkoleniowy i schronisko dla młodzieży. Pod koniec lat 60-tych ubiegłego wieku przystąpiono do programu odbudowy zamku bytowskiego.

Przy północnym murze znajduje się Dom Zakonny, naprzeciw Dom Książęcy, przy murze wschodnim Dom Wdów i Dom Sądu. Obecnie w zamku mieści się siedziba Stowarzyszenia LOT „Kaszuby Bytowskie”, Kaszubsko - Pomorskiego Bractwa Rycerzy Zamku Bytowskiego, biblioteka. W dawnym Domu Książęcym przygotowano dla gości restaurację i hotel, zaś skrzydło północne zajmuje Muzeum Zachodnio - Kaszubskie prezentujące bogate i ciekawe zbiory etnograficzne oraz czasowe wystawy współczesnego malarstwa, fotografii i sztuki ludowej.

W salach bytowskiego zamku odbywają się koncerty, wernisaże, spotkania, a na dziedzińcu turnieje rycerskie, co sprawia, że pobyt w tym urokliwym miejscu staje się jeszcze bardziej atrakcyjny. Zamek bytowski został włączony w utworzony w Polsce Północnej „Szlak Zamków Gotyckich”.

• **Gotycka wieża kościoła pw. św. Katarzyny z 1 połowy XIV w.**

Pierwotnie kościół posiadał dwie nawy (nawa główna i północna), dopiero w późniejszym okresie dobudowano nawę południową. Pierwsza budowla była bez wieży. W ciągu wieków wielokrotnie niszczone i odbudowywany. Po zniszczeniach wojny północnej, odbudowany i poświęcony w 1716 r. jako świątynia jednonawowa z wieżą. Posiadał barokowe wyposażenie. Z jego dawnego wyposażenia nie zachowało się nic.

W marcu 1945 r. kościół uległ całkowitemu zniszczeniu. W 1964 r. wieżę zrekonstruowano, a mury nawy rozebrano.

Obecnie w wieży mieści się oddział Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego. W ruiny kościoła wkomponowano pomnik Jana Pawła II.

• **Kościół pw. św. Jerzego z lat 1675 - 1685**

Dawna świątynia ewangelicka o konstrukcji ryglowej, obecnie stanowiąca cerkiew bizantyjsko - ukraińską, w której można zobaczyć tabernakulum z XVII w. z cerkwi Surochów, ikonostas i kopułę kościoła w stylu architektury bizantyjskiej.

Pierwotny kościół zbudowany został prawdopodobnie w 2 połowie XV w., spłonął w 1629 r.

• **Kościół pw. św. Katarzyny z lat 1847 - 1854**

Eklektyczny kościół zbudowany został wg projektu Schindlera, na wzór kościoła św. Mateusza w Berlinie - trójnawowego kościoła halowego. Od północy elewacja nawy środkowej przechodzi w wysoką kwadratową wieżę zamkniętą arkadową galerijką. Ośmioboczny trzon wieży zwieńczony jest stożkowym hełmem.

Do 1945 r. funkcjonował jako ewangelicki, pw. św. Elżbiety, po II wojnie światowej, z braku swojego, przejęli go katolicy.

Na uwagę zasługują organy z 1854 r. oraz dwa dzwony z lat 1820 - 1821, pochodzące z fundacji króla Fryderyka Wilhelma III.

• **Klasycyzyczny budynek Poczty Konnej z przełomu XVIII i XIX w.**

W miejscu tym poza obrębem lokacyjnego miasta mieścił się niegdyś zajazd. W elewacji frontowej główny wjazd na podwórze ujęty w tokańskie kolumny podtrzymujące klasycyzujący trójkątny tympanon. Podwórze zabudowane było budynkami o konstrukcji

ryglowej, w której mieściły się stajnie. Budynek wielokrotnie przebudowywany w XIX i XX w. W okresie międzywojennym znajdowała się w nim m.in. stacja benzynowa.

- **Zespół kamienic wielorodzinnych przy ul. Drzymały 10 - 24**

W zabudowie z końca XIX w. Składa się z 7 budynków czynszowych z przelotowymi sieniami. Dwu i trzykondygnacyjne budowle posiadają duże walory architektoniczne i zabytkowe. Eklektyczne stylowo kamienice posiadają bogate zdobienia i detale o formach neogotyckich, neobarokowych, empirycznych i secesyjnych.

- **Most kolejowy nad rzeką Borują z XIX w. (z około 1884 r.)**

Most składa się z sześciu murowanych przęseł o sklepieniach kolistych, które wykonano z cegły ceramicznej. Łuki sklepień wsparte są na murowanych z kamienia granitowego podporach. Na filarach znajdują się płaskorzeźby z piaskowca przedstawiające herby Rzeszy, Prus, Pomorza, Bytowa i niemieckich kolei. Most wzorowany jest na rzymskich akweduktach. Most widniał na pieniądzach zastępczych Bytowa o nominale 2 marki, wydawanych w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego.

- **Willa mieszkalna, ul. 1 Maja 17, datowana na lata 1920 - 1930**

Willa usytuowana jest w ogrodzie przylegającym do siedziby Urzędu Miejskiego w Bytowie. Obecnie mieści się tam Przedszkole nr 1.

W miejscu tym poza obrębem lokacyjnego miasta mieścił się niegdyś zajazd. Willa wybudowana w formie masywnej parterowej bryły osadzonej na wysokich piwnicach zamkniętej mansardowym dachem. Budynek stanowi przykład dużego założenia willowego zbudowanego w tzw. stylu dworkowym. Do 1945 r. była to rezydencja landrata bytowskiego, zbudowana w miejscu dawnego folwarku zamkowego.

- **Budynek Zespołu Szkół Zawodowych z lat 1865 - 1868**

W czasach niemieckich funkcjonowało w nim, założone w 1859 r., ewangelickie seminarium nauczycielskie.

- **Zespół kamienic mieszczańskich przy rynku z końca XVIII w.**

Jest to relikw najstarszej architektury miejskiej. Zespół tworzą trzy kamieniczki położone w południowej pierzei rynku miasta lokacyjnego, przy ulicy Jana Pawła II pod numerami 10, 12, 14. Najciekawsza architektonicznie jest dwukondygnacyjna kamieniczka pod numerem 10, z trzyosiową elewacją frontową zamkniętą szczytem w kształcie wolego oka. Dwie niemal bliźniacze sąsiednie, trzykondygnacyjne kamienice zamknięte dwuspadowymi dachami przebudowano w XIX w.

- **Budynek banku przy ul. Bauera 3**

Najprawdopodobniej wybudowany w latach 1890 - 1900. Budynek dwukondygnacyjny zbudowany na planie nieregularnego prostokąta z pełnej cegły ceramicznej. Elewacja frontowa niesymetryczna z ryzalitem zamkniętym trójkątnym szczytem. W partii przyziemia ryzalitu zwieńczone odcinkowo wejście główne do budynku. Po obu stronach wejścia płaskie pilastry, na których wspiera się trójkątny szczyt. W drugiej kondygnacji ryzalitu odcinkowo zwieńczona blenda z dwoma otworami okiennymi.

III. OBIEKTY O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY BYTÓW

• Kościół pw. św. Mikołaja w Niezabyszewie

Pierwotnie kościół wybudowano w konstrukcji ryglowej. W XVI w. został przejęty przez gminę ewangelicką. Obecny kościół został wzniesiony w latach 1854 - 1857, przez budowniczego z Bytowa Fiebelkorna. Z lat 1854 - 1857 pochodzi połowa nawy z półkolistą absydą oraz południowa zakrystia. W 1911 r. dobudowano północną zakrystię, natomiast w latach 1930 - 1933 rozbudowano nawę i wybudowano wieżę.

Kościół św. Mikołaja został zbudowany w stylu neoromańskim, jest orientowany, murowany z cegły i granitu.

• Dworek wolnych sołtysów w Niezabyszewie z połowy XIX w.

Dom organisty z około 1883 r. oraz owiany legendami olbrzymi głaz leżący przy drodze lokalnej z Niezabyszewa do Dąbrówki Bytowskiej o nazwie „Wysoki Kamień”. Przymuszczalnie tzw. stela (forma sepulkralna z początku naszej ery).

• Kościół pw. Niepokalanego Serca NMP w Pomysku Wielkim, wybudowany w 1890 r.

Pierwotny kościół wybudowano tutaj w 1430 r. W XVII w. Hirsch von Pomeiske ufundował kolejny, neogotycki kościół. Kościół jest orientowany, jednonawowy, murowany z cegły i kamienia.

Wewnątrz kościoła znajdują się konfesjonały z 1950 - 1960 r., ambona i organy z 1895 r. oraz piękny witraż w kształcie koła symbolizującego doskonałość (zasłonięty częściowo przez ołtarz główny). Rzeźby w ołtarzach zostały wykonane przez Czesława Marcza - bytowskiego rzeźbiarza.

W kościele znajdowała się sławna, drewniana rzeźba Madonny z Dzieciątkiem, pochodząca z 1430 r. Rzeźba ta, reprezentująca duże wartości artystyczne, zaginęła w ostatniej zawierusze wojennej.

• Dworek Styp - Rekowskich w Płotowie, wybudowany w 1831 r.

Nieistniejący dziś drewniany dworek, był siedzibą szlacheckiej rodziny Styp - Rekowskich od XVIII w., był ostoją polskości na ziemi bytowskiej.

Obecnie w miejscu, gdzie znajdowało się niegdyś gospodarstwo kaszubskiego rodu Styp - Rekowskich, powstał Nowy oddział Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego w Bytowie.

W sąsiedztwie cmentarz oraz grobowiec rodziny Styp - Rekowskich powstały w latach 1854 - 1857.

• Założenie parkowo - pałacowe w Gostkowie²

Klasycystyczny dwór, którego fundatorem była rodzina von Pirch, powstał w 1 poł. XIX w. Przebudowywany ok. 1850 r. i w latach 30. XX w. Po wojnie był siedzibą PGR. Murowany pałac z charakterystycznymi frontowymi podcieniami, stojący w otoczeniu parku.

Dwór był siedzibą rodziny Pirchów. W 1918 r. majątek przeszedł w ręce Puttkamerów.

² Sobisz Z., Zabytkowe parki podworskie Ziemi Bytowskiej, w: NASZE POMORZE, ROCZNIK MUZEUM ZACHODNIO - KASZUBSKIEGO W BYTOWIE, Nr 7, 2005, Bytów 2006, s.153 - 168

W 1926 r. została dobudowana zachodnia część budynku. Kolejno w latach 70. przebudowano wnętrze pałacu. Z jego dawnego wyposażenia zachowała się XVIII-wieczna szafa gdańska. Obecnie można ją podziwiać w Muzeum Zachodnio - Kaszubskim w Bytowie. Została ona wykonana w 1773 r. przez Johanna Christiana Augerera. Do dziś jest jednym z najcenniejszych zabytków kultury materialnej bytowskiego muzeum.

Park z tego samego okresu, w kształcie prostokąta o powierzchni 1,8 ha, z wolną przestrzenią widokową na tyłach dworu. Wokół dworskiego dziedzińca posadzono w półkolu 6 kasztanowców pospolitych (obwody od 310 do 325 cm) i 4 lipy drobnolistne, z których jedna ma cechy pomnika przyrody (405 cm). Wzdłuż ogrodzenia kilka okazów ze szpaleru grabów pospolitych ma obwody 230 - 250 cm. Pod ich okapem - zarośla rdestowca ostrokończystego i chroniony barwinek pospolity.

W zadrzewieniu rodzimego pochodzenia dominują jesiony wyniosłe, klony jawory, dęby szypułkowe i modrzew europejski. Na obrzeżach trawnika rosną drzewa obcego pochodzenia: dwie sosny wejmutki zakwalifikowane do pomników przyrody (235 i 275 cm) oraz choina kanadyjska (140 cm). Uzupełnieniem drzewostanu są żywotniki zachodnie i ładny okaz żywotnika olbrzymiego (195 cm). Podszyt stanowią: śnieguliczki białe, bzy czarne, lilaki pospolite i leszczyny pospolite.

W płd. części parku zanotowano kilka dębów szypułkowych o pomnikowych wymiarach (380, 440, 445 i 495 cm). W obniżeniu terenu graniczącym z łąkami rosną wierzby białe.

Na płd. od dawnego majątku, po zach. stronie drogi do Bytowa zachowały się fragmenty cmentarza rodowego założonego przez Puttkamerów.

IV. CMENTARZE

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego, gdyż są cennym świadectwem historii regionu. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

W końcu lat 90. XX w. Muzeum Zachodnio - Kaszubskie rozpoczęło projekt badawczy dotyczący cmentarzy bytowszczyzny, który nie został jeszcze zakończony. Większość cmentarzy na terenie gminy obecnie nie jest użytkowana, niektóre zostały zlikwidowane, pozostałe przylegają do czynnych obecnie, przedstawiając sobą drastyczny dowód przemijania, nieraz aktów wandalizmu. Często położenie starego cmentarza we wsi zdradza jedynie symetryczna, zarośnięta krzakami osamotniona parcela wśród pól, bądź wchłonięta przez las, na której rośnie specyficzna roślinność np. konwalie, bluszcze, fragmenty symetrycznych świerkowych lub bukowych alei. Wśród chaszczki można natrafić na pozostałości mogił, czasem kompletne krzyże żeliwne z czytelnymi napisami i sentencjami,

marmurowe i kamienne płyty, betonowe nagrobki czy choćby kamienne, ciężkie postumenty, w których osadzano metalowy krucyfiks. Wśród zachowanych zabytków sztuki sepulkralnej w największej ilości zachowały się do dziś krzyże żeliwne.

Inną formą zachowanych nagrobków są kamienne pomniki z dużych narzutowych głazów, bądź z grubsza jedynie ciosanych pionowych obelisków z wykutymi po jednej stronie napisami.

Występują dość rzadko i najczęściej są najstarszymi zachowanymi nagrobkami danej nekropolii. Szczególnie ciekawy obelisk zachował się na cmentarzu w Sierźnie.

Z piaskowca i marmuru wykonywano płyty nagrobne niewielkich rozmiarów (około 40x40 cm) z napisami epitafijnymi, które osadzano bezpośrednio w ziemi lub na betonowych podstawach przypominających pnie dębu i ozdobionych oplatającym je motywem liści. Na kilku cmentarzach zachowały się nagrobki w kształcie skrzyń, najczęściej pozbawione przykrywającej pomnik płyty; wykonane z betonu i lastriko. Spotyka się również betonowe i granitowe płyty i postumenty, w których osadzano marmurowe bądź czarne ceramiczne tablice z napisami, bądź kuto głębokie litery wypełniane czarną farbą.³

Poniżej, w Tabeli nr 2, przedstawiono wykaz cmentarzy w gminie Bytów, ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 2. Cmentarze w gminy Bytów⁴

MIEJSCOWOŚĆ, LOKALIZACJA POWIERZCHNIA	INFORMACJE
<p>Bytów cmentarz żydowski ul. Dedrowskiego (między budynkiem Zespołu Szkół Ekonomiczno - Usługowych a halą sportową, 0,1816 ha</p>	<p>Miejsce pocmentarne, z pocz. XIX w., zlikwidowany w 1967 r. Obecnie teren cmentarza ma postać przyszkolnego skweru, na którym fragmentarycznie zachowany drzewostan wyznaczający założenia alei cmentarnych, ob. teren zielony</p>
<p>Bytów cmentarz komunalny przy zbiegu ulic Miłej i Gdańskiej, teren równy, otoczenie zabudowane, 2,1732 ha</p>	<p>Cmentarz czynny. W obrębie jego części znajdował się cmentarz jeniecki z I wojny światowej (1914 - 1916). Ciągnął się wzdłuż ul. Słonecznej. Wejście stanowiła brama w tym miejscu co dziś. Tworzyły go trzy rzędy numerowanych grobów - ok. 290 pochówków. Były to ziemne kopczyki z prostokątnymi tabliczkami oraz betonowe nagrobki żołnierzy żydowskiego pochodzenia z napisami w języku hebrajskim na macewach. Gdy brakło miejsca na sąsiednim cmentarzu komunalnym - zaczęto pochówki na cmentarzu jenieckim.</p>

³ Kwaśkiewicz M., Siemiński T. „Dawne nekropolie powiatu bytowskiego, w: NASZE POMORZE, ROCZNIK MUZEUM ZACHODNIO - KASZUBSKIEGO W BYTOWIE, Nr 2,2000, Bytów 2001, s. 98 - 118

⁴ Wykaz nekropolii gminy Bytów na podstawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów, cz. A., Bytów,2014, uzupełniony z innych źródeł

Bytów cmentarz ewangelicki ul. Miła	Miejsce pocmentarne, obecnie park. Po częściowej rewitalizacji (cięcia pielęgnacyjne drzew i krzewów budowa schodów i klombu, ustawienie ławek i koszy na śmieci). Podczas prac wykopano zabytkowe filary bram wejściowych na cmentarz.
Bytów cmentarz przy kościele parafii grekokatolickiej Św. Jerzego, ul. Slipyja, 1,3352 ha	Dawny cmentarz ewangelicki, nieczynny. Teren wywyższony w formie kopca. Wraz z kościołem wpisany do rejestru zabytków.
Bytów cmentarz przy kościele św. Katarzyny	Cmentarz zlikwidowany, użytkowany od XIV do XVIII w.
Dąbie przy drodze polnej 400 m od siedliska w kierunku płn. - zach., na początku lasu, 0,18 ha	Teren równy, zachowały się pozostałości bramy: dwa betonowe słupy, ob. przewrócone. Przez środek biegnie ścieżka; na zach. od niej pozostałości pochówków; na wsch. - mogiły w różnym stopniu zachowania. Cmentarz umiarkowanie zarośnięty.
Gostkowo 100 m na zach. od szosy z Gostkowa do Gostkowa II, 0,59 ha	Nieczynny, teren wywyższony w kształcie kopca.
Gostkowo przy drodze polnej, ok. 400 m na zach. od szosy, 0,53 ha	Nieczynny. Teren równy, w części zach. obniżony, otoczenie: las, bagno, pole.
Grzmiąca około 600 m na płn. od siedliska, w lesie, na niewielkim wzniesieniu, 0,10 ha	Zlikwidowany.
Mokrzyn przed siedliskiem 200 m od zjazdu z szosy Bytów - Kościerzyna, 0,2 ha	Nieczynny. Teren równy, otoczenie: pola uprawne.
Niezabyszewo poza siedliskiem po stronie wsch. przy szosie z Bytowa, 0,09 ha	Nieczynny. Położony na wzgórzu w lesie sosnowym.
Niezabyszewo w pld. wsch. części wsi przy drodze do Sierzno, 0,49 ha	Nieczynny. Teren równy, otoczenie las. Po stronie zachodniej gospodarstwo.
Niezabyszewo we wsch. części wsi, przy szosie z Bytowa, 0,85 ha	Parafialny, czynny. Położony w dolinie nachylonej od szosy w kierunku zach. Otoczenie: pola uprawne, pastwiska. Założony na początku XX w., z kilkunastoma starymi grobami rodzin zasłużonych dla historii Kaszub.
Niezabyszewo przy kościele parafialnym w centrum wsi, 0,37 ha	Nieczynny. Teren równy. Otoczenie: pole, plebania i zabudowa współczesna.

Płotowo Małe na zach. od jeziora Niedzielne, po zach. części drogi, 0,25 ha	Cmentarz parafialny, regularny charakter rozplanowania, układ alejowo - kwaterowy.
Pomysk Mały 200 m na zach. od siedliska, 0,325 ha	Nieczynny. Teren równy. Otoczenie: młodnik sosnowy i zadrzewienie brzozy.
Pomysk Wielki na wzniesieniu przy kościele, 0,18 ha	Nieczynny, przykościelny, na terenie kościoła wpisanego do rejestru zabytków.
Pomysk Wielki w pld. części za zabudowaniami wsi, 0,98 ha	Nieczynny.
Pomysk Wielki w pld. części wsi, ok. 150 m od kościoła obok cmentarza nieczynnego, 0,37 ha	Cmentarz parafialny, czynny. Teren równy: otoczenie: boisko, cmentarz nieczynny.
Pyszno cmentarz ewangelicki - cmentarz leśników niemieckich, 0,10 ha	W rezerwacie Bukowa Góra. Teren pagórkowaty, porośnięty bukami. Powstał w 1874 r., kiedy pochowano na nim królewskiego nadleśniczego Otto Heinricha Smaliana. Przez kolejnych kilkadziesiąt lat - ostatni pochówek odbył się w 1939 r. - chowano tu leśników i pracowników nadleśnictwa Zerrin i ich rodzin.
Rekowo po wsch. stronie od siedliska, 0,30 ha	Nieczynny. Teren równy. Otoczenie: pola, las i cmentarz parafialny .
Rekowo po wsch. stronie wsi, 400 m od siedliska, 0,38 ha	Cmentarz parafialny, czynny. Teren nachylony, otoczony polami i nieczynnym cmentarzem ewangelickim.
Rzepnica w pld. części wsi, 5,73 ha	Cmentarz komunalny, usytuowany na pagórkowatym terenie, otoczenie niezabudowane.
Sierzno w ptn. - zach. części wsi przy szosie do Niezabyszewa, 0,48 ha	Nieczynny. Teren równy na wzgórzu. Otoczenie: wyrobisko piasku, pole. Kształt nieregularny. Zachował się mur z luźno ułożonych kamieni polnych okalający starszą część. Centralna część cmentarza bardzo zniszczona, nagrobki nie zachowane. W części nowej pozostałości 25 nagrobków, w starej ok. 30. Resztki ceglanych słupów bramy w narożniku cmentarza od strony wsi.
Udorpie na ptn. od wsi, przy pld. granicy Bytowa, 0,33 ha	Nieczynny. Teren równy na wzniesieniu, nieużytki.
Ząbinowice cmentarz ewangelicki w ptn. - zach. części wsi, przy lesie, 0,60 ha	Teren równy. Otoczenie: pola i las. Granica między cmentarzem a lasem zatarta; częściowo wyznaczona przez stare świerki. Przebieg ścieżek i podział na kwatery nieczytelny. Dużo luźnych kawałków płyt nagrobnych

	z kamienia i betonu oraz krzyży, podstawy z resztkami wyłamanych krzyży żeliwnych. Ok. 50 nagrobków.
--	--

5.3.1. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Teren gminy Bytów to region pogranicza o skomplikowanej wielowiekowej historii. Decydujące o jego dzisiejszej strukturze narodowościowej i społecznej procesy, miały miejsce w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

Oprócz ludności niemieckiej mieszkała tu od wieków rodzima ludność kaszubska. Kaszubi bytowscy stanowili grupę etniczną o zróżnicowanym stopniu świadomości narodowej. Przez wieki część ludności kaszubskiej uległa wpływom kultury niemieckiej. Zdecydowana większość czuła swą odrębność od narodu niemieckiego, część identyfikowała się z narodem polskim. Historyczne doświadczenia sprawiły, że dla wielu Kaszubów ważniejsze i bliższe było poczucie związku z małą ojczyzną, niż tożsamość narodowa. Zamieszkiwali głównie takie miejscowości gminy jak: Niezabyszewo, Płotowo, Sierzno. Po zajęciu terenów przez Armię Czerwoną wszyscy Kaszubi - jako obywatele Rzeszy - zostali potraktowani jak Niemcy - dotknięci ich aresztowania i represje. Część poddała się weryfikacji - większość wniosków o przyznanie obywatelstwa polskiego rozpatrzono pozytywnie.

Spośród przesiedleńców na teren gminy jako pierwsi napłynęli mieszkańcy z dawnych terenów pogranicznych województwa pomorskiego, W większości z powiatów: chojnickiego, kartuskiego i kościerskiego oraz tucholskiego. Napływ tej grupy osadniczej miał charakter żywiołowy. Przyjazdy odbywały się za pośrednictwem miejscowych krewnych i znajomych. Ze względu na podobieństwa kulturowe, ta grupa ludności najszybciej integrowała się z lokalną społecznością.

Kolejną grupę stanowili osadnicy z centralnych i południowo - wschodnich województw Polski, inspirowany i organizowany przez władze państwowe. Największy odsetek wśród przybyszów stanowili mieszkańcy województw: kieleckiego, lubelskiego i rzeszowskiego ale też z katowickiego, krakowskiego, łódzkiego, poznańskiego i warszawskiego. Wśród przybyszów zdecydowanie przeważała ludność wiejska (ponad 70%).

Od poł. 1945 r. zaczęli napływać Polacy zamieszkujący wschodnie kresy Rzeczypospolitej. Byli to głównie Polacy zamieszkali na terenie republik radzieckich: białoruskiej i litewskiej oraz niewielka liczba Polaków zamieszkałych na terenie republiki ukraińskiej. Znaczna część Kresowian znalazła miejsce w mieście. Wśród tej grupy znajdowało się wiele osób o wyższym poziomie wykształcenia. Byli wśród nich nauczyciele, lekarze, urzędnicy, inżynierowie, technicy, kupcy i rzemieślnicy. Dzięki swojej pracy zawodowej, aktywności i inicjatywie zostali oni dość szybko zaakceptowani przez wielokulturową społeczność Bytowa.

Znacznie bardziej skomplikowana była sytuacja Kresowian zamieszkałych na wsi. Duże różnice kulturowe, inna obyczajowość i przyzwyczajenia przez wiele lat utrudniały bliższe związki z rodzimą i napływową ludnością rolniczą. Mimo postępujących procesów integracyjnych, w obiegowej opinii długo nie przestawały funkcjonować stereotypy dotyczące tej grupy.

Najgorsze było położenie obcej narodowościowo grupy ukraińsko - łemkowskiej. Przymusowe przesiedlenia ludności ukraińskiej i mieszanej ukraińsko - polskiej z województw krakowskiego, lubelskiego i rzeszowskiego na ziemie zachodnie i północne trwały od kwietnia do lipca 1947 r. Na miejsce ich osiedlenia wybrano wsie najbardziej po wojnie wyludnione. Ukraińcy otrzymali gospodarstwa słabe, znacznie zdewastowane. Najwięcej rodzin ukraińskich osiedlono we wsiach: Dąbie, Gostkowo, Mądrzechowo, Niezabyszewo, Pomysk Mały, Pomysk Wielki, Udorpie i Ząbinowice. Znacznie mniejsza liczba rozlokowana została we wsiach: Mokrzyń, Płotowo, Rekowo i Sierzno. Ukraińcy traktowani byli przez większość jako element obcy. Z powodu tej izolacji, a częściowo z własnej woli społeczność ukraińska była przez pierwszych wiele lat dość hermetyczna. Odróżniał ich zarówno język, jak i religia z odrębną liturgią i juliańskim kalendarzem świąt kościelnych. Ukraińcy nie angażowali się w życie społeczne, nie przejawiali chęci do trwałego zagospodarowania się w nowym miejscu zamieszkania. Większość traktowała swoje obecne położenie jako tymczasowe, oczekując okazji na powrót w rodzinne strony. Z czasem wzajemne relacje między ludnością ukraińską, a pozostałą częścią społeczeństwa ziemi bytowskiej uległy korzystnej zmianie.

Spółeczność gminy tworzyła więc swoista mozaika ludnościowa. Współbrzmiały tu różne języki narodowe i gwary regionalne, funkcjonowały różne systemy wartości, mieszkali obok siebie wyznawcy różnych religii. Ścieranie się rozmaitych kultur rodziło różne konflikty. Równocześnie powodowało powstanie kultury o oryginalnych cechach, dla której inspiracją była konfrontacja z innymi wzorami i wytworami. Następowala wymiana elementów kultury: języka, obyczajów, sztuki ludowej, strojów, sposobów pracy i gospodarowania, budownictwa. Wielokulturowość przebiegu procesów asymilacyjnych miała (i ma nadal)

znaczenie dla kształtowania tożsamości kulturowej ludzi pogranicza. Z jednej strony doszło do bogatego rozwoju kultury, powstania ciekawych zjawisk kulturowych, ale też do wykształcenia się otwartości i tolerancji wobec innych nacji czy kultur.

W realiach powojennych społeczność kaszubska wspierana była często przez osoby z innych rejonów kraju (np. Stanisław Kawecki, twórca Zespołu Pieśni i Tańca „Bytów”), które podjęły animację lokalnego życia kulturalnego. Nie przerwały tego nawet trudne lata stalinowskie, kiedy rodzima ludność kaszubska była systematycznie dyskryminowana, oskarżana o tendencje separatystyczne i wątpliwą lojalność wobec państwa, nadmierną religijność i konserwatyzm, zamknięcie i izolację. Największymi problemami były najpierw wywózki na Wschód, później dramatyczna sytuacja ekonomiczna, wiążąca się choćby ze sporami o majątki (przejmowanych jako „mienie poniemieckie”), niemożnością odzyskania własnych domów czy też gospodarstw. Wiele rodzin przez lata było pozbawionych środków do życia. W efekcie ludność kaszubska była skłonna do emigracji do Niemiec, która nasiliła się w latach 70. XX w. Kraj opuścili mieszkańcy takich wsi jak Rekowo, Niezabyszewo, Pomysk. itd. Z samego Bytowa wyemigrowało 120 rodzin. Od lat 90. XX w., w efekcie przemian demokratycznych, nasila się „autochtonizacja kaszubska” osadników, spowodowana aktywną działalnością domów kultury, szkół, muzeów czy stowarzyszeń - lokalnych oddziałów Zrzeszenia Kaszubsko - Pomorskiego. Przejawia się w udziale Kaszubów w sprawowaniu władzy w lokalnych samorządach, stałej obecności problematyki kaszubskiej w mediach, w licznych inicjatywach edukacyjnych (regionalizacja nauczania, nauka kaszubskiego w szkołach, organizacja studiów podyplomowych dla nauczycieli w Bytowie i licznych kursów doszkalających, także w zakresie używania języka kaszubskiego), we wprowadzeniu nazw kaszubskich w gminie Bytów, w żywotności kaszubskiego folkloru, w rozwijaniu inicjatyw wydawniczych (np. pierwszy kaszubski komiks), ruchu muzycznym i teatralnym etc.

Ludność kaszubska stanowi w gminie Bytów grupę dominującą i określa jej charakter etniczno - kulturowy. Tradycyjna obrzędowość, podobnie jak w innych regionach Polski, uległa jednak w ostatnich dziesięcioleciach całkowitemu zanikowi, a nieliczne zwyczaje oraz pewne tradycje kultywowane są jedynie w gronie rodzinno-sąsiedzkim. Także język kaszubski, z podstawowego w codziennym życiu jeszcze 20 - 30 lat temu, sprowadzony został do roli języka rodzinnego, używanego wyłącznie w zamkniętym gronie znajomych i bliskiej rodziny. Sporadycznie kultywowane są rodzinne tradycje rzemiosła rękodzielniczego, jak rozpowszechnione w XVIII i XIX w., hafciarstwo. Poza kulturą materialną jest jeszcze, pielęgnowana od najdawniejszych czasów, kultura duchowna, w tym pozostałości dawnych wierzeń demonologicznych (diabły, czarownice, magiczne praktyki zabezpieczające przed urokiem, wróżby itd.), a także literatura ludowa - podania, legendy, pieśni czy bajki.

Drugą pod względem liczebności i znaczenia grupą narodowościową w powiecie bytowskim stanowią Ukraińcy. Antagonistyczne zderzenie kultur było widoczne w niemal każdej dziedzinie życia. Natomiast dość szybko unormowała się sytuacja wyznaniowa. W Bytowie życie religijne rozwijało się dosyć swobodnie. Parafia rzymsko - katolicka w Bytowie udostępniła kościół grekokatolikom. Pierwsze nabożeństwo stało się początkiem

zorganizowanego życia religijnego Ukraińców na terenie powiatu bytowskiego. Zwłaszcza na początku lat 50. bytowskie msze przyciągały ludzi niemal z całej północnej Polski. W 1982 r. uzyskano zgodę na adaptację kościoła poewangelickiego. Prace remontowe zakończono w 1989 r. Na terenie gminy działa ukraińskie stowarzyszenie (oddział Związku Ukraińców w Polsce) w Bytowie. Ukraińska tradycja, choć pielęgnowana w domach rodzinnych, nie jest widoczna na zewnątrz. Jedynie wielkie kulturalne święta, jak choćby Bytowska Watra w Udorpiu, pozwalają turystom poznać specyfikę ukraińskiej mowy, stroju czy zwyczaju.

Na terenie gminy żyje również nieliczna mniejszość niemiecka. Są to głównie potomkowie osób, które postanowiły pozostać w Polsce z różnych powodów jak przywiązanie do ziemi, mieszane małżeństwa, osobiste poczucie tożsamości narodowej. W Bytowie funkcjonuje koło mniejszości niemieckiej.

Życie na ziemi bytowskiej, zawieranie małżeństw mieszanych, wspólne dorastanie dzieci i młodzieży, ustawiczna integracja środowiskowa i kulturalna, wspólna praca powodowały proces asymilacji, który trwa po dzień dzisiejszy. Grupy zaczęły zatracać endogamię na rzecz szybkiego przyswajania elementów kultury, obyczajowości i zachowań populacji dominującej, czyli polskiej. Postępuje unifikacja kultury, na co wpływ ma również globalizacja. Do dziedzictwa narodowego podchodzi się kreatywnie i wybiórczo.

We wsiach kultywowane są niektóre obrzędy i zwyczaje doroczne przyniesione z Kaszub, na przykład chodzenie z gwiazdą w wigilię Bożego Narodzenia, kolędników w Boże Narodzenie i Trzech Króli, psoty sylwestrowe. W zespołach kolędniczych coraz częściej występują dziewczęta i kobiety, a nie, jak dawniej, wyłącznie młodzi mężczyźni. Coraz częściej, zamiast tradycyjnych zespołów kolędniczych, w Trzech Króli mieszkańców odwiedzają grupy przebranych dzieci. Zwyczaj psot sylwestrowych w powiecie bytowskim był praktykowany powszechnie do lat 80. XX w., stąd też wiedza o nim jest powszechna.

Wszędzie zachowana jest natomiast tradycja wieczerzy wigilijnej, przy czym zestaw potraw wskazuje na pochodzenie regionalne, narodowe czy wyznanie mieszkańców. Grekokatolicy mają drożdżowe pierogi, kutię, gołąbki z tartymi ziemniakami, zupę grzybową, bułkę i miód. Nie dzielą się opłatkiem. Małżeństwa mieszane przeważnie robią podwójne święta: katolickie i greckokatolickie. Dla Kaszubów charakterystyczna jest zupa z suszonych owoców i śledzie, dla Kresowian - kutia. W miejscowościach zamieszkałych przez Kaszubów oprócz „mokrego dyngusa”, czyli polewania wodą, zachował się jeszcze „suchy dyngus”, czyli uderzanie gałązkami jałowca (głównie po nogach). Obydwie formy jednak zanikają.

• Zwyczaje rodzinne

W pierwszym pokoleniu regułą było zawieranie małżeństw z osobami z własnej grupy regionalnej czy narodowej. Wyjątek stanowiły małżeństwa zawierane z autochtonkami przez osadników - Polaków. Od lat 60. XX w. widoczny był wzrost liczby małżeństw mieszanych. Tendencja do endogamii najdłużej utrzymywała się wśród ludności ukraińskiej. Z biegiem czasu Ukraińcy zintegrowali się z osadnikami z innych grup. Dużą w tym rolę odegrały małżeństwa mieszane. Jednak jeszcze do dzisiaj wesela, w których przynajmniej jedna ze stron ma korzenie ukraińskie, zachowują swoją odrębność.

W miejscowościach gminy, zwłaszcza tam gdzie mieszkają Kaszubi, popularny jest polterabend, nazywany też pulter, polter - zwyczaj tłuczenia szkła w przeddzień wesela, który staje się „małym weselem”. Na polter przychodzą sąsiedzi, koleżanki i koledzy młodych oraz znajomi rodziców. Jest poczęstunek, alkohol, zaproszona orkiestra. Popularność tego zwyczaju wynika z faktu, że przyjęcia weselne są obecnie zazwyczaj urządzone w restauracjach i uczestniczą w nich tylko zaproszeni goście. Aby zrekompensować to społeczności lokalnej, coraz większego znaczenia nabiera wieczór przed weselem. Wówczas do domu rodziców panny młodej może przyjść każdy mieszkaniec, przynosząc do zbitcia szkło (na szczęście). Rodzina przygotowuje na tę okoliczność poczęstunek, alkohol i niekiedy muzykę. Ustawia się specjalne pojemniki, a nawet kamień, o który bije się szkło. Polterabend przeciąga się czasem do późnych godzin nocnych, stąd niekiedy jest urządany tydzień przed weselem.

Na całym terenie powszechne jest stawianie bram na drodze orszaku weselnego. Stawiają je zarówno znajomi - wtedy zostają ozdobione kwiatami, jest stolik, są życzenia, jak też i przypadkowe osoby - wtedy jest to jedynie linka przeciągnięta przez drogę, którą jedzie orszak weselny. Liczba bram zależy od popularności rodziny panny młodej. Zazwyczaj jest ich od kilku do kilkunastu. Za każdą bramę para młoda musi się zrewanżować butelką wódki, a jeśli zrobiły ją dzieci - czekoladkami lub cukierkami.

Zanika natomiast zwyczaj przychodzenia na wesela przebierańców nazywanych dziad i baba, dziady lub maszki. Związane jest z to procesem modernizacji i zmiany stylu życia. Wesela organizuje się według schematu dyktowanego przez media i modę.

Z obrzędów rodzinnych na terenach zamieszkałych przez Kaszubów zachowały się jeszcze w puste noce. Obrzęd ten praktykowany jest w ostatni wieczór i noc przed pogrzebem, kiedy do domu zmarłego lub kaplicy przychodzi rodzina i sąsiedzi oraz wyspecjalizowani śpiewacy (głównie starsi mężczyźni). Zebrani modlą się i śpiewają pieśni religijne. Pusta noc trwała dawniej do rana, obecnie zazwyczaj do północy. Na zakończenie rodzina urządza w domu poczęstunek dla uczestników.

• Zwyczaje religijne i okołoreligijne

Badania etnograficzne wskazują, że na terenach postmigracyjnych powszechne jest święcenie kredy w święto Trzech Króli oraz świec w święto Matki Boskiej Gromnicznej. Rządziej święci się wianki w oktawę Bożego Ciała. Częste jest święcenie ziół w święto Matki Boskiej Zielnej. Zanika jednak wiedza dotycząca zastosowania poświęconych przedmiotów. Powszechne jest przekonanie, że poświęconych przedmiotów nie można wyrzucać do

śmietnika, trzyma się je w domu przez rok, a następnie pali. Praktykowane jest także święcenie palm w Niedzielę Palmową. Zauważalna jest różnorodność ich form i wymieszanie tradycji. Często, obok palm z bazi wierzbowych i bukszpanu, występują małe palmy z suszonych i farbowanych traw, papierowych kwiatów. Palmy często robią dzieci w szkołach lub przedszkolach, a następnie sprzedają je przed kościołami. Podobnie jak w przypadku wianków czy bukietów, palmy są traktowane jako część tradycji, rzadko jednak przypisuje im się znaczenie lecznicze lub magiczne. Częsty jest zwyczaj zabierania do domów gałązek z brzoźek ozdabiających ołtarze podczas Bożego Ciała. Chronią one od pożarów i piorunów.

Popularnym zwyczajem dorocznym jest święcenie potraw w Wielką Sobotę. We wsiach, w których nie ma kościoła odbywa się to pod krzyżem lub kapliczką. Mieszkańcy przynoszą o wyznaczonej godzinie koszyki z potrawami pod krzyż, a ksiądz przyjeżdża i je święci.

Zachowanie wymienionych wyżej zwyczajów jest zasługą kościoła, który, przypominając o nich wiernym, co roku wymusza w pewnym stopniu kontynuację dziedzictwa.

Ukraińcy mieszkający w większych skupiskach, kultywują wybrane elementy kultury etnicznej, zachowują język, wyznanie i związaną z nim obrzędowość doroczną. Ukraińcy z powiatu bytowskiego jeżdżą do cerkwi greckokatolickich w Bytowie i Białym Borze.

Po 1990 r. na terenach postmigracyjnych obserwowany jest renesans pielgrzymek religijnych. Organizują je księża i parafianie. Ich celem są zarówno ogólnopolskie ośrodki religijne (Częstochowa, Licheń), jak i zagraniczne (Rzym, Lourdes, Ziemia Święta). Zdarzają się jednodniowe pielgrzymki lokalne w okresie odpustów, na przykład do Ryjewa (pow. kwidzyński) i Lubieszewa (pow. nowodworski), Wejherowa (pow. wejherowski). Ukraińcy jeżdżą na pielgrzymki do Kijowa, Lwowa, Zarwanyci (Ukraina).

Życie na ziemi bytowskiej, ustawiczna integracja środowiskowa i kulturalna, wspólna praca powodowały zbliżenie do siebie. Obrzędy doroczne oraz rodzinne były i są wypadkową tradycji przywiezionych tu przez osadników z różnych regionów, a także procesów globalizacyjnych, zwłaszcza rozwoju masowych środków komunikacji.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Bytów funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Bytów znajduje się 21 zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 3), w tym 2 stanowiska archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 3. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków gminy Bytów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	NR	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Bytów	Bytów		układ urbanistyczny	62	1956-09-04
2	Bytów	Pl. Św. Katarzyny	2	kościół pw. Św. Katarzyny - ob. wieża	338	1963-08-16
3	Bytów	1-go Maja	2	dom	374	1965-04-16
4	Bytów	Bauera	3	dom	1367	1992-06-08
5	Bytów	Jana Pawła II	10	kamienica	371	1965-04-16
6	Bytów	Jana Pawła II	12	kamienica	373	1965-04-16
7	Bytów	Jana Pawła II	14	kamienica	372	1965-04-16
8	Bytów	Jana Pawła II	16	kościół parafialny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej wraz z terenem otaczającym	1809	2007-07-10
9	Bytów	Młyńska	6	młyn zamkowy	370	1965-04-16
10	Bytów	Nad Borują		most kolejowy na rzece Boruji	1624	1997-03-27
11	Bytów	Ogrodowa	10	spichlerz	369	1965-05-16
12	Bytów	Slipyja	2	kościół pw. Św. Jerzego wraz z terenem d. cmentarza	153	1960-03-19
13	Bytów	Wojska Polskiego	10	poczta konna	375	1965-04-16
14	Bytów	Wojska Polskiego	22	kamienica	376	1965-04-16
15	Bytów	Zamkowa	2	zespół zamku	29	1953-03-31

				krzyżackiego		
16	Gostkowo	Gostkowo	1	zespół pałacowo - parkowy (pałac, park)	154	1960-03-19
17	Płotowo Małe	Płotowo Małe	32	dom Dwór Styp	380	1965-04-16
18	Pomysk Wielki	Św. Floriana	33	kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP	1648	1997-12-10
19	Pyszno	Pyszno		cmentarz ewangelicki	1495	1994-11-29
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE						
20	Gostkowo	Stanowisko archeologiczne - epoka żelaza, cmentarzysko ciałopalne, AZP 14-33/52 m. 1			C-19	1964-10-01
21	Udorpie	Stanowisko archeologiczne - średniowieczne grodzisko, AZP 16-33/10 m. 5			C-122	1970-08-06

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome są wpisane do rejestru zabytków ruchomych, stanowią one wyposażenie dwóch kościołów - w Pomysku Wielkim oraz Niezabyszewie (Tabela nr 4). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów.

Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Bytów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Niezabyszewo	11 elementów wyposażenia kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja Biskupa	231	1990-09-07
2	Pomysk Wielki	4 elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny	151	1975-03-12

Dodatkowo w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych na terenie gminy Bytów ujęte są także:

- elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Jana Chrzciciela w Bytowie,
- elementy wyposażenia dworu w Gostkowie.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji

o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Bytów została opracowana w 2005 r. Przy opracowaniu GPONZ dokonano jej aktualizacji. Gminna ewidencja zabytków została przyjęta Zarządzeniem nr 11/2019 Burmistrza Bytowa dnia 9 stycznia 2019 r.

Poniżej w Tabeli nr 5 przedstawiono spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Bytów, na którą składają się obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty wyznaczone dodatkowo przez Burmistrza.

Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Bytów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	DZ. NR	OBIEKT
MIASTO					
1	Bytów				układ urbanistyczny
2	Bytów	Pl. im. Stefana Wyszyńskiego	2	29	kamienica
3	Bytów	Pl. Św. Katarzyny	2	28, 31/2	wieża i fundamenty kościoła pw. św. Katarzyny, ob. Muzeum Zachodniokaszubskie
4	Bytów	ul. 1-go Maja	2	67	budynek mieszkalny
5	Bytów	ul. 1-go Maja	5	126	willa
6	Bytów	ul. 1-go Maja	7	123	willa
7	Bytów	ul. 1-go Maja	8	281	budynek mieszkalny wielorodzinny
8	Bytów	ul. 1-go Maja	9	124	willa
9	Bytów	ul. 1-go Maja	15	337/1	urząd Miasta i Gminy (Kreishaus Landratsamt)
10	Bytów	ul. 1-go Maja	17	337/4	willa landrata, ob. przedszkole
11	Bytów	ul. 1-go Maja	17 a	337/4	budynek mieszkalno-gospodarczy, ob. budynek Urzędu Miasta
12	Bytów	ul. 1-go Maja	18	333	willa dwurodzinna
13	Bytów	ul. 1-go Maja	19	644/2	zimowa szkoła rolnicza (Landwirtschaftliche Winterschule), ob. Specjalny

					Ośrodek Szkolno Wychowawczy
14	Bytów	ul. 1-go Maja	26	667/24	willa
15	Bytów	ul. 11 Listopada	3	299	willa
16	Bytów	ul. 11 Listopada	5	298	willa
17	Bytów	ul. 11 Listopada	7	297	budynek mieszkalny
18	Bytów	ul. 11 Listopada	26	325	willa
19	Bytów	ul. Bauera	1	155/1	kamienica z oficyną
20	Bytów	ul. Bauera	3	148	Powiatowa Kasa Oszczędności (Kreissparkasse), ob. bank
21	Bytów	ul. Bauera	5	147	kamienica
22	Bytów	ul. Bauera	15	135	rzeźnia miejska, ob. budynek nieużytkowany
23	Bytów	ul. Bydgoska	1/3	27, 39	zespół budynków mieszkalnych jednorodzinnych
	Bytów	ul. Bydgoska	4	61	
	Bytów	ul. Bydgoska	5/7	40, 41	
	Bytów	ul. Bydgoska	6/8	63, 64	
	Bytów	ul. Bydgoska	9/11	42, 43	
	Bytów	ul. Bydgoska	10	65	
	Bytów	ul. Bydgoska	12	66	
	Bytów	ul. Bydgoska	13/15	44, 45	
	Bytów	ul. Bydgoska	14	67	
	Bytów	ul. Bydgoska	16	68	
	Bytów	ul. Bydgoska	17/19	46, 47	
	Bytów	ul. Bydgoska	18	69	
	Bytów	ul. Bydgoska	20/22	70, 71	
	Bytów	ul. Bydgoska	21/23	48, 49	
	Bytów	ul. Bydgoska	25/27	50, 51	
	Bytów	ul. Bydgoska	29/31	52, 53	
	Bytów	ul. Bydgoska	33/35	54, 55	
Bytów	ul. Bydgoska	37/39	56, 57/1		
24	Bytów	ul. Chojnicka	1	115/5	kamienica
25	Bytów	ul. Chojnicka	3	115/6	kamienica
26	Bytów	ul. Cicha	49	594	budynek mieszkalny jednorodzinny
27	Bytów	ul. Derdowskiego		100/28	cmentarz żydowski, ob. teren zielony
28	Bytów	ul. Drzymały	5	67/2	kamienica
29	Bytów	ul. Drzymały	7	64	budynek mieszkalny jednorodzinny
30	Bytów	ul. Drzymały	9	63/1	kamienica
31	Bytów	ul. Drzymały	10	121/3	kamienica z oficyną

32	Bytów	ul. Drzymały	12	120	szkoła dla dziewcząt (Höhere Töcherschule), ob. budynek mieszkalny
33	Bytów	ul. Drzymały	14	119	kamienica
34	Bytów	ul. Drzymały	16	118/16	kamienica
35	Bytów	ul. Drzymały	18	118/15	kamienica
36	Bytów	ul. Drzymały	20	118/14	kamienica z oficyną
37	Bytów	ul. Drzymały	22	118/10	kamienica
38	Bytów	ul. Drzymały	24	118/9	kamienica
39	Bytów	ul. Drzymały	26	98	willa właściciela tartaku, ob. willa
40	Bytów	ul. Dworcowa	1	152/2	kamienica
41	Bytów	ul. Dworcowa	7	125/1	kamienica
42	Bytów	ul. Dworcowa	13	113/1	budynek mieszkalny jednorodzinny
43	Bytów	ul. Dworcowa	34	96/1	kamienica
44	Bytów	ul. Dworcowa	36	97/2	poczta
45	Bytów	ul. Dworcowa - ul. Sucharskiego		1/32	wiadukt nad torami kolejowymi
46	Bytów	ul. Dworzec	1	1/32	budynek pomocniczy w zespole dworca kolejowego, ob. budynek usługowy
47	Bytów	ul. Dworzec	2	1/32	dworzec kolejowy, ob. dworzec autobusowy
48	Bytów	ul. Dworzec	6	1/27	budynek mieszkalny wielorodzinny dla pracowników kolei
49	Bytów	ul. Dworzec	7	1/27	budynek mieszkalny wielorodzinny dla pracowników kolei
50	Bytów	ul. Dworzec		1/32	budynek dróżnika w zespole dworca kolejowego, ob. budynek gospodarczy
51	Bytów	ul. Gdańska		31/1	cmentarz komunalny
52	Bytów	ul. Jana Pawła II	3	34	kamienica
53	Bytów	ul. Jana Pawła II	4	49	kamienica
54	Bytów	ul. Jana Pawła II	8	53/2	kamienica
55	Bytów	ul. Jana Pawła II	10	55/1	kamienica
56	Bytów	ul. Jana Pawła II	12	56	kamienica
57	Bytów	ul. Jana Pawła II	14	57	kamienica
58	Bytów	ul. Jana Pawła II	16	58	kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Jana Chrzciciela wraz z terenem otaczającym
59	Bytów	ul. Jana Pawła II	24	66	kamienica
60	Bytów	ul. Kochanowskiego	1	68/1	willa

61	Bytów	ul. Kochanowskiego	5	67/1	kamienica
62	Bytów	ul. Kochanowskiego	19	19/1	kamienica Paula Modraczewskiego ze sklepem i wytwórnią wędlin
63	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	1	46	zespół budynków mieszkalnych jednorodzinnych
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	2	47	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	3	48	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	4	49	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	6	94/2	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	7	95	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	8	96	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	9	97	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	10	98	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	11	354/2	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	12	355	
	Bytów	ul. Kolonia Jeziorki	13	101	
64	Bytów	ul. Kościuszki	1	262/1	budynek kasy chorych (Ortskrankenkasse), ob. budynek mieszkalny
65	Bytów	ul. Kościuszki	2	276	budynek mieszkalny
66	Bytów	ul. Krótka	4	15	oficyna gospodarcza, ob. budynek mieszkalno-usługowy
67	Bytów	ul. Kwiatowa	1	34/10	budynek mieszkalny
68	Bytów	ul. Lęborska	13	54/1	szpital
69	Bytów	ul. Lęborska	15	56/1	budynek mieszkalny
70	Bytów	ul. Lęborska	17	1/2, 1/6	budynek mieszkalny
71	Bytów	ul. Mickiewicza	1	12/10	stacja pomp wodociągów miejskich
72	Bytów	ul. Mickiewicza	13	2/5	dom bractwa strzeleckiego (strzelnica, Schützenhaus), ob. Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji
73	Bytów	ul. Mickiewicza	34	49/2	budynek mieszkalny
74	Bytów	ul. Mierosławskiego	1	127	willa
75	Bytów	ul. Mierosławskiego	7	143	szkoła podstawowa, ob. zespół szkół
76	Bytów	ul. Mierosławskiego	11	144	budynek mieszkalny wielorodzinny
77	Bytów	ul. Mierosławskiego	12	138	willa
78	Bytów	ul. Miła	1-3	33/1	budynek mieszkalny wielorodzinny
79	Bytów	ul. Miła		40	cmentarz ewangelicki, ob. park miejski
80	Bytów	ul. Młyńska	5	100/32	kamienica
81	Bytów	ul. Młyńska	6	77/1, 77/2, 78	młyn zamkowy, ob. budynki biurowo-przemysłowe
82	Bytów	ul. Młyńska	8	105	zespół budynków magazynowo-przemysłowych

83	Bytów	ul. Nad Borują	2	65/1	kamienica
84	Bytów	ul. Nad Borują	4	65/2	kamienica
85	Bytów	ul. Nad Borują	6	65/3	kamienica
86	Bytów	ul. Nad Borują	10	86	budynek mieszkalny
87	Bytów	ul. Nad Borują		1/29, 1/30, 1/31	most kolejowy nad Borują
88	Bytów	ul. Ogrodowa	5	29/1	budynek mieszkalny
89	Bytów	ul. Ogrodowa	10	60/4	spichlerz, ob. budynek usługowy
90	Bytów	ul. Pochyła	2	121/11	kamienica
91	Bytów	ul. Pochyła	6	123	budynek mieszkalny
92	Bytów	ul. Pochyła	10	131/1	kamienica
93	Bytów	ul. Pochyła	12	132/1	kamienica
94	Bytów	ul. Pochyła	16	133/1	kamienica
95	Bytów	ul. Podzamcze	28	71/1	kamienica
96	Bytów	ul. Podzamcze	30	70/1	kamienica
97	Bytów	ul. Podzamcze	32	69	kamienica
98	Bytów	ul. Podzamcze	34	65/7	szkoła średnia (Mittelschule), ob. budynek biurowy
99	Bytów	ul. Prosta	10	131	kamienica
100	Bytów	ul. Prosta	12	132/3	kamienica
101	Bytów	ul. Prosta	14	130/5	kamienica
102	Bytów	ul. Sikorskiego	4	120	kamienica
103	Bytów	ul. Sikorskiego	7	35	kamienica
104	Bytów	ul. Sikorskiego	8	118	kamienica
105	Bytów	ul. Sikorskiego	9	34	kamienica
106	Bytów	ul. Sikorskiego	10	117	kamienica
107	Bytów	ul. Sikorskiego	13	31/13	kamienica
108	Bytów	ul. Sikorskiego	14	115	kamienica
109	Bytów	ul. Sikorskiego	15	31/12	kamienica
110	Bytów	ul. Sikorskiego	16	114	kamienica
111	Bytów	ul. Sikorskiego	18	113	kamienica
112	Bytów	ul. Sikorskiego	21	31/17	kamienica
113	Bytów	ul. Sikorskiego	22	111	kamienica
114	Bytów	ul. Sikorskiego	25	28	kamienica
115	Bytów	ul. Sikorskiego	27	27	kamienica
116	Bytów	ul. Sikorskiego	29	25	kamienica
117	Bytów	ul. Sikorskiego	31	25	kamienica
118	Bytów	ul. Sikorskiego	33	18	biblioteka, ob. przychodnia
119	Bytów	ul. Sikorskiego	35	18	ewangelickie seminarium nauczycielskie, ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych
120	Bytów	ul. Sikorskiego	38	100/2	szkoła przygotowawcza tzw. "Preparanda", ob. kamienica

121	Bytów	ul. Sikorskiego	41	16	budynek w zespole browaru, ob. budynek usługowy
122	Bytów	ul. Sikorskiego, naprzeciw nr 19		110/2	transformator
123	Bytów	ul. Slipyja	2	90/3, 90/4, 90/5, 90/6, 90/7, 90/10, 92	kościół ewangelicki św. Jerzego oraz cmentarz przykościelny (ewangelicki)
124	Bytów	ul. Slipyja-Nad Borują		108	cmentarz ewangelicki, ob. park miejski
125	Bytów	ul. Słoneczna	1	16/1	zespół budynków mieszkalnych jednorodzinnych
	Bytów	ul. Słoneczna	2	17/2	
	Bytów	ul. Słoneczna	3	15/1	
	Bytów	ul. Słoneczna	4	14/1	
	Bytów	ul. Słoneczna	5	13/1	
	Bytów	ul. Słoneczna	6	12/1	
	Bytów	ul. Słoneczna	7	2	
	Bytów	ul. Słoneczna	8	3/3	
	Bytów	ul. Słoneczna	9	4/1	
	Bytów	ul. Słoneczna	11	18	
	Bytów	ul. Słoneczna	12	5	
	Bytów	ul. Słoneczna	13	6	
	Bytów	ul. Słoneczna	14	7	
	Bytów	ul. Słoneczna	15	8	
	Bytów	ul. Słoneczna	16	9	
	Bytów	ul. Słoneczna	17	10	
	Bytów	ul. Słoneczna	18	22	
	Bytów	ul. Słoneczna	19	21	
	Bytów	ul. Słoneczna	20	20	
	126	Bytów	ul. Starochojnicka	3	
127	Bytów	ul. Starokościelna	1	26	kamienica
128	Bytów	ul. Stary Dworzec	1	1/13	budynek mieszkalny wielorodzinny
129	Bytów	ul. Stary Dworzec	2-3	1/17	budynek mieszkalny wielorodzinny
130	Bytów	ul. Stary Dworzec	4	1/15	budynek mieszkalny wielorodzinny
131	Bytów	ul. Stary Dworzec	5	1/14	budynek mieszkalny wielorodzinny
132	Bytów	ul. Stary Dworzec	7	1/34, 1/35, 1/36, 1/37, 1/38, 1/38	budynek mieszkalny wielorodzinny

133	Bytów	ul. Staszica	1	130/3	budynek mieszkalny
134	Bytów	ul. Styp-Rekowskiego	2	643	urząd katastralny (Katasteramt, Behördenhaus), ob. Komenda Powiatowa Policji
135	Bytów	ul. Styp-Rekowskiego	17	426	budynek mieszkalny
136	Bytów	ul. Styp-Rekowskiego	18	676	budynek mieszkalny
137	Bytów	ul. Szarych Szeregów	14-14a	74/2	mleczarnia, ob. browar
138	Bytów	ul. Szkolna	4	56	kamienica
139	Bytów	ul. Tartaczna	3	174/1	budynek mieszkalny wielorodzinny
140	Bytów	ul. Wieża Wodna	1	14	zespół budynków mieszkalnych jednorodzinnych
	Bytów	ul. Wieża Wodna	2	28	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	3	15	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	4	29	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	5	16	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	6	30	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	7	17	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	8	31	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	9	18	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	10	32	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	11	19	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	12	33	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	13	20/2	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	14	34	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	15	21	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	16	35	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	17	22	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	18	36	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	19	23	
	Bytów	ul. Wieża Wodna	20	37/1	
141	Bytów	ul. Wojska Polskiego	3	170/1	kamienica z oficyną
142	Bytów	ul. Wojska Polskiego	8	103/2	kamienica z oficyną mieszkalną
143	Bytów	ul. Wojska Polskiego	10	104/1, 104/2	Stara Poczta Konna, ob. kamienica
144	Bytów	ul. Wojska Polskiego	11/1 3	164/1	kamienica z oficyną
145	Bytów	ul. Wojska Polskiego	19	159/4	kamienica
146	Bytów	ul. Wojska Polskiego	20	38/1	kamienica
147	Bytów	ul. Wojska Polskiego	21	158/1	kamienica
148	Bytów	ul. Wojska Polskiego	22	38/1	kamienica
149	Bytów	ul. Wojska Polskiego	25	156	kamienica
150	Bytów	ul. Wojska Polskiego	27	97	kamienica
151	Bytów	ul. Wojska Polskiego	29	96/2	kamienica
152	Bytów	ul. Wojska Polskiego	42	14	kamienica z oficyną

153	Bytów	ul. Wojska Polskiego	44	15	kamienica z oficyną
154	Bytów	ul. Wojska Polskiego	53	37/8	kamienica narożna z restauracją "Zur Franziskaner", ob. kamienica
155	Bytów	ul. Wolności	15	148	młyn wodny na terenie dawnego folusza, ob. restauracja
156	Bytów	ul. Zamkowa	1	91/1	budynek sądu obwodowego (Kgl. Amtsgericht), ob. Sąd Rejonowy
157	Bytów	ul. Zamkowa	2	88, 92	zamek krzyżacki
158	Bytów	ul. Zaulek Drozdowy	3	153	magazyn, ob. restauracja
159	Bytów	ul. Zielona	1	145/4	remiza strażacka, ob. budynek usługowy
160	Bytów	ul. Zielona	10	122/8	kamienica
GMINA					
LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	NR DZIAŁKI	OBIEKT
1	Bory		2	238/2, 238/4, obręb Rekowo	leśniczówka
2	Bory		2	238/2, 238/4, obręb Rekowo	budynek inwentarski w zespole leśniczówki
3	Bory		2	238/2, 238/4, obręb Rekowo	stodoła w zespole leśniczówki
4	Chomice		1	241	budynek mieszkalny
5	Chomice		3/3a	229/1, 233/1	budynek mieszkalny dwurodzinny
6	Dąbie	Miodowa		579/2	spichlerz w zespole folwarcznym
7	Dąbie	Spacerowa		363/1	historyczny cmentarz wiejski
8	Gostkowo		1	546	zespół pałacowo-parkowy pałac/park
9	Gostkowo		1	506/20	kuźnia w zespole dworsko-folwarcznym
10	Gostkowo		1	506/20	spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym
11	Gostkowo		1	506/20	stajnia w zespole dworsko-folwarcznym
12	Gostkowo		1	506/20	2 bramy w zespole dworsko-folwarcznym
13	Gostkowo		14	475	budynek mieszkalny z budynkiem gospodarczym
14	Gostkowo		16	280/1	schronisko dla nieletnich i

					przedszkole, ob. budynek mieszkalny
15	Gostkowo		20	115/3	szkoła
16	Gostkowo		26	162	budynek mieszkalny
17	Gostkowo		41c	151/2	budynek gospodarczy w zagrodzie
18	Gostkowo	w północnej części osady		94	transformator w zespole folwarcznym
19	Gostkowo		53	245/2	budynek gospodarczy
20	Gostkowo		57	249/7	młyn, ob. budynek mieszkalny
21	Gostkowo		59	498/36	budynek gospodarczy w zagrodzie dla pracowników leśnictwa
22	Gostkowo		63	98, 100/2	dwór
23	Gostkowo			228	historyczny cmentarz wiejski
24	Gostkowo			504/1, 504/2	historyczny cmentarz wiejski
25	Grzmiąca		9	106/1	młyn wodny, ob. budynek mieszkalny ze spichlerzem w zespole młyna
26	Grzmiąca		17	52	budynek mieszkalny
27	Grzmiąca		17	52	budynek inwentarski w zagrodzie
28	Grzmiąca		17	52	stodoła w zagrodzie
29	Grzmiąca		20a	55/8, 55/9	budynek mieszkalny
30	Grzmiąca		21a	55/7	budynek mieszkalny
31	Grzmiąca		23/ 23a	91	budynek inwentarski w zagrodzie
32	Grzmiąca		25	67/5	szkoła, ob. budynek mieszkalny
33	Grzmiąca		27	68	budynek inwentarski
34	Grzmiąca			309, 311/1	historyczny cmentarz wiejski
35	Mądrzechowo	Szafirowa	30 (d. 12)	106/4	budynek mieszkalny
36	Mądrzechowo	Świerkowa	11 (d. 40)	197/2	budynek mieszkalny
37	Mokrzyn		5	28/3	szkoła, ob. budynek mieszkalny
38	Mokrzyn		5	28/4	budynek gospodarczy
39	Mokrzyn		6	27/2	budynek mieszkalny
40	Mokrzyn		19	8/2	budynek inwentarski
41	Mokrzyn			58/5	transformator
42	Mokrzyn			57, 79/3	historyczny cmentarz wiejski
43	Niezabyszewo	Bytowska	5 (d. nr 88)	259	budynek mieszkalny
44	Niezabyszewo	Bytowska	10 (d. nr 9)	698	pastorówka, ob. szkoła
45	Niezabyszewo	Bytowska	14 (d. nr 11)	155	budynek mieszkalny

46	Niezabyszewo	Bytowska	14 (d. nr 11)	155	budynek mieszkalno - gospodarczy
47	Niezabyszewo	Bytowska	15 (d. nr 16)	245	budynek mieszkalny
48	Niezabyszewo	Bytowska	18 (d. nr 14)	688/1	budynek mieszkalny
49	Niezabyszewo	Bytowska	19	248	kościół parafialny pw św. Mikołaja
50	Niezabyszewo	Bytowska	19	248	historyczny cmentarz przykościelny
51	Niezabyszewo	Bytowska	21 (d. nr 37)	251	karczma, ob. Wiejski Ośrodek Kultury
52	Niezabyszewo	Bytowska	46 (d. nr 41/41a)	73	budynek mieszkalny
53	Niezabyszewo	Bytowska		168	cmentarz parafialny
54	Niezabyszewo	Bytowska		207/7	historyczny cmentarz wiejski
55	Niezabyszewo	Strażacka	2 (d. nr 19)	149	organistówka, ob. budynek mieszkalny
56	Niezabyszewo	Strażacka	2 (d. nr 19)	149	budynek inwentarski
57	Niezabyszewo	Strażacka	4 (d. nr 20)	148/1	szkoła katolicka, ob. budynek mieszkalny
58	Niezabyszewo	Strażacka	4 (d. nr 20)	148/1	budynek gospodarczy
59	Niezabyszewo	Św. Mikołaja	1 (d. nr 39)	445/1	szkoła, ob. budynek mieszkalny
60	Niezabyszewo	Św. Mikołaja	30 (d. nr 75)	359/3, 359/4	budynek mieszkalny
61	Niezabyszewo	Św. Mikołaja	30 (d. nr 75)	359/3	budynek inwentarski
62	Niezabyszewo	Św. Mikołaja	32 (d. nr 76)	362/1	budynek mieszkalny
63	Niezabyszewo	Św. Mikołaja	56 (d. nr 81)	368/1, 368/2	budynek inwentarski
64	Niezabyszewo	Perłowa	10 (d. nr 115)	658/11	budynek mieszkalny
65	Niezabyszewo	Zaciszna		281	historyczny cmentarz wiejski
66	Płotowo		1	166/3	budynek mieszkalny
67	Płotowo		17	271/5	leśniczówka
68	Płotowo		17	271/5	budynek inwentarski
69	Płotowo		17	271/5	stodoła
70	Płotowo		18	102/1	szkoła, ob. budynek mieszkalny
71	Płotowo		18	102/1	budynek gospodarczy
72	Płotowo Małe		30	24/6	budynek inwentarski
73	Płotowo Małe		32	40/1	dwór Styp-Rekowskich, ob. obiekt wyburzony
74	Płotowo Małe		33	43	budynek mieszkalny
75	Płotowo Małe	naprzeciwko zagrody nr 30	36-36a	49	budynek inwentarski

76	Płotowo Małe	obok nr 33		43/1	kapliczka
77	Płotowo Małe			35	cmentarz parafialny
78	Pomysk Mały		6	78	budynek inwentarski
79	Pomysk Mały		14	127/4	szkoła, ob. budynek mieszkalny
80	Pomysk Mały		14	127/4	budynek inwentarski
81	Pomysk Mały		14	127/4	stodoła
82	Pomysk Mały		40	100/5	stacja kolejowa, ob. budynek mieszkalny
83	Pomysk Mały		41	100/1	budynek mieszkalny w zespole dawnej stacji kolejowej
84	Pomysk Mały	na północ od dawnej stacji		100/8	wiadukt drogowy
85	Pomysk Mały			207	historyczny cmentarz wiejski
86	Pomysk Wielki	Elbergi		182	wiadukt drogowy
87	Pomysk Wielki	Główna	43 (d. nr 76)	382	dom dla celników, ob. budynek mieszkalny
88	Pomysk Wielki	Główna	60 (d. nr 15)	129	budynek mieszkalny
89	Pomysk Wielki	Główna	72 (d. nr 25)	119/3	plebania
90	Pomysk Wielki	Św. Floriana	3-5 (d. nr 16)	62	budynek inwentarski
91	Pomysk Wielki	Św. Floriana	33 (d. nr 27)	86	kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny
92	Pomysk Wielki	Św. Floriana	35 (d. nr 26)	88/1	budynek mieszkalny
93	Pomysk Wielki	Św. Floriana		90	historyczny cmentarz wiejski
94	Pomysk Wielki	Św. Floriana		91	cmentarz parafialny
95	Pomysk Wielki	Wrzosowa		190/5	transformator
96	Przyborzyce		2	152	budynek mieszkalny
97	Pyszno		1	95/1	leśniczówka
98	Pyszno		1	95/1	budynek inwentarski w zespole leśniczówki
99	Pyszno		1	95/1	stodoła w zespole leśniczówki
100	Pyszno		2	120/10, obręb Sierzno	leśniczówka "Bukowa Góra"
101	Pyszno		2	120/10, obręb Sierzno	budynek inwentarski w zespole leśniczówki
102	Pyszno		2	120/10, obręb Sierzno	stodoła w zespole leśniczówki
103	Pyszno		6	120/9	sekretarzówka w zespole nadleśnictwa
104	Pyszno		6, 8	120/6, 120/9	budynki gospodarcze

105	Pyszno		7	119/1	sekretarzówka w zespole nadleśnictwa
106	Pyszno		9	120/10, obręb Sierzno	budynek nadleśnictwa
107	Pyszno	na wzgórzu w pobliżu nadleśnictwa		120/10, obręb Sierzno	cmentarz ewangelicki leśników
108	Rekowo		18	271	szkoła
109	Rekowo		18	271	budynek gospodarczy w zespole szkoły
110	Rekowo		24	361/1	budynek mieszkalny
111	Rekowo		26	354	kaplica ewangelicka
112	Rekowo		28	365	szkoła, ob. budynek mieszkalny
113	Rekowo		29	366/1	budynek mieszkalny
114	Rekowo		61	266	budynek mieszkalny
115	Rekowo		przy nr 62	430	budynek inwentarski
116	Rekowo		71	322	budynek inwentarski
117	Rekowo		74	150	budynek mieszkalny
118	Rekowo	w centrum wsi		503/1	tablica pamiątkowa
119	Rekowo	obok cmentarzy		332	kapliczka
120	Rekowo	w pobliżu zagrody nr 42		334	kapliczka
121	Rekowo (Wiśniowa)	na pld. od Rekowa, na skraju lasu		406	kapliczka
122	Rekowo			397	cmentarz parafialny
123	Rekowo			397	cmentarz ewangelicki
124	Rzepnica	ul. Kazimierza Wielkiego	51	21	kurnik
125	Rzepnica	ul. Różana	6	98/1	budynek mieszkalny
126	Rzepnica	ul. Różana	6	98/1	stodoła
127	Rzepnica	ul. Różana	12	87/2	budynek mieszkalny
128	Rzepnica	ul. Popiełuszki		126/1	cmentarz komunalny
129	Sarniak		1	396/5	budynek mieszkalny w zespole nadleśnictwa „Gołębia Góra”
130	Sarniak		1	396/5	budynek inwentarski w zespole nadleśnictwa
131	Sarniak		1	396/5	stodoła w zespole nadleśnictwa
132	Sarniak		4	396/6, obręb Gostkowo	leśniczówka „Miedzierz”
133	Sarniak		4	396/6, obręb	budynek inwentarski w zespole

				Gostkowo	
134	Sierzno		3	32/1	szkoła, ob. budynek mieszkalny
135	Sierzno		3	32/1	budynek gospodarczy
136	Sierzno		11	45/1	budynek mieszkalny
137	Sierzno		12	196/2	budynek inwentarski
138	Sierzno		17	61/3	budynek mieszkalny
139	Sierzno		17	61/3	budynek inwentarski
140	Sierzno		17	61/3	budynek inwentarski ze stodołą
141	Sierzno		19	330	dwór w zespole dworsko-folwarcznym
142	Sierzno		22	13/1	budynek mieszkalny
143	Sierzno		22	13/1	budynek inwentarski
144	Sierzno		24	14/2	budynek mieszkalny
145	Sierzno		26/ 26a	47/2, 47/4	gospoda, ob. świetlica wiejska
146	Sierzno	obok domu nr 21		22/2	transformator
147	Sierzno	obok domu nr 21		25/1	pomnik poległych w I wojnie światowej
148	Sierzno			5	historyczny cmentarz wiejski
149	Świątkowo		9	206	rządówka w zespole folwarcznym
150	Świątkowo		14	19/2	piekarnik, ob. budynek gospodarczy
151	Świątkowo		16a	8, 9	budynek mieszkalny
152	Świątkowo		16a	8, 9	stajnia w zagrodzie
153	Udorpie		4	56/4	budynek gospodarczy
154	Udorpie		9	25	budynek mieszkalny w zagrodzie
155	Udorpie		9	25	budynek gospodarczy w zagrodzie
156	Udorpie		11	245	budynek gospodarczy/stodoła
157	Udorpie		17	178	budynek gospodarczy
158	Udorpie		22	187/3	spichlerz
159	Udorpie		38	218/2	budynek mieszkalny
160	Udorpie		40	230	szkoła, ob. przedszkole
161	Udorpie		40	230	budynek gospodarczy
162	Udorpie		55	562	budynek mieszkalny
163	Udorpie		81a	305	stodoła
164	Udorpie	obok zagrody nr 14		241	transformator
165	Udorpie			392	historyczny cmentarz wiejski
166	Ząbinowice		11	3/6	obora folwarczna
167	Ząbinowice		11	3/6	stodoła folwarczna
168	Ząbinowice		13	30/1	budynek mieszkalny ze szkołą
169	Ząbinowice	po płn.-wsch. stronie drogi do Rabacina		28/9	transformator
170	Ząbinowice			22	historyczny cmentarz wiejski
171	Zbysław		2	387/13,	budynek mieszkalny

				419/2	
172	Zbysław		6	448/1	budynek mieszkalny

* Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

** Obiekty zaznaczone na zielono są to obiekty wyznaczone przez Burmistrza, które nie są ujęte w WEZ

*** Obiekty z białym tłem ujęte są w wojewódzkiej ewidencji zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Bytów. Tereny zajmowane przez gminę są częścią mezoregionu Pojezierza Bytowskiego i stanowią bardzo charakterystyczny typ wysoczyzny morenowej z licznymi wzniesieniami w postaci pagórków czołowo - morenowych. Wysoczyzna jest rozczłonkowana na nieregularne płyty przez rynny polodowcowe rzeki Bytowy, jeziora Mądrzechowskiego, rzeki Boruji i licznych mniejszych cieków wodnych. Szczególnie przydatne dla osadnictwa - ze względu na dogodny dostęp do źródeł wody oraz stosunkowo lekkie do uprawy gleby - były formy dolinne, zwłaszcza przy łagodnych zboczach i zachowanych terasach. Wnętrza płątów wysoczyznowych były z reguły bardzo słabo zasiedlone (brak źródeł wody i ciężkie gliniaste gleby) i podlegały jedynie okresowej penetracji. Istotnym czynnikiem determinującym lokalizację osadnictwa wzdłuż cieków wodnych (oprócz ww. wymienionych) jest fakt, iż rzeki Boruja i Bytowa łącząc się ze Słupią stanowiły jedyny dogodny szlak komunikacyjny w stronę wybrzeża Bałtyku, co dla ewentualnej wymiany handlowej miało poważne znaczenie.

W ramach programu badań powierzchniowych zmierzających do zewidencjonowania stanowisk archeologicznych - Archeologicznego Zdjęcia Polski - prowadzonego od początku lat 80. XX w., zidentyfikowano na terenie gminy Bytów 245 stanowisk archeologicznych.

Większość zarejestrowanych stanowisk daje się bliżej określić chronologicznie dzięki występowaniu charakterystycznej ceramiki lub narzędzi kamiennych oraz krzemiennych. Część stanowisk znana jest jedynie z danych archiwalnych i nie ma określonej lokalizacji terenowej. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Obszar gminy penetrowany był już od okresu mezolitu, o czym świadczą znaleziska pojedynczych narzędzi krzemiennych. Nie było to jednak osadnictwo o charakterze stałym. Z takim mamy do czynienia w okresie neolitu, z którego pochodzą m.in. osady ludności kultury pucharów lejkowatych oraz pojedyncze ślady i punkty osadnicze tej samej kultury czy ludności kultury ceramiki sznurowej i ludności kultury amfor kulistych.

Tereny leżące w obecnych granicach gminy na stałe zostały zasiedlone dopiero u schyłku epoki brązu i w początkach epoki żelaza. Z tego okresu pochodzą bardzo liczne stanowiska ludności kultury łużyckiej a następnie ludności kultury pomorskiej, które tworzą możliwe do określenia w terenie mikroregiony osadnicze oparte na kilku dużych osadach i licznych mniejszych stanowiskach (być może użytkowanych okresowo). Dwa takie mikroregiony znajdowały się m.in. w rejonie Niezabyszewa - nad Borują na wschód od wsi, oraz na zachód od jeziora Niezabyszewskiego. Kolejnym mikroregionem z osadnictwem ludności kultury łużyckiej i pomorskiej można zlokalizować w rejonie wsi Pomysk Mały. Skupiska osadnictwa tej ludności można także zidentyfikować w rejonie Mądrzechowa czy Gostkowa, ale mają one charakter stosunkowo luźno rozrzuconych punktów i śladów osadniczych nie stanowiących wyodrębnionych mikroregionów a będących prawdopodobnie pozostałością eksploatacji gospodarczej tego terenu.

W młodszych okresach epoki żelaza (po schyłku kompleksu kulturowego „łużycko - pomorskiego”) nastąpiło osłabienie osadnictwa na omawianym terenie, do pojawienia się grup ludności utożsamianej ze skandynawskimi Gotami, których materialne ślady zostały określone mianem kultury wielbarskiej.

Stanowiska archeologiczne identyfikowane z ludnością kultury wielbarskiej powielają znane z okresów poprzednich lokalizacje różnorodnych form osadniczych. W dalszym ciągu najatrakcyjniejsze są wszelkie formy dolinne, rzeczne i jeziorne z pojedynczymi śladami (zapewne stanowiącymi pozostałości działalności gospodarczej - rolnictwo, hodowla, myślistwo) w partiach wysoczyznowych. Charakterystyczną cechą stanowisk tej kultury jest prawie zupełny brak znanych osad. Podstawowymi typami określającymi tę kulturę są cmentarzyska oraz ślady i punkty osadnicze. Jedynie na tej podstawie można określać obszary zasiedlane przez ludność kultury wielbarskiej.

Taki „mikroregion” ze stanowiskami ludności kultury wielbarskiej można wyodrębnić w rejonie Gostkowa, w pozostałych przypadkach mamy do czynienia z luźno występującymi śladami i punktami osadniczymi tej kultury.

Bardzo silny rozwój sieci osadniczej nastąpił z okresem wczesnego średniowiecza i pojawieniem się ludności słowiańskiej. Ludność słowiańska tworzyła specyficzny system osadniczy oparty na centralnym ośrodku grodowym i zespole zróżnicowanych wielkościami

osad usytuowanych wokół. Zarówno lokalizacja grodu, jak i poszczególnych osad uwarunkowana była przede wszystkim walorami obronnymi w pierwszym przypadku oraz walorami obronno - ekonomicznymi w drugim.

Na omawianym obszarze znajduje się jedno grodzisko w Udorpiu na południowym brzegu rzeki Boruji. W kierunku górnego biegu rzeki oraz naprzeciwko grodziska, po północnej stronie doliny rzeki, usytuowane są dwa zespoły każdy składający się z kilku zróżnicowanych wielkością osad, których funkcjonowanie można powiązać z ww. grodem. Drugi, prawdopodobny gród znajdował się pod wzniesionym w XIV w. zamkiem krzyżackim w Bytowie. Z nim z kolei mogły być związane osady wczesnośredniowieczne znajdujące się wzdłuż doliny rzeki Bytowy i na północ od domniemanego grodu (w rejonie Dąbia, Świątkowa i Gostkowa).

Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków został przedstawiony poniżej, w Tabeli nr 6. Stanowiska te zostały podzielone ze względu na strefę ochrony (W, W.I., W.II., W.III.). Wśród zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych 2 z nich wpisane są do rejestru zabytków:

- cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego i okresu wpływów rzymskich (150 p.n.e. - 400 n.e.) w Gostkowie,
- grodzisko średniowieczne w miejscowości Udorpie.

Obszar układu urbanistycznego miasta wpisany do rejestru zabytków wraz z zamkiem krzyżackim oraz objęty jest strefą W.I. - pełnej ochrony archeologicznej. Wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia archeologicznych badań ratowniczych w zakresie określonym przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w drodze decyzji.

Tabela nr 6. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Bytów

LP.	STREFA	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR STAN. NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA - FUNKCJA
1	W.III.	Dąbie	14-33	17	71	kultura amfor kulistych - ślad osadnictwa kultury wielbarska? - ślad osadnictwa
2	W.III.	Dąbie	14-33	18	72	kultura schyłkowo neolityczna? - ślad osadnictwa kultura łużycka - ślad osadnictwa
3	W.III.	Dąbie	14-33	19	73	kultura łużycka - ślad osadnictwa
4	W	Gostkowo	14-33	1	52	HaC (kultura wschodniopomorska) - cmentarzysko PL (kultura oksywska) - cmentarzysko OWR A-C (kultura wielbarska) - cmentarzysko WŚ i PŚ - cmentarzysko XI-XIII w. (kultura wczesnośredniowieczna) - osada
5	W.III.	Gostkowo	14-33	4	20	neolit? - osada?
6	W.III.	Gostkowo	14-33	10	13	kultura łużycka - punkt osadniczy
7	W.III.	Gostkowo	14-33	11	14	kultura łużycka - punkt osadniczy
8	W.III.	Gostkowo	14-33	12	15	kultura łużycka? - ślad osadniczy
9	W.III.	Gostkowo	14-33	15	18	kultura łużycka - punkt osadniczy

10	W.III.	Gostkowo	14-33	16	19	kultura schyłkowo neolityczna - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy
11	W.III.	Gostkowo	14-33	21	25	kultura łużycka - punkt osadniczy
12	W.II.	Gostkowo	14-33	25	29	kultura łużycka - osada kultura wielbarska - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. A-B) - ślad osadniczy
13	W.III.	Gostkowo	14-33	26	30	kultura łużycka - ślad osadniczy
14	W.III.	Gostkowo	14-33	27	31	kultura łużycka - ślad osadniczy
15	W.III.	Gostkowo	14-33	28	32	kultura pucharów lejkowatych? - ślad osadniczy kultura łużycka? - ślad osadniczy
16	W.II.	Gostkowo	14-33	31	35	kultura schyłkowo neolityczna? - ślad osadniczy kultura łużycka - osada kultura wielbarska? - punkt osadniczy
17	W.II.	Gostkowo	14-33	32	36	kultura łużycka - osada
18	W.III.	Gostkowo	14-33	34	38	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D) - punkt osadniczy
19	W.II.	Gostkowo	14-33	35	39	kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
20	W.III.	Gostkowo	14-33	36	40	kultura łużycka - punkt osadniczy
21	W.II.	Gostkowo	14-33	37	41	neolit? - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy
22	W.III.	Gostkowo	14-33	38	42	neolit - ślad osadniczy kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy
23	W.III.	Gostkowo	14-33	39	43	kultura amfor kulistych - ślad osadniczy
24	W.II.	Gostkowo	14-33	40	44	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - cmentarzysko kultura wczesnośredniowieczna (f. A-B) - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
25	W.II.	Gostkowo	14-33	41	45	kultura wielbarska - ślad osadniczy wczesnośredniowieczna (f. A-B) - ślad osadniczy wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
26	W.III.	Gostkowo	14-33	42	46	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy
27	W.II.	Gostkowo	14-33	44	48	kultura pucharów lejkowatych - ślad osadniczy kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy
28	W.III.	Gostkowo	14-33	45	49	kultura łużycka - ślad osadniczy
29	W.III.	Gostkowo	14-33	49	54	kultura amfor kulistych - ślad osadniczy
30	W.II.	Gostkowo	14-33	50	55	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - cmentarzysko? kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F)- ślad osadniczy

31	W.III.	Gostkowo	14-33	51	56	kultura łużycka - punkt osadniczy
32	W.III.	Gostkowo	14-33	53	58	kultura łużycka - osada kultura wielbarska? - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - punkt osadniczy
33	W.III.	Gostkowo	14-33	55	60	kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura późnośredniowieczna - ślad osadniczy
34	W.III.	Gostkowo	14-33	57	62	kultura łużycka - ślad osadniczy
35	W.III.	Gostkowo	14-33	58	63	kultura wielbarska? - ślad osadniczy
36	W.III.	Gostkowo	14-33	59	64	kultura schyłkowo neolityczna - wczesny brąz - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. A-B) - ślad osadniczy
37	W.III.	Gostkowo	14-33	60	65	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy
38	W.III.	Gostkowo	14-33	61	66	kultura wielbarska? - ślad osadniczy
39	W.III.	Gostkowo	14-33	62	67	kultura łużycka - punkt osadniczy
40	W.I.	Gostkowo	14-33	63	68	kultura schyłkowo neolityczna/ kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura łużycka - cmentarzysko? kultura wielbarska? - cmentarzysko? kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - ślad osadniczy
41	W.III.	Gostkowo	14-33	64	69	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. A-A) - ślad osadniczy
42	W.III.	Gostkowo	14-33	65	70	kultura łużycka - ślad osadniczy
43	W.III.	Pomysk Wielki	14-33	1	77	kultura wczesnośredniowieczna (XIII w.) - osada kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy
44	W.II.	Pomysk Mały	14-34	1	15	? - cmentarzysko
45	W.II.	Pomysk Mały	14-34	2	32	okres wpływów rzymskich - cmentarzysko
46	W.II.	Pomysk Mały	14-34	4	31	wczesna epoka żelaza - cmentarzysko średniowiecze (XI-XII w.) - punkt osadniczy
47	W.III.	Pomysk Mały	14-34	8	2	kultura łużycka - punkt osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
48	W.III.	Pomysk Mały	14-34	10	4	schyłkowy neolit - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy
49	W.III.	Pomysk Mały	14-34	13	7	kultura łużycka? - ślad osadniczy wczesna średniowiecze - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
50	W.III.	Pomysk Mały	14-34	14	8	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
51	W.III.	Pomysk Mały	14-34	15	9	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy okres nowożytny - punkt osadniczy
52	W.III.	Pomysk Mały	14-34	16	10	kultura wielbarska? - ślad osadniczy

						okres nowożytny (XV-XVI w.) - punkt osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
53	W.III.	Pomysk Mały	14-34	17	11	kultura łużycka - ślad osadniczy wczesne średniowiecze (f. E?) - ślad osadniczy
54	W.III.	Pomysk Mały	14-34	19	13	kultura łużycka - ślad osadniczy wczesne średniowiecze (f. B-C?) - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
55	W.III.	Pomysk Mały	14-34	20	14	kultura łużycka - ślad osadniczy wczesne średniowiecze - ślad osadniczy
56	W.II.	Pomysk Mały	14-34	25	20	epoka kamienia - ślad osadniczy kultura pomorska - punkt osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
57	W.III.	Pomysk Mały	14-34	26	21	wczesne średniowiecze (f. D-E) - punkt osadniczy
58	W.III.	Pomysk Mały	14-34	29	24	wczesne średniowiecze (f. E-F) - osada okres nowożytny - ślad osadniczy
59	W.III.	Pomysk Mały	14-34	34	29	kultura łużycka? - ślad osadniczy wczesne średniowiecze - ślad osadniczy okres nowożytny (XVI-XVIII w.) - ślad osadniczy
60	W.III.	Pomysk Mały	14-34	35	30	kultura łużycka? - ślad osadniczy wczesne średniowiecze (f. C-E) - punkt osadniczy
61	W.III.	Pomysk Wielki	14-34	23	108	średniowiecze? - ślad osadniczy
62	W.I.	Bytów	15-33	1	74	wczesne średniowiecze - grodzisko późne średniowiecze/nowożytność - zamek krzyżacki późne średniowiecze/nowożytność - zamek krzyżacki, studnia
63	W.I.	Bytów	15-33	3	76	średniowiecze - domniemane grodzisko (ob. kościół pw. Św. Jerzego wraz z terenem d. cmentarza)
64	W.III.	Bytów	15-33	12	62	kultura łużycka - punkt osadniczy
65	W.III.	Bytów	15-33	16	66	kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy
66	W.III.	Bytów	15-33	18	68	kultura łużycka? - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - punkt osadniczy
67	W.III.	Bytów	15-33	21	71	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna? - punkt osadniczy
68	W.III.	Bytów	15-33	23	73	kultura łużycka - osada
69	W.III.	Bytów	15-33	24	79	kultura łużycka - ślad osadniczy
70	W.III.	Bytów	15-33	26	80	kultura łużycka - punkt osadniczy
71	W.II.	Bytów	15-33	28	78	kultura łużycka - cmentarzysko kultura wielbarska - cmentarzysko ? - nieokreślona V okr. epoki brązu/ halsztat C - cmentarzysko laten B - cmentarzysko V okr. epoki brązu/ halsztat C - osada

						kultura wielbarska - osada X-XI w. - osada XIX - XX w. - osada
72	W.III.	Bytów	15-33	41	127	epoka brązu - punkt osadniczy
73	W.II	Bytów	15-33	42	128	X-XII w. - osada
74	W.II	Bytów	15-33	44	131	IV okres epoki brązu (kultura łużycka) - osada XV - XIX w. (kultura późnośredniowieczna/nowożytna)- osada
75	W.II.	Dąbie	15-33	1	23	? - cmentarzysko
76	W.II.	Dąbie	15-33	2	24	okres wpływów rzymskich - osada
77	W.II.	Dąbie	15-33	3	26	kultura pomorska - cmentarzysko
78	W.III.	Dąbie	15-33	4	11	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy
79	W.III.	Dąbie	15-33	7	14	kultura łużycka - ślad osadniczy
80	W.II.	Dąbie	15-33	8	15	kultura wielbarska? - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E)- osada
81	W.II.	Dąbie	15-33	10	17	kultura wczesnośredniowieczna (f. B-C) - osada kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
82	W.II.	Dąbie	15-33	11	18	wczesna epoka żelaza - ślad osadniczy młodszy okres przedrzymski - punkt osadniczy wczesne średniowiecze (X-XIII w.) - osada
83	W.II.	Dąbie	15-33	12	19	kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - punkt osadniczy
84	W.III.	Dąbie	15-33	13	20	późne średniowiecze - ślad osadniczy
85	W.III.	Dąbie	15-33	14	21	kultura wczesnośredniowieczna (f. B-C) - ślad osadniczy
86	W.III.	Dąbie	15-33	15	22	kultura łużycka? - ślad osadniczy
87	W.III.	Dąbie	15-33	16	25	kultura łużycka - osada
88	W.III.	Dąbie	15-33	17	120	kultura wielbarska - osada
89	W.III.	Dąbie	15-33	18	121	pradzieje - cmentarzysko/osada późne średniowiecze, nowożytność - cmentarzysko/osada
90	W.III.	Dąbie	15-33	19	122	pradzieje - punkt osadniczy nowożytność - ślad osadniczy
91	W.III.	Dąbie	15-33	20	123	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy późne średniowiecze, nowożytność - punkt osadniczy
92	W.III.	Dąbie	15-33	21	124	pradzieje - ślad osadniczy późne średniowiecze i nowożytność - punkt osadniczy
93	W.III.	Dąbie	15-33	22	125	pradzieje - ślad osadniczy późne średniowiecze, nowożytność - punkt osadniczy
94	W.III.	Dąbie	15-33	23	126	pradzieje - cmentarzysko/osada wczesne średniowiecze - cmentarzysko/osada
95	W.II.	Dąbie	15-33	43	129	wczesne epoka żelaza (VII w. p.n.e.) - cmentarzysko

						młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich - osada (część produkcyjna)
96	W.III.	Grzmiąca	15-33	3	2	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura późnośredniowieczna? - ślad osadniczy
97	W.II.	Grzmiąca	15-33	7	6	kultura łużycka - osada kultura wielbarska? - punkt osadniczy wczesne średniowiecze (f. E-F) - ślad osadniczy
98	W.III.	Grzmiąca	15-33	8	7	kultura wczesnośredniowieczna (f. F) - punkt osadniczy
99	W.III.	Grzmiąca	15-33	9	8	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy
100	W.III.	Mądrzechowo	15-33	1	98	późne średniowiecze - ślad osadniczy
101	W.I.	Mądrzechowo	15-33	2	99	kultura łużycka - cmentarzysko
102	W.III.	Mądrzechowo	15-33	3	100	kultura łużycka - ślad osadniczy
103	W.III.	Mądrzechowo	15-33	4	100a	kultura łużycka lub kultura wielbarska - ?
104	W.III.	Mądrzechowo	15-33	5	101	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy
105	W.III.	Mądrzechowo	15-33	6	102	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy ? - ?
106	W.III.	Mądrzechowo	15-33	7	103	kultura łużycka - ślad osadniczy późne średniowiecze - ślad osadniczy
107	W.III.	Mądrzechowo	15-33	8	103a	wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy
108	W.III.	Mądrzechowo	15-33	9	104	kultura wczesnośredniowieczna? - ślad osadniczy
109	W.III.	Mądrzechowo	15-33	12	107	kultura łużycka - ślad osadniczy
110	W.III.	Mądrzechowo	15-33	14	109	kultura łużycka - ślad osadniczy
111	W.III.	Mądrzechowo	15-33	15	110	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy
112	W.III.	Mądrzechowo	15-33	18	113	kultura schyłkowo neolityczna, kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - ślad osadniczy
113	W.III.	Mądrzechowo	15-33	19	114	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura późnośredniowieczna - ślad osadniczy
114	W.III.	Mądrzechowo	15-33	20	115	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy
115	W.III.	Mądrzechowo	15-33	21	116	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy
116	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	3	27	kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. B-C) - punkt osadniczy
117	W.II.	Pomysk Wielki	15-33	5	29	kultura łużycka - osada
118	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	6	30	kultura łużycka - punkt osadniczy

						kultura wczesnośredniowieczna (f. C-E) - punkt osadniczy
119	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	7	31	kultura łużycka? - ślad osadniczy
120	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	10	34	kultura łużycka - ślad osadniczy
121	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	11	35	kultura schyłkowo neolityczna, wczesna epoka brązu - ślad osadniczy
122	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	12	36	kultura wczesnośredniowieczna (f. E) - osada? kultura późnośredniowieczna? - ?
123	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	13	37	kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - ślad osadniczy
124	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	14	38	kultura łużycka - ślad osadniczy
125	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	15	39	kultura łużycka? - ślad osadniczy
126	W.III.	Pomysk Wielki	15-33	16	40	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - ślad osadniczy
127	W.III.	Rzepnica	15-33	1	82	wczesna epoka brązu - ślad osadniczy
128	W.III.	Rzepnica	15-33	2	83	kultura łużycka - ślad osadniczy
129	W.III.	Rzepnica	15-33	3	84	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska? - punkt osadniczy
130	W.III.	Rzepnica	15-33	5	86	kultura wielbarska? - ślad osadniczy
131	W.III.	Rzepnica	15-33	10	90	kultura łużycka - punkt osadniczy
132	W.III.	Rzepnica	15-33	11	91	kultura wczesnośredniowieczna (f. A-B) - ślad osadniczy
133	W.III.	Rzepnica	15-33	12	92	kultura łużycka - punkt osadniczy
134	W.III.	Rzepnica	15-33	13	93	kultura łużycka - punkt osadniczy
135	W.II.	Rzepnica	15-33	14	94	kultura amfor kulistych - ślad osadniczy kultura łużycka - punkt osadniczy
136	W.II.	Rzepnica	15-33	15	95	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
137	W.III.	Rzepnica	15-33	16	96	kultura amfor kolistych - ślad osadniczy
138	W.III.	Rzepnica	15-33	17	97	kultura łużycka? - ślad osadniczy
139	W.II.	Świątkowo	15-33	1	41	kultura łużycka - osada kultura wielbarska - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. A) - osada
140	W.III.	Świątkowo	15-33	2	42	kultura łużycka - osada kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy
141	W.III.	Świątkowo	15-33	3	43	kultura łużycka - ślad osadniczy
142	W.III.	Świątkowo	15-33	5	45	kultura łużycka - punkt osadniczy
143	W.III.	Świątkowo	15-33	8	48	kultura łużycka - punkt osadniczy
144	W.III.	Świątkowo	15-33	9	49	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - ślad osadniczy
145	W.III.	Świątkowo	15-33	10	50	kultura łużycka - ślad osadniczy
146	W.III.	Świątkowo	15-33	13	53	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D) - ślad osadniczy
147	W.III.	Świątkowo	15-33	14	54	kultura łużycka - ślad osadniczy
148	W.III.	Świątkowo	15-33	15	55	kultura łużycka - punkt osadniczy
149	W.III.	Świątkowo	15-33	16	56	kultura łużycka - ślad osadniczy
150	W.III.	Świątkowo	15-33	17	57	kultura łużycka - punkt osadniczy

151	W.III.	Świątkowo	15-33	21	130	halsztat/ laten - ślad osadniczy II w n. e.? - ślad osadniczy
152	W.III.	Udorpie	15-33	1	81	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - punkt osadniczy
153	W.III.	Mądrzechowo	15-34	24	68	wczesne średniowiecze (f. C-D) - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
154	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	27	1	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
155	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	28	2	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
156	W.I.	Pomysk Wielki	15-34	29	3	? - cmentarzysko
157	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	30	4	wczesne średniowiecze (f. D-E) - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
158	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	32	6	kultura łużycka - ślad osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy średniowiecze - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
159	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	36	10	kultura wielbarska? - ślad osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
160	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	37	11	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
161	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	38	12	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy
162	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	39	13	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
163	W.III.	Pomysk Wielki	15-34	41	15	schyłkowy neolit? - ślad osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
164	W.III.	Niezabyszewo	16-32	28	69	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
165	W.III.	Niezabyszewo	16-32	29	70	okres nowożytny - osada
166	W.III.	Niezabyszewo	16-32	30	71	okres nowożytny - osada
167	W.III.	Niezabyszewo	16-32	32	73	kultura łużycka - pomorska - ślad osadniczy wczesne średniowiecze (XI-XII w.) - punkt osadniczy
168	W.III.	Niezabyszewo	16-32	35	76	kultura łużycka - pomorska - ślad osadniczy
169	W.III.	Niezabyszewo	16-32	37	78	kultura łużycka - pomorska - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
170	W.III.	Niezabyszewo	16-32	48	89	kultura łużycka - pomorska - ślad osadniczy pradzieje - ślad osadniczy

						okres nowożytny - ślad osadniczy
171	W.II.	Niezabyszewo	16-32	49	90	wczesne średniowiecze (X-XI w.) - osada okres nowożytny - ślad osadniczy
172	W.III.	Niezabyszewo	16-32	50	91	okres nowożytny - punkt osadniczy
173	W.III.	Bytów	16-33	29	7	kultura pomorska - ślad osadniczy wczesne średniowiecze - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
174	W.III.	Niezabyszewo	16-33	8	48	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
175	W.III.	Niezabyszewo	16-33	9	49	kultura łużycka - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
176	W.III.	Niezabyszewo	16-33	10	50	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
177	W.III.	Niezabyszewo	16-33	11	51	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
178	W.III.	Niezabyszewo	16-33	13	53	kultura wczesnośredniowieczna (f. E-F) - ślad osadniczy
179	W.III.	Niezabyszewo	16-33	14	54	kultura pomorska - punkt osadniczy
180	W.III.	Niezabyszewo	16-33	15	55	kultura łużycka - punkt osadniczy kultura wielbarska? - punkt osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - punkt osadniczy
181	W.III.	Niezabyszewo	16-33	17	57	schyłkowy neolit, wczesna epoka brązu? - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
182	W.III.	Niezabyszewo	16-33	18	58	kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
183	W.III.	Niezabyszewo	16-33	20	60	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
184	W.III.	Niezabyszewo	16-33	21	61	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. A-C) - punkt osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
185	W.III.	Niezabyszewo	16-33	22	62	kultura pomorska - punkt osadniczy
186	W.III.	Niezabyszewo	16-33	23	63	kultura wczesnośredniowieczna (f. D-E) - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
187	W.III.	Niezabyszewo	16-33	24	64	kultura łużycka - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
188	W.II.	Niezabyszewo	16-33	25	65	kultura ceramiki sznurowej (II faza) - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. C-D) - osada ? - punkt osadniczy
189	W.III.	Niezabyszewo	16-33	26	66	kultura łużycka - ślad osadniczy wczesne średniowiecze - ślad osadniczy

						? - ślad osadniczy
190	W.III.	Sierzno	16-33	2	84	kultura wczesnośredniowieczna - osada?
191	W.III.	Sierzno	16-33	5	70	kultura łużycka - ślad osadniczy
192	W.III.	Sierzno	16-33	6	71	kultura łużycka - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
193	W.III.	Sierzno	16-33	10	75	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
194	W.III.	Sierzno	16-33	11	76	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
195	W.III.	Sierzno	16-33	12	77	kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
196	W.III.	Sierzno	16-33	14	79	kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna (f. C-D?) - punkt osadniczy ? - punkt osadniczy
197	W.III.	Sierzno	16-33	16	82	wczesna epoka brązu - ślad osadniczy kultura łużycka - ślad osadniczy średniowiecze - okres nowożytny - osada ? - ślad osadniczy
198	W.III.	Sierzno	16-33	33	115	neolit - obozowisko wczesne średniowiecze - osada
199	W.III.	Sierzno	16-33	34	116	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
200	W.II.	Świątkowo	16-33	21	1	wczesne średniowiecze (f. E) - punkt osadniczy
201	W.III.	Świątkowo	16-33	22	2	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
202	W.II.	Świątkowo	16-33	24	4	wczesne średniowiecze (f. D-F) - osada
203	W.II.	Świątkowo	16-33	25	5	wczesne średniowiecze (f. E-F) - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
204	W	Udorpie	16-33	5	10	wczesne średniowiecze - grodzisko wczesne średniowiecze (f. D-E) - grodzisko
205	W.III.	Udorpie	16-33	8	13	wczesne średniowiecze (f. E) - punkt osadniczy
206	W.III.	Udorpie	16-33	9	14	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy średniowiecze? - ślad osadniczy
207	W.II.	Udorpie	16-33	10	15	wczesne średniowiecze (f. D-E) - osada
208	W.II.	Udorpie	16-33	11	16	kultura łużycka - ślad osadniczy późny okres lateński - punkt osadniczy ? - punkt osadniczy
209	W.II.	Udorpie	16-33	12	17	epoka kamienia - ślad osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy

210	W.II.	Udorpie	16-33	13	18	kultura łużycka - punkt osadniczy wczesne średniowiecze? - ślad osadniczy ? - punkt osadniczy
211	W.III.	Udorpie	16-33	16	21	kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura średniowieczna - ślad osadniczy
212	W.III.	Udorpie	16-33	18	23	kultura wczesnośredniowieczna (f. E) - osada
213	W.III.	Udorpie	16-33	19	24	wczesne średniowiecze - ślad osadniczy okres nowożytny - ślad osadniczy
214	W.III.	Udorpie	16-33	20	25	kultura łużycka - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
215	W.III.	Udorpie	16-33	30	35	kultura łużycka - ślad osadniczy
216	W.III.	Ząbinowice	16-33	15	43	kultura łużycka - ślad osadniczy kultura wczesnośredniowieczna - ślad osadniczy ? - ślad osadniczy
217	W.III.	Mokrzyn	16-34	10	12	wczesnośredniowieczna (f. D-E) - osada
218	W.I.	Ząbinowice	16-34	1	7	halsztat D - cmentarzysko
219	W.II.	Ząbinowice	16-34	6	8	halsztat D - cmentarzysko
220	W.II.	Ząbinowice	16-34	7	9	kultura pomorska - cmentarzysko kultura wielbarska? - punkt osadniczy ? - ślad osadniczy
221	W.III.	Płotowo	17-32	4	64	kultura łużycka - pomorska - punkt osadniczy
222	W.III.	Płotowo	17-32	5	65	kultura pomorska - punkt osadniczy kultura wielbarska? - ślad osadniczy
223	W.III.	Rekowo	17-32	5	59	kultura wielbarska - ślad osadniczy kultura późnośredniowieczna - ślad osadniczy
224	W.III.	Rekowo	17-32	6	60	kultura pomorska? - ślad osadniczy
225	W.III.	Rekowo	17-32	7	58	okres nowożytny - ślad osadniczy
226	W.III.	Rekowo	17-33	8	1	kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wielbarska - osada kultura wczesnośredniowieczna - osada
227	W.III.	Rekowo	17-33	9	2	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
228	W.III.	Rekowo	17-33	10	3	kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna? - osada
229	W.III.	Rekowo	17-33	11	4	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
230	W.III.	Rekowo	17-33	13	6	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
231	W.II.	Rekowo	17-33	14	7	kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna - osada
232	W.III.	Rekowo	17-33	15	8	kultura pomorska - osada
233	W.I.	Rekowo	17-33	20	56	okres wpływów rzymskich - cmentarzysko kurhanowe
234	W.I.	Rekowo	17-33	21	57	okres wpływów rzymskich - krąg kamienny
235	W.I.	Rekowo	17-33	22	58	okres wpływów rzymskich - cmentarzysko
236	W.III.	Sierzno	17-33	18	21	kultura wczesnośredniowieczna - osada kultura nowożytna - osada

237	W.III.	Sierzno	17-33	19	22	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
238	W.III.	Sierzno	17-33	20	23	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
239	W.III.	Sierzno	17-33	22	25	kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna - osada
240	W.III.	Sierzno	17-33	23	26	pradzieje - osada kultura wczesnośredniowieczna - osada
241	W.III.	Sierzno	17-33	24	27	kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna? - osada kultura nowożytna - osada
242	W.III.	Sierzno	17-33	25	28	kultura łużycka - kultura pomorska - osada
243	W.I.	Sierzno	17-33	28	31	kultura łużycka - cmentarzysko kultura wczesnośredniowieczna - cmentarzysko
244	W.III.	Sierzno	17-33	29	32	schyłkowo neolityczna - wczesny brąz? - osada kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna - osada
245	W.III.	Sierzno	17-33	30	33	kultura łużycka - kultura pomorska - osada kultura wczesnośredniowieczna? - osada kultura nowożytna - osada

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Ustalenia ochrony dla stanowisk archeologicznych z terenu gminy Bytów podzielone są ze względu na strefy ochrony:

- **Strefa W - przeznaczone do bezwzględego zachowania.** Dotyczy to stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Wszelkie prace mogące prowadzić do zmiany formy krajobrazowej stanowiska, wszelkie prace ziemne, wycinki drzew i krzewów oraz inne działania, winny zostać uzgodnione z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (wymagają uzyskania stosownego pozwolenia - decyzji).
- **Strefa W.I. - pełnej ochrony archeologicznej.** Stanowiska o własnej formie krajobrazowej, przeznaczone do bezwzględego zachowania. Z uwagi na jego wartości merytoryczne i zachowaną własną formę krajobrazową, ustala się zakaz prowadzenia jakichkolwiek prac inwestycyjnych oraz ziemnych, w tym zalesień.
- **Strefa W.II. - częściowej ochrony archeologicznej.** W przypadku planowania zmiany funkcji terenu, podziału działki, planowania prac ziemnych inwestycyjnych, w tym zalesień, na obszarze stanowiska archeologicznego obowiązuje konieczność przeprowadzenia archeologicznych badań ratowniczych, wyprzedzających zmianę funkcji terenu i prace ziemne. Zakres niezbędnych do wykonania badań określa Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku.
- **Strefa W.III. - ograniczonej ochrony archeologicznej.** Wymóg przeprowadzania na obszarze stanowiska archeologicznego badań interwencyjnych o charakterze nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi, realizowanego w trakcie procesu inwestycyjnego. Zakres niezbędnych do wykonania badań określa inwestorowi Pomorski Wojewódzki

Konserwator Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku, w wydanym na jego wniosek pozwoleniu.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, które są stanowiskami o własnej formie krajobrazowej, przeznaczone są do bezwzględnego zachowania - bez możliwości zainwestowania. W związku z tym, zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków, właściciel działki ze stanowiskiem wpisany do rejestru zabytków zobowiązany jest do:

- przedstawienia programu jego zagospodarowania zgodnie z Art. 25, ust. 1, pkt. 3 ww. ustawy,
- po zapoznaniu się z projektem zagospodarowania Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Delegatura w Słupsku określi sposób korzystania z zabytku, zgodnie z Art. 27 ww. ustawy.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 7), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Bytów. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 7. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE BYTÓW	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta; • Zamek pokrzyżacki w Bytowie; • różnorodność zasobów zabytkowych; • dobrze rozwinięta infrastruktura kulturalna, sportowa i rekreacyjna; • aktywna działalność Bytowskiego Centrum Kultury (BCK) oraz Muzeum Zachodnio - Kaszubskiego wraz z oddziałami; • kalendarz imprez kulturalno - sportowych, imprez tematycznych); • duża ilość oznakowanych szlaków turystycznych, ścieżek przyrodniczych i tras joggingowych; • aplikacja mobilna „Od Bałtyku po Kaszuby”; • walory przyrodniczo - krajobrazowe (unikatowe jeziora lobeliowe); • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody: sieci NATURA 2000, park Krajobrazowy, 6 rezerwatów przyrody, użytki 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym cmentarzy, postępujący proces ich niszczenia; • brak uchwały w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku; • niewielkie środki budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • średni poziom wykształcenia ludności w zakresie kultury i sztuki; • niewykorzystanie potencjału turystycznego gminy i położenia.

<p>ekologiczne, pomniki przyrody;</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobry układ komunikacyjny z sąsiednimi gminami i miastami. 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; • duża ilość wolnych terenów inwestycyjnych (turystyka, usługi, handel, drobny przemysł); • wykorzystanie powiązań regionalnych i zagranicznych mieszkańców Kaszub (emigracja); • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • kreatywność inwestorów turystycznych; • potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • rozwój działalności gospodarczej/ agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak skutecznej egzekucji prawa; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych; • brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych i zabudową centrum; • zabudowa wkraczająca w tereny otwarte tworzące system ekologiczny miasta; • słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora

ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego.	<p>jest przedkładany nad dobro społeczne tj. dobro zabytku;</p> <ul style="list-style-type: none"> • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami.
--	---

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania. Jest to kontynuacja opracowanych priorytetów, celów strategicznych i operacyjnych w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Bytów na Lata 2009 - 2012. W poprzednim Programie było wyznaczonych dwanaście priorytetów, które zostały przekształcone i określone jako kierunki działań. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4 - letni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 8 i 9.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Bytów.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Bytów.

Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Bytów.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów. Ścisła współpraca z Bytowskim Centrum Kultury (BCK) oraz Muzeum Zachodnio - Kaszubskim.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Oznaczenie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie: - umieszczenie tablic zawierających historię obiektu na wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach sakralnych.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dokumentów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów gminnych o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów, udział w pracach planistycznych

Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków	Umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Stały nadzór nad dokumentami (ich aktualizacja).
	Oznakowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wraz ze zdjęciami, w Systemie Informacji Przestrzennej gminy Bytów.	Czy wprowadzono obiekty do systemu
	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Opracowanie uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytków, uwzględniające obowiązujące przepisy dające możliwość dotowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Czy opracowano uchwałę
	Przyjęcie przez Radę Miejską Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w programie do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
	Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy.
Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy,		Ilość odbytych kontroli, ilość

	w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	obiektów, w których przeprowadzono remont, konserwację
	Stworzenie fundacji, jako wsparcie dla prywatnych właścicieli zabytkowych obiektów, która zajmowałaby się między innymi pozyskiwaniem funduszy na remonty, konserwacje itp.	Czy utworzono fundację, zakres jej działania
	Systematyczne monitorowanie przeprowadzanych kontroli zabytków ruchomych w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów oraz wspieranie realizowanych prac w miarę możliwości finansowych. Obiekty, które wymagają prac to np. ołtarz w kościele pw. św. Mikołaja Biskupa w Niezabyszewie. Prace konserwatorskie mają na celu zahamowanie procesu niszczenia zabytków oraz przywrócenia im pierwotnych wartości artystycznych, estetycznych i historycznych.	Czy przeprowadzono kontrole, gdzie, czy i jakie obiekty poddano pracom, jakie zaplanowano/poniesiono koszty/dofinansowanie
Podejmowanie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników urzędu	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Miejskiego zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń, delegowanie pracowników na szkolenia	Ilość przeprowadzonych szkoleń, ilość osób uczestniczących, czy uczestniczono w szkoleniach zewnętrznych
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	Bieżący monitoring

Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Bytów.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych. Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego,	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych

historycznych gminy	zabytków. Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu. Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	z wydarzeniami historycznymi
	Upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich.	Publikacje na stronie internetowej gminy
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Publikacje na stronie internetowej gminy i w prasie lokalnej, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	

Poza wyżej wymienionymi zadaniami, gmina ma zaplanowane konkretne działania, które będą realizowane w okresie obowiązywania niniejszego GPOnZ:

Zadanie 1. Dalsze prace renowacyjne i remontowe na zamku, zgodnie z rozpoczętym Projektem pn.: „Renowacja zabytkowego mostu na rzece Boruji oraz iluminacja

średniowiecznego zamku wraz z zagospodarowaniem historycznego otoczenia w miejscowości Bytów”. Dofinansowanie: 2 955 140,70 zł. W ramach projektu planuje się:

1.1. Wymianę pokrycia dachowego;

1.2. Odtworzenie drewnianej galerii na murze kurtynowym;

1.3. Adaptację pomieszczeń wystawienniczych na poddaszu;

1.4. Budowę szybu windowego w części muzealnej zamku (prace budowlane w trakcie), koszt: 976 000,00 zł.

Zadanie 2. Opracowanie projektu budowlanego dla przebudowy ekspozycji archeologicznej relikwii dawnego kościoła św. Katarzyny w Bytowie.

Zadanie 3. W związku z opracowanym i uchwalonym w 2017 r. Lokalnym Programem Rewitalizacji Bytowa na lata 2017-2023, w wyniku przeprowadzonej analizy obszar pn. Miła został wytypowany do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi pn. Kompleksowa rewitalizacja obszaru Miła. Zakres projektu obejmuje m.in. zagospodarowanie parku (dawny cmentarz ewangelicki) przy ul. Miłej oraz remont elementów wspólnych w budynkach mieszkalnych objętych gminną ewidencją zabytków.

Zadanie 4. Przebudowa i renowacja budynku dworca kolejowego w ramach projektu: „Budowa multimodalnego węzła transportu zbiorowego w Bytowie”.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;

- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;

- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;

- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.

- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;

- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;

- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;

- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;

- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Bytów;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - zasady udzielania dotacji określa Zarządzenie nr 1/2015 PWKZ z dnia 9 lutego 2015 r. w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa pomorskiego ze środków finansowych pozostających w dyspozycji Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2014 r. oraz trybie rozliczania i zasadach kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego - Sejmik Województwa Pomorskiego dnia 29 lutego 2016 r. przyjął uchwałę nr 206/XVIII/16 w sprawie udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego.

Środki z budżetu Starostwa Powiatowego w Bytowie - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXII/165/2017 Rady Powiatu Bytowskiego z dnia 16 lutego 2017 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Uchwała określa zasady udzielania dotacji na zabytek. Z budżetu powiatu bytowskiego mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze powiatu bytowskiego, jeżeli:

- 1) obiekt znajduje się w złym stanie technicznym,
- 2) obiekt posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe dla powiatu bytowskiego.

Ponadto w Uchwale określone zostały zasady przyznawania i rozliczania dotacji wraz z wnioskiem o udzielenie dotacji.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Gmina Bytów nie ma opracowanej uchwały określającej zasady udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

Pełny regulamin konkursu wraz z kartą zgłoszeniową dostępny jest na stronie: http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zaradcow/Zabytek_zadbany/.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem

ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• **Program Dom Kultury+**

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2018, Ochrona Zabytków**

Dnia 1 października 2017 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. 2017 poz. 1808).

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej,

realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury

w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez

swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzenie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony

zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Bytów;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Bytów.

Gmina Bytów jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 38 obiektów zabytkowych, w tym 5 obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 10).

Tabela nr 10. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Bytów

LP.	MIJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	WŁASNOŚĆ
1	Bytów	ul. 1 Maja	2	dom	część prywatna, część gminna
2	Bytów	ul. 1 Maja	15	urząd Miasta i Gminy (Kreishaus Landratsamt)	Gmina Bytów
3	Bytów	ul. 1 Maja	17	willa landrata	Gmina Bytów
4	Bytów	ul. 1 Maja	17 a	budynek gospodarczo-mieszkalny	Gmina Bytów
5	Bytów	ul. Bauera	1	kamienica z oficyną	część prywatna, część gminna
6	Bytów	ul. Derdowskiego		cmentarz żydowski	Gmina Bytowa
7	Bytów	ul. Mickiewicza	13	dom bractwa strzeleckiego (strzelnica, Schützenhaus)	Gmina Bytów
8	Bytów	ul. Mierosławskiego	7	szkoła podstawowa	Gmina Bytów
9	Bytów	ul. Miła		cmentarz ewangelicki	Gmina Bytów
10	Bytów	ul. Młyńska	6	budynki przemysłowe na terenie dawnego młyna zamkowego	Część prywatna, część ZARZĄDU MELIORACJI I URZĄDZEŃ WODNYCH WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W GDAŃSKU, część gminna
11	Bytów	ul. Nad Borują		most kolejowy nad Borują	Gmina Bytów
12	Bytów	ul. Slipyja		cmentarz	Gmina Bytów
13	Bytów	ul. Pochyła	6	dom	Gmina Bytów
14	Bytów	ul. Podzamcze	34	szkoła średnia (Mittelschule)	Gmina Bytów
15	Bytów	ul. Sikorskiego	14	kamienica	część prywatna, część gminna
16	Bytów	ul. Sikorskiego	21	kamienica	Gmina Bytów
17	Bytów	ul. Sikorskiego, naprzeciw nr 19		transformator	Gmina Bytów

18	Bytów	ul. Starochojnicka	3	kamienica	Gmina Bytów
19	Bytów	ul. Starokościelna	2	wieża i fundamenty kościoła pw. św. Katarzyny	Gmina Bytów
20	Bytów	ul. Wojska Polskiego	8	kamienica z oficyną mieszkalną	część prywatna, część gminna
21	Bytów	ul. Wojska Polskiego	25	kamienica z usługami	część prywatna, część gminna
22	Bytów	ul. Zamkowa	2	zamek krzyżacki	Gmina Bytów
23	Gostkowo		20	szkoła	Gmina Bytów
24	Gostkowo II	w północnej części osady		transformator w zespole folwarcznym	w połowie na gruncie gminnym w połowie na prywatnym
25	Niezabyszewo		9	pastorówka	Gmina Bytów
26	Niezabyszewo		37	karczma	Gmina Bytów
27	Płotowo		18	szkoła	Gmina Bytów
28	Płotowo		18	budynek gospodarczy	Gmina Bytów
29	Pomysk Mały	na północ od dawnej stacji		wiadukt drogowy nad torami	Gmina Bytów
30	Pomysk Wielki	w pobliżu nr 71		wiadukt drogowy nad torami	Gmina Bytów
31	Rekowo		18	szkoła	Gmina Bytów
32	Rekowo		18	budynek gospodarczy w zespole szkoły	Gmina Bytów
33	Rekowo		28	szkoła	Gmina Bytów
34	Sierzno		26/26a	gospoda	częściowo na gruncie gminnym częściowo na prywatnym
35	Sierzno	w pobliżu zagrody nr 16		kuźnia	Gmina Bytów
36	Sierzno	obok domu nr 21		pomnik poległych w I wojnie światowej	Gmina Bytów
37	Udorpie		40	szkoła	Gmina Bytów
38	Udorpie		40	budynek gospodarczy w zespole szkoły	Gmina Bytów

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Budżet gminy Bytów nie zawierał dotąd odrębnej pozycji z przeznaczeniem na finansowanie robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Sukcesywnie w kolejnych latach na miarę możliwości finansowych oraz w związku z pozyskiwaniem środków zewnętrznych zabezpieczano środki na realizację konkretnych zadań dotyczących wyłącznie nieruchomości gminnych. Obecnie wykonuje się analizy organizacyjne, prawne i finansowe z zamiarem uruchomienia wsparcia finansowego dla prywatnych właścicieli ważnych dla miasta obiektów zabytkowych. Rozważane jest utworzenie w tym celu odrębnego funduszu lub zabezpieczenie środków bezpośrednio w budżecie. Coraz częściej pojawia się przekonanie, że wspólnoty pozbawione wsparcia publicznego nie są w stanie uporać się z kosztownymi renowacjami obiektów zabytkowych.

W ostatnich latach na prace remontowe przy zabytkach wydano **42 214 403,50 zł**:

1. Termomodernizacja przedszkola nr 1 w Bytowie - d. siedziba Landrata (Bytów, ul. 1 Maja 17); koszt: 1 984 202,04 zł;
2. Remont elewacji budynku Urzędu Miejskiego (Bytów, ul. 1 Maja 15); koszt: 691 450,38 zł;
3. Termomodernizacja szkoły podstawowej w Gostkowie; koszt: 1 538 751,08 zł.

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2019 - 2022 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Bytowie;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Słupsku;
17. Sobisz Z., Zabytkowe parki podworskie Ziemi Bytowskiej, w: NASZE POMORZE, ROCZNIK MUZEUM ZACHODNIO - KASZUBSKIEGO W BYTOWIE, Nr 7, 2005, Bytów 2006, s.153 -168;
18. Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Bytów na Lata 2009 - 2012;
19. Kwaśniewska A., Niematerialne dziedzictwo kulturowe na terenach postmigracyjnych (na przykładzie Pomorza), Łódzkie Studia Etnograficzne, t.55, 2016;
20. G. Bronisch, W. Ohle, H. Teichmuller, Kreis Bütow, Stettin 1938;
21. Okoniewska B., Miasto i mieszkańcy w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych, [w:] Historia Bytowa, pod redakcją Z. Szułki, Bytów 1998, s. 402;
22. J. Ellwart J., Powiat bytowski. Przewodnik krajoznawczy, Wyd. Region, Gdynia 2002;
23. www.irt.wroc.pl;
24. www.stat.gov.pl/gus;
25. www.isap.sejm.gov.pl;

12. Spis tabel

- 1.** Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Bytów;
- 2.** Tabela nr 2. Cmentarze w gminie Bytów;
- 3.** Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Bytów;
- 4.** Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Bytów;
- 5.** Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Bytów;
- 6.** Tabela nr 6. Spis stanowisk archeologicznych z terenu gminy Bytów;
- 7.** Tabela nr 7. Analiza SWOT;
- 8.** Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
- 9.** Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
- 10.** Tabela nr 10. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Bytów.